

Prijedlog projektne nastave iz srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost na primjeru grada Zadra

Taradi, Karla

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:048795>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski rad

PRIJEDLOG PROJEKTNE NASTAVE IZ SREDNJOŠKOLSKOG
PREDMETA LIKOVNA UMJETNOST NA PRIMJERU GRADA
ZADRA

Karla Taradi

Mentorica: dr. sc. Josipa Alviž, docentica

ZAGREB, 2023.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Diplomski rad

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

PRIJEDLOG PROJEKTNE NASTAVE IZ SREDNJOŠKOLSKOG PREDMETA LIKOVNA UMJETNOST NA PRIMJERU GRADA ZADRA

A proposal for project-based learning in subject Visual Arts on the example of Zadar city

Karla Taradi

SAŽETAK

U ovom diplomskom radu predstavlja se prijedlog projektne nastave na primjeru grada Zadra namijenjen prvenstveno učenicima trećeg razreda općih, jezičnih i klasičnih gimnazija. Projekt se provodi kroz osam tjedana kao dio redovne nastave predmeta Likovna umjetnost ili kao izvannastavna aktivnost, ovisno o mogućnostima i aspiracijama nastavnika. Sastoji se od učioničke nastave i dvodnevne terenske nastave tijekom kojih učenici izlažu svoje istraživačke teme te završnog dijela koji obuhvaća predstavljanje konačnog rezultata projekta i vrednovanje učenika. Cilj ovog projekta je omogućiti učenicima oblik nastave koji njeguje aktivnosti, vještine i sposobnosti potrebne u svakodnevnom životu pojedinca, a nedovoljno zastupljene unutar redovne učioničke nastave. Isto tako, realiziranjem projekta učenici će istražiti i upoznati povijesni značaj te kulturno-umjetničku baštinu grada Zadra koja seže do antičkih vremena i koja, u okviru hrvatske i europske baštine, ima nedvojbeno veliku vrijednost.

Rad je pohranjen u:

Rad sadrži: stranica, Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: projektna nastava, srednjoškolski predmet *Likovna umjetnost*, , terenska nastava, aktivno učenje, Zadar

Mentorica: dr. sc. Josipa Alviž, doc.

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, red. prof.; dr. sc. Jasmina Nestić, doc.; dr. sc. Josipa Alviž, doc.

Datum prijave rada: _____

Datum predaje rada: _____

Datum obrane rada: _____

Ocjena: _____

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Karla Taradi, diplomantica na Nastavničkom smjeru diplomskoga studija povijesti umjetnosti na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom Prijedlog projektne nastave iz srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost na primjeru grada Zadra rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz nenavedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu,

Vlastoručni potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Projektna nastava kao suvremena strategija učenja i poučavanja.....	2
3. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi predmeta Likovna umjetnost.....	5
3.1. Zastupljenost teme u Kurikulumu predmeta Likovna umjetnost.....	5
3.2. Zastupljenost teme u srednjoškolskim udžbenicima Likovne umjetnosti.....	8
4. O prijedlogu nastavnog projekta.....	11
5. Tijek projektnih faza.....	13
5.1. Prva faza projekta – učionička nastava.....	13
5.2. Druga faza projekta – terenska nastava.....	13
5.3. Treća faza projekta – predstavljanje i vrednovanje projekta.....	14
6. Učeničke istraživačke teme.....	15
6.1. Geografski smještaj i povijest grada Zadra.....	15
6.1.1. Prirodni smještaj grada.....	15
6.1.2. Povijest Zadra.....	16
6.2. Urbanizam i fortifikacija Zadra.....	21
6.2.1. Urbanizam Zadra.....	21
6.2.2. Fortifikacija Zadra.....	25
6.3. Stambena arhitektura.....	28
6.3.1. Kuća Nassis.....	30
6.3.2. Providurova i Kneževa palača.....	31
6.4. Sakralna arhitektura.....	34
6.4.1. Episkopalni kompleks.....	35
6.4.1.1. Katedrala sv. Stošije (sv. Anastazije).....	37
6.4.1.2. Crkva sv. Donata (Sv. Trojstva).....	40
6.4.2. Crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime.....	42
6.4.2.1. Crkva sv. Marije.....	43
6.4.2.2. Crkva sv. Krševana.....	45
6.4.2.3. Crkva sv. Šime.....	46
6.5. Suvremena baština – Pozdrav Suncu i Morske orgulje.....	48
7. Zaključak.....	50
8. Prilozi.....	51
8.1. Vremenik.....	51
8.2. Obrazac za vrednovanje.....	52

8.3. Popis literature za učenička izlaganja.....	54
8.4. Radna knjižica.....	56
8.5. Prezentacije za učioničku i terensku nastavu	85
8.5.1. Prezentacija 1: Uvodno predavanje – projektna nastava: grad Zadar.....	85
8.5.2. Prezentacija 2: Geografski smještaj i povijest grada Zadra.....	89
8.5.3. Prezentacija 3: Urbanizam i fortifikacija grada Zadra.....	94
8.5.4. Prezentacija 4: Stambena arhitektura.....	101
8.5.5. Prezentacija 5: Sakralna arhitektura – episkopalni kompleks.....	106
8.5.6. Prezentacija 6: Sakralna arhitektura – crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana, crkva sv. Šime.....	115
8.5.7. Prezentacija 7: Suvremena baština.....	121
9. Popis literature.....	125
10. Sažetak/Summary.....	130

1. Uvod

Tijekom povijesti, uz antičku urbanističku strukturu grada, gradila su se mnoga arhitektonska ostvarenja koja danas Zadru pružaju reprezentativan izgled – bogati samostani i crkve, raskošne palače i javne zgrade. Svojom raznolikošću i impresivnim opusom umjetničkih ostvarenja, grad Zadar čini idealan izbor za projektnu i terensku nastavu u sklopu srednjoškolske nastave Likovne umjetnosti.

Unutar projekta učenici će se susresti s primjerima zadarske kulturne baštine prisutnima i u redovnom školskom programu te udžbenicima. To se ponajviše odnosi na crkvu sv. Donata, jednu od najpoznatijih predromaničkih rotunda unutar hrvatske i europske kulturno-umjetničke baštine, no koju projektom učenici upoznaju kao dio episkopalnog kompleksa. Projektom učenici upoznaju i druge primjere sakralne arhitekture Zadra s ciljem njegovanja likovnog jezika u analizama te vježbanja prepoznavanja arhitektonskih elemenata neposrednim gledanjem prostora i građevina. Uz sakralnu, učenici obrađuju i stambenu arhitekturu, urbanizaciju i fortifikaciju Zadra te njen geografski smještaj i povijest. Iako je velikog značenja, u ovom projektu izostavljen je dio slikarske i kiparske baštine Zadra.

U *Kurikulumu* se potiče izvođenje nastave suvremenim nastavnim metodama i strategijama kako bi učenici razvijali razne vještine neophodne za uspješno i aktivno sudjelovanje u društvu. Upravo se stoga u ovom diplomskom radu predstavlja primjer projektne nastave kojom učenik može razvijati mnoge kompetencije potrebne za razvoj kao osobe i kao člana društva. Učenik preuzima aktivniju ulogu – samostalno istražuje temu, priprema i izvodi izlaganje te uređuje radne materijale, a razvija i kreativnost u rješavanju zadataka. Nastavnik također mijenja svoju ulogu, postaje savjetnik i mentor, pomaže učenicima u izradi prezentacija i materijala, usmjeruje ih i vodi kroz proces. Osim životno važnih sposobnosti, socijalnih vještina i mnoga nova saznanja, projektom se razvija interes učenika za nacionalnu kulturno-povijesnu baštinu te njezino očuvanje.

2. Projektna nastava kao suvremena strategija učenja i poučavanja

Zahtjev današnjeg vremena je, između ostalog, promjena načina poučavanja u školama. Iako se podiže svijest o potrebi reforme obrazovnog sustava te se uvode promjene u školstvu, još uvijek prevladava tradicionalna frontalna nastava i ustaljene nastavne metode. Dakako da takva vrsta nastave ima svojih prednosti i kvalitetā, no, kako ističe Wolfgang Mattes, u nastavi valja izbjegavati jednostrano izvođenu nastavu. Nastava je složeni proces u kojemu bi se trebale kombinirati različite nastavne metode, strategije odnosno oblici rada. Stoga frontalne metode poučavanja valja koristiti umjereno, u kombinaciji s drugim nastavnim oblicima i metodama koje na puno aktivniji način angažiraju učenike u procesu učenja.¹ Suvremena nastava nastoji promicati takav pristup koji se temelji na većoj aktivnosti učenika s ciljem učenikova osobnog i socijalnog razvoja.

Za razliku od tradicionalne nastave u kojoj prevladava frontalna nastava i u kojoj su učenici pasivni primatelji znanja, suvremenom nastavom se nastoji promijeniti uloga nastavnika i učenika – nastavnici postaju organizatori, mentori, suradnici učenika, a potonji pak postaju jednakopravni nastavniku u pogledu suradnje i aktivnosti, odnosno učenici postaju aktivni sudionici nastave. Nastava usmjerena učeniku, drugim riječima, „aktivno učenje“ glavna je zadaća suvremene škole jer mnoge životne kompetencije učenici mogu steći samo kroz aktivno sudjelovanje u nastavnim aktivnostima, procesima, scenarijima ili projektima.² Nastavni oblici koji omogućuju željeni aktivan odnos s učenicima, potiču aktivnost učenika i omogućavaju učeniku upravljanje vlastitim procesom učenja u svrhu ostvarivanja ciljeva odgoja i obrazovanja su projektna i terenska (izvanučionička) nastava. Izvođenjem projektne i terenske nastave učenik aktivno, kreativno i samostalno dolazi do spoznaja novih gradiva, ostvarivanja postavljenih ciljeva te razvija vještine neophodne za uspješno sudjelovanje u svojoj zajednici. Uz razvoj organizacijskih i komunikacijskih vještina te istraživačkih i kritičkih sposobnosti učenika,³ učenik stječe odgovornost, gradi samopouzdanje te stvara pozitivnu sliku o sebi.⁴

Definirajući pojam projekta, možemo se osloniti na tumačenje Maje Cindrić (2006.) koja navodi da je projekt »kompleksan zadatak baziran na izazovnom i interesantnom pitanju ili problemu, koji traži od učenika da postavi istraživanje, istraži, riješi problem kroz duži

¹ Wolfgang Mattes, *Rutinski planirati – učinkovito poučavati: savjetnik*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2007., str. 96.

² Milan Matijević, »Projektno učenje i nastava«, u: Boris Drandić (ur.), *Nastavnički sputnik*, Zagreb: Znamen, 2008., str. 188.

³ Vesna Fabijanić, »Projektna nastava: primjena u izradi istraživačkih radova učenika«, u: *Educatio biologiae*, 1 (2014.), str. 90.

⁴ Milan Matijević, Diana Radovanović, *Nastava usmjerena na učenika: prinosi razvoju metodika nastavnih predmeta u srednjim školama*. Zagreb: Školske novine, 2011., str. 55.

vremenski period i donese konačni produkt koji se javno prezentira.«⁵ Prezentiranje rezultata putem izložbe, plakata, prezentacije i tome slično, zajednički je cilj nastavnika i učenika. U izvođenju projekta glavni akteri su učenici koji kroz zanimljiv i neuobičajen način stječu nova znanja i iskustva, koji se upravo praktičnim radom te ispreplitanjem različitih nastavnih metoda suočavaju s mnogim izazovima. Zapravo postoje mnoge definicije projekta i projektne nastave, no u suštini, projektna je nastava, kako tvrdi Vesna Fabijanić (2014.), »problemski i istraživački usmjerena nastava«⁶ kojom učenici razvijaju istraživačke sposobnosti te samostalnost. Istraživačkom nastavom omogućava se učenje kroz iskustvo i samostalno dolaženje do novih spoznaja čime se odstupa od tradicionalnog frontalnog načina gdje se (najčešće) koriste verbalne nastavne metode koje se oslanjaju na puko pamćenje činjenica i podataka. Verbalne metode pretpostavljaju da učenik samo sjedi, gleda, sluša i pamti što nimalo ne doprinosi razvoju svih područja razvoja (kognitivnog, psihomotoričkog, afektivnog), a na što se, u konačnici, odnose ciljevi učenja. U tom pogledu, upozorava Matijević (2008.), valja pripaziti jer se »u školi ne uči samo *glavom*, nego: glavom, rukom i srcem!«⁷ Upravo je projektna nastava oblik nastave usmjeren učeniku u kojoj se kroz učenikovu aktivnost razvija ne samo kognitivo već i psihomotoričko te afektivno područje. Njome se premješta fokus sa stjecanja pukog činjeničnog znanja na stjecanje specifičnih sposobnosti i vještina potrebnih u svakodnevnom životu. Na taj se način učenik adekvatno priprema za život, buduće radne uloge i svakodnevne probleme. Isto tako, projektna nastava stvara ugodnu radnu atmosferu u kojoj se učenike na zanimljiviji i zabavniji način angažira u procesu učenja i koja ih, iz tih i mnogih drugih razloga, znatno više motivira na rad i učenje negoli tradicionalna frontalna nastava.

Mnogi autori predlažu različite faze projekta, no svi ističu da je projektna nastava bazirana na planiranju unaprijed – od nastavnika traži veliki angažman u fazi pripreme i planiranja, a kasnije veći dio posla obavljaju učenici. No, nastavnik mora biti spreman na kontroliranje nepredvidljivih situacija i svladavanje potencijalnih problema kroz cijeli proces projektne nastave. Osim što nastavnik osmišljava, planira i organizira projekt, uloga nastavnika je u okviru projektne nastave, kako tvrdi Vesna Fabijanić, pomoći učenicima u daljnjoj izradi projekta, poticati ih na stvaralačko izražavanje te socijalizaciju, predložiti suvremene i aktualne sadržaje, metode i slično. S druge strane, učenik treba pokazati inicijativu za rad, tražiti rješenje problema, aktivno sudjelovati u svim etapama projekta te zajedno s nastavnikom vrednovati

⁵ Maja Cindrić, »Projektna nastava i njezine primjene u nastavi fizike u osnovnoj školi«, u: *Magistra ladertina* 1 (1), 2006., str. 34.

⁶ Vesna Fabijanić, »Projektna nastava: primjena u izradi istraživačkih radova učenika«, 2014., str. 90.

⁷ Milan Matijević, »Projektno učenje i nastava«, 2008., str. 189.

rezultate.⁸ Isto tako, zajedničkim dogovorom učenici predstavljaju rezultate projekta na jedan od mnogih načina poput, kako predlaže Matijević, prezentiranja na školskoj priredbi, planiranje projektnog dana, izrada fotoalbuma ili videoalbuma, plakata, prezentacije, izrada mrežne stranice i tome slično.⁹

Kao oblik školskog učenja, projektna nastava objedinjuje mnoge druge tipove nastave poput istraživačke, eksperimentalne, multimedijske, ali i, u slučaju ovog diplomskog rada, terensku. Također, kroz projektnu nastavu razvija se i interdisciplinarni, individualizirani pristup, problemsko učenje, učenje i rad u parovima, grupama i slično. Na taj se način učenicima ostavlja prostora za samoorganizirano učenje te, ako se radi o grupnom radu, omogućuje razvijanje mnogih socijalnih vještina poput komunikacije, suradnje, empatije, tolerancije i slično. Također, učenik razvija kritičko mišljenje, kritički vrednuje rezultate vlastitog i tuđeg rada te ostvaruje prijateljski odnos s nastavnikom. Kroz projektnu nastavu učenici stječu i specifične vještine poput razvijanja poduzetničkih vještina, stvaranja u materijalu ili u raznim medijima, planiranja i organiziranja istraživanja, korištenje informacija.¹⁰ Odlaskom na teren, učenik stječe sposobnosti snalaženja u prostoru te pomnijeg promatranja i doživljavanja okoline. Preciznije rečeno, učenik stječe mnoge kompetencije, iskustva i vještine te se suočava sa situacijama i problemima iz stvarnog života. Projektna nastava povezuje teoriju i praksu, a čime učenik znanje stječe aktivnim učenjem, ne samo usvajanjem.¹¹ Ona utječe na cjelokupan razvoj učenika, što je za suvremenu nastavu uvelike važno.

⁸ Vesna Fabijanić, »Projektna nastava: primjena u izradi istraživačkih radova učenika«, 2014, str.91.

⁹ Usp. Milan Matijević, »Projektno učenje i nastava«, 2008., str. 201–202.

¹⁰ Isto, str. 198.

¹¹ Wolfgang Mattes:, *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2007., str. 108.

3. Zastupljenost teme u srednjoškolskoj nastavi predmeta Likovna umjetnost

3.1. Zastupljenost teme u Kurikulumu predmeta Likovna umjetnost

Likovna umjetnost srednjoškolski je predmet koji je u hrvatske gimnazije uveden nastojanjem profesora Grge Gamulina i Milana Preloga 1950-ih i 1960-ih godina.¹² Godine 2019. službeno je odobren novi *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* (dalje *Predmetni kurikulum Likovne umjetnosti*), koji je zamijenio dotadašnji *Nastavni plan i program za likovnu umjetnost za gimnazije* iz 1994. godine. Novi kurikulum provodi se u prvim razredima gimnazije od školske godine 2019./2020., a u svim razredima gimnazije primjenjuje se od školske godine 2021./2022.¹³

Predmetni kurikulum Likovne umjetnosti usmjeren je na učeničke kompetencije i odgojno-obrazovne ishode, što mu je ujedno i najtemeljitija promjena u odnosu na prijašnji *Nastavni plan i program*. Još jedna novina koju je novi kurikulum uveo jest da je kronološki pristup zamijenjen tematskim, a nastavniku je omogućena veća sloboda u odabiru nastavnih sadržaja i redoslijedu obrađivanja nastavnih tema te je naglasak stavljen na aktivnosti učenika. Zapravo se cjelokupna koncepcija i ideja provođenja nastave Likovne umjetnosti uvelike razlikuje od prijašnje što će se, dakako, odnositi i na temu ovoga diplomskoga rada. Organizacija kurikuluma, gradivna struktura nastavnoga predmeta Likovna umjetnost odraz je triju domena povezanih s osnovnim područjima ljudske osobnosti i aktivnosti – domena *Stvaralaštvo i produktivnost* odnosi se na psihomotoričko područje, *Doživljaj i kritički stav* na afektivno područje, a domena *Umjetnost u kontekstu* na kognitivno. Za svaki razred navedene su sve tri domene koje su usklađene sa tematskim konceptima određene godine učenja i poučavanja. Svaka domena sastoji se od odgojno-obrazovnih ishoda i njihovih razrada, sadržaja te preporuka za ostvarivanje ishoda. Domene djeluju kao koncepti čija je svrha naglasiti ključne sadržajne i odgojno-obrazovne odrednice predmeta te su međusobno povezane.¹⁴

Stvaralaštvo i produktivnost domena je čiji je osnovni naglasak na istraživačkom radu učenika u skupini, paru ili pojedinačno (ovisno o razredu). Tijekom godine učenici odabiru i istražuju jedan problem iz ponuđenih podtema te ga realiziraju u odabranom mediju: tekst,

¹² Josipa Alviž, Jasmina Nestić, »Uvođenje povijesti umjetnosti u općegimnazijsko obrazovanje – doprinosi Grge Gamulina i Milana Preloga«, *Peristil* vol. 64, br. 1, 2021., str. 129–139.

¹³ *Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (pogledano 3. studenoga 2022.)

¹⁴ Usp. *Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije* [dalje *Kurikulum*], Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019., <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/likovna-kultura-i-likovna-umjetnost/757> (pogledano 3. studenoga 2022.), str. 7.

plakat, fotografija, prezentacija, video i slično.¹⁵ Na taj način praktično se i teorijski upoznaju s različitim likovnim pristupima, materijalima, tehnikama, medijima, a ujedno ih se potiče na promišljanje o vlastitoj okolini. Domena omogućuje vlastito izražavanje učenika te rješavanje problemskih i projektnih zadataka. Domena *Doživljaj i kritički stav* fokusira se na analizu likovnog djela i izražavanje kritičkog stava učenika. Kritički stav razvija se i oblikuje raspravljanjem o likovnim pojavama i argumentiranju vlastitog stava, a kroz vođeno promatranje umjetničkog djela učenik razvija sposobnosti analiziranja i razumijevanja likovnog djela. Primjere lokalne/nacionalne baštine nastavnik valja što više obrađivati u nastavi, prema mogućnostima gradiva, kako bi učenici razvijali pozitivan odnos prema nacionalnoj kulturnoj umjetničkoj baštini. Također, uenicima treba omogućiti neposredan kontakt s umjetničkim djelom lokalne/nacionalne baštine.¹⁶ Posljednja domena, *Umjetnost u kontekstu*, ponajviše se odnosi na prosuđivanje međuodnosa konteksta i umjetničkog djela. Poznavanje povijesnoga, društvenoga i kulturnoga konteksta u kojemu se javlja likovna umjetnost, uloga umjetnosti u društvu i kao društvenoga komentara, umjetnost kao način komunikacije s okolinom te kao sastavni dio čovjekove svakodnevice također su jedni od mnogih fokusa domene.¹⁷

U prvoj godini učenja i poučavanja predviđen je tematski koncept *Umjetnost i čovjek* unutar kojega se problematizira odnos čovjeka i umjetničkog stvaranja dvjema temama: *Ljudsko tijelo u umjetnosti* i *Pogled na svijet*. Budući da su teme fokusirane na slikarstvo i kiparstvo, odabrana slikarska i kiparska djela u projektnoj nastavi grada Zadra uklopila bi se u temu *Pogled na svijet* na mjestima koje govore o odabiru i prikazu tema karakterističnih za pojedina razdoblja kao primjeri sakralnih tema.¹⁸ Također, kroz zadarsku skulpturu može se govoriti o pojavi ljudskog lika kao ključnoj novosti ranoromaničke skulpture unutar teme *Ljudsko tijelo u umjetnosti*.

U drugoj godini učenja i poučavanja obrađuje se tema *Čovjek i prostor*, a naglasak se stavlja na proučavanju arhitekture. Učenici se upoznaju s osnovama arhitekture, obilježjima specifičnih građevina pojedinoga razdoblja/stila te urbanizmom i stambenom arhitekturom različitih razdoblja/stilova.¹⁹ S obzirom na to da je u ovoj projektnoj nastavi velik dio istraživanja i analize posvećen urbanizmu i arhitekturi Zadra, mnogi su odgojno-obrazovni ishodi ove teme ostvarivi u okviru projekta. Urbanizacija Zadra kao antičkog grada, zadarske

¹⁵ Isto, str. 73.

¹⁶ Isto, str. 8.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 72.

¹⁹ Isto, str. 78.

crkve i katedrala te odabrane palače, kvalitetni su primjeri na kojima učenici mogu upoznati tipologiju i elemente urbanizma i arhitekture određenih razdoblja.

U sklopu treće godine učenja i poučavanja problematizira se tematski koncept *Umjetnost i tumačenje svijeta* kroz dvije teme: *Umjetnost i duhovnost* te *Umjetnost i znanost*. U temama se obrađuju promjene umjetničkog djela nastale pod utjecajem filozofskog, kulturnog, vjerskog ili duhovnog koncepta te pod utjecajem znanstvenih koncepata. Istražuje se utjecaj i konkretna primjena znanstvenih i tehnoloških otkrića pri stvaranju novih likovnih rješenja.²⁰ Teme pružaju različite mogućnosti obrade i pristupe gradivu. Tako se i u sklopu istraživačkih tema o Zadru, na relevantnim primjerima, može govoriti o utjecaju kršćanstva kao religije na umjetnička djela i potrebe umjetnosti (relikvijar, oltarna pregrada, raspelo), značaj svjetlosti u sakralnoj arhitekturi (crkva sv. Donata) ili suvremenoj umjetnosti (*Pozdrav Suncu* noću), upotrebi tehnologije u stvaranju suvremene baštine (*Morske orgulje*, *Pozdrav Suncu*) i tome slično.

U četvrtoj godini učenja i poučavanja obrađuju se dvije teme: *Umjetnost i moć* te *Umjetnost i stvaralački proces*. *Umjetnost i moć* tema je unutar koje se tumači odnos umjetnosti i moći iz perspektive propagande, uloge umjetnosti u društvenim pitanjima i uloge samog umjetnika u društvu, pitanje cenzure, utjecaja institucija na umjetnost i komercijalizaciju te preplitanja umjetnosti i popularne kulture kao i njenog utjecaja na svakodnevicu.²¹ Naposljetku, u temi *Umjetnost i stvaralački proces* učenici se mogu upoznati sa procesom umjetničkog stvaralaštva, razvoja umjetničkog djela od početne ideje i skice do konačnog produkta. Istražuju se različiti pristupi umjetničkom procesu te povijesnom, znanstvenom, filozofskom i tehnološkom utjecaju na iste.²²

Predloženi projekt provodio bi se u trećem razredu, budući da se ponajviše dotiče tematskih koncepata *Čovjek i prostor* (2. razred) te *Umjetnost i tumačenje svijeta* (3. razred). Provođenjem projektne nastave o gradu Zadru, omogućuje se ostvarivanje mnogih ciljeva i odgojno-obrazovnih ishoda propisanih u domenama. Kroz projekt učenici u skupini istražuju određenu podtemu (povijest Zadra, urbanizam, sakralna arhitektura, stambena itd.), proučavaju dostupnu literaturu, odabiru relevantne podatke te ih oblikuju u smislen i argumentiran sadržaj čime se ostvaruje ishod prve domene, a koji je načelno jednak za oba razreda.²³ Ishode druge domene, a koji se odnose na temu *Čovjek i prostor*, učenici će ostvariti analizom zadarske sakralne i

²⁰ Isto, str. 84.

²¹ Isto, str. 90.

²² Isto.

²³ Isto, str. 73.

stambene arhitekture. Uz kritički osvrt, projektom će analizirati osnovne elemente konstrukcije i prostora te stilska obilježja crkve sv. Donata, katedrale sv. Stošije, crkve sv. Krševana, crkve sv. Marije Velike, crkve i samostana sv. Frane, Kneževe palače, Providurove palače, a učenici će analizom prepoznati, imenovati i objasniti elemente urbanizma Zadra. Moći će kritički prosuditi o zadarskoj arhitekturi na temelju neposrednog kontakta. Ishodi druge domene koji se odnose na tematski koncept *Umjetnost i tumačenje svijeta*, ostvarivi su analizom likovnih djela: pluteja iz sv. Nediljice, raspela iz crkve sv. Frane te škrinje sv. Šimuna unutar koje će interpretirati i odraz vjere na njihovo oblikovanje, ikonografske sadržaje i samo značenje. Isto tako, analizom *Morskih orgulja* i *Pozdrava Suncu*, učenici će raspravljati o utjecaju tehnologije na umjetnost i ulozi svjetlosti u djelu. Analizama će izraziti i kritički stav, a kritički će i prosuditi umjetničko djelo na temelju neposrednog kontakta. Primjeri zadarske baštine zaista su kvalitetni primjeri na kojima učenici mogu uvidjeti značaj hrvatske sakralne i stambene arhitekture određenih razdoblja u odnosu na svjetsku te znati objasniti važnost i društvenu odgovornost očuvanja umjetničke nacionalne baštine, a što je također jedan od ishoda druge domene. U okviru treće domene, učenici će ostvariti ishod prosuđivanja međudnosa konteksta i umjetničkog djela/stila povezujući umjetničko djelo s adekvatnim razdobljem ili stilom te tumačeći utjecaj društveno-povijesnih okolnosti, utjecaj vjere i nove tehnologije na oblikovanje odabranih znamenitosti Zadra.²⁴

3.2. Zastupljenost teme u srednjoškolskim udžbenicima Likovne umjetnosti

U odobrenim udžbenicima od prvog do četvrtog razreda srednjih škola, grad Zadar i važne znamenitosti Zadra spomenute su u nekoliko navrata. U udžbeniku *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednje škole* autorica Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović spominje se grad Zadar kao primjer pravilnog oblika antičkog grada u temi *Antički grad* koja se nalazi unutar poglavlja *Urbanizam*. Priloženi je slikovni prilog rekonstrukcije rimskog grada Jadere/Zadra koji prati kratki tekst o granicama i smještaju glavnih odrednica grada, a isto se koristi i pri rješavanju zadatka navedenog na istoj stranici koji glasi: »Pronađi cardo i decumanus u antičkom Zadru.«²⁵ U udžbeniku *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti u trećem razredu srednje škole* istih autorica, Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović, znamenitosti grada Zadra spomenute su u dva navrata.

²⁴ Isto, str. 79–89.

²⁵ Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović, *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednje škole*, Školska knjiga, Zagreb, (3. izdanje), 2022., str. 49.

Najprije se u poglavlju *Umjetnost i religija* u potpoglavlju *Narativna metoda* navodi škrinja sv. Šimuna kao reprezentativni primjer gotičke skulpture u Hrvatskoj.²⁶ Kratkom analizom djela, tumači se važnost reljefnih prizora i tema, a priložena je i fotografija škrinje. Pokraj fotografije nalazi se nekoliko pitanja i zadataka posvećenih upravo škrinji sv. Šimuna, a kojima učenici mogu pominje promotriti i upoznati djelo. Nadalje, unutar poglavlja *Umjetnost i znanost* u potpoglavlju *Svjetlost*, govori se o crkvi sv. Donata. Iako je tema posvećena značenju i usmjerenju svjetlosti u arhitekturi, u tekstu je istaknuta i njezina važnost kao najmonumentalnije predromaničke građevine u Hrvatskoj te je, u kratkim crtama, analizirano pročelje i unutrašnjost crkve. Na istoj su stranici udžbenika prikazane dvije fotografije crkve te presjek s grafičkom analizom kuta upada svjetlosti tijekom godine kako bi se učenicima dočarao efekt i doživljaj sunčeve svjetlosti u crkvi sv. Donata te kao pomoć pri rješavanju navedenog zadatka.²⁷

Grad Zadar kao jedan od primjera antičkog grada spominje se i u udžbeniku Blanke Petrince Fulir i Natalije Stipetić Čus, *Čovjek i prostor: udžbenik iz likovne umjetnosti za drugi razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom* u temi *Grad* kao jednoj od tema poglavlja *Urbanizacija*. Govoreći općenito o strukturi i urbanizaciji rimskih gradova, a kao primjer i usporedba s planom grada Pule, prikazan je slikovni prilog plana antičkog grada Zadra. Zadar se ne spominje u samom tekstu, no u zadatku se od učenika traži detaljnija usporedba planova antičkih gradova Zadra i Pule.²⁸ Iste autorice, Blanka Petrince Fulir i Natalija Stipetić Čus, navode crkvu sv. Donata u udžbeniku za treći razred; *Umjetnost i tumačenje svijeta: udžbenik iz likovne umjetnosti za treći razred gimnazije* u poglavlju *Sakralna arhitektura*. U poglavlju se kronološkim redoslijedom govori o razvoju sakralne arhitekture tijekom stoljeća na temelju odabranih primjera. Kao primjer predromaničke crkve, autorice su odabrale crkvu sv. Donata u Zadru koju analiziraju u kratkim crtama. Priložene su dvije fotografije crkve te njezin tlocrt, a na crkvu se odnose navedena pitanja i zadaci.²⁹ U istom udžbeniku spomenuto je i nekoliko djela kiparstva i slikarstva. U poglavlju *Pogrebne građevine i odnos prema smrti u umjetničkim djelima*, u kontekstu kulta relikvijara, a kao primjer relikvijara za posmrtno ostatke svetca, spomenuta je škrinja sv. Šimuna.³⁰ Isto tako, u poglavlju

²⁶ Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović, *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti u trećem razredu srednje škole*, 2022., str. 54.

²⁷ Isto, str. 100.

²⁸ Blanka Petrince Fulir, Natalija Stipetić Čus, *Čovjek i prostor: udžbenik iz likovne umjetnosti za drugi razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*, Alfa, Zagreb, (1. izdanje), 2020., str. 16.

²⁹ Blanka Petrince Fulir, Natalija Stipetić Čus, *Umjetnost i tumačenje svijeta: udžbenik iz likovne umjetnosti za treći razred gimnazije*, Alfa, Zagreb, (ogledno izdanje), 2020., str. 15.

³⁰ Isto, str. 42.

Tumačenje svijeta u slikarstvu i kiparstvu od pretpovijesti do danas, prikazani je i plutej oltarne pregrade iz crkve sv. Nediljice u Zadru kao primjer „najvažnijeg elementa crkvenog interijera starohrvatske (predromaničke) crkve.“³¹ Kao primjer romaničkog raspela, opisano je i prikazano oslikano drveno raspelo iz crkve sv. Frane u Zadru.³² Sva tri primjera potkrjepljena su kratkim tekstom, fotografijom te pitanjima i zadacima.

Dakle, u novim udžbenicima za srednje škole navedeni su tek neki primjeri zadarskih spomenika i znamenitosti te je bogata zadarska sakralna arhitektura rjeđe spomenuta od zadarskih kiparskih i slikarskih djela. Od pet navedenih primjera, tri su jednaka u oba udžbenika (antički grad Zadar, crkva sv. Donata i škrinja sv. Šimuna), ali se nalaze unutar različitih tema. Valja napomenuti da su autorice Blanka Petrincec Fulir i Natalija Stipetić Čus pridale važnost i spomenule nešto više znamenitosti Zadra od autorica Jasne Salamon, Mirjane Vučković i Vesne Mišljenović. Udžbenici ne nude opširne analize spomenutih primjera, već na bazičan način informiraju čitatelja o njihovoj važnosti i osnovnim podacima, no pitanja i zadaci nude mogućnost boljeg informiranja i upoznavanja djela. Analiza crkve sv. Donata i isticanje njene važnosti u pogledu svjetske sakralne arhitekture, pri čemu najprije mislim na komparaciju sa crkvom San Vitale u Ravenni i kapelom u Aachenu, mogla je biti, barem u okviru pitanja i zadataka, spomenuta.

³¹ Isto, str. 66.

³² Isto, str. 69.

4. O prijedlogu nastavnog projekta

Projektna nastava o gradu Zadru jedan je od mnogih prijedloga provođenja netradicionalnog, ali sve više zastupljenog oblika nastave. Projekt je namijenjen učenicima trećeg razreda zbog razine prethodno stečenog znanja te odgovornosti koje se od učenika očekuje na terenu. Prvenstveno se odnosi na učenike općih, jezičnih i klasičnih gimnazija, no projekt je moguće, uz određene korekcije, provesti i u sklopu strukovnih škola te u prirodoslovnim i prirodoslovno-matematičkim gimnazijama. Odnosi se na sve škole diljem Hrvatske koje su u mogućnosti otputovati u Zadar. Ovaj projekt može poslužiti i kao primjer osmišljavanja projektne nastave nekog drugog grada Hrvatske, a može se i upotpuniti sadržajem kiparske i slikarske baštine Zadra.

Tema projekta je prikaz i upoznavanje pojedinosti grada Zadra na čijim primjerima učenici stječu novo i utvrđuju postojeće znanje iz predmeta Likovna umjetnost. Projekt obuhvaća kratki povijesni pregled Zadra te prikaz njegova geografskog smještaja, prikaz njegove urbanizacijske i fortifikacijske strukture, kao i upoznavanje učenika s odabranim relevantnim primjerima stambene i sakralne arhitekture. Kao dodatna tema/zadatak učenici se osvrću i na primjere suvremene baštine Zadra.

Cilj je upoznati učenike i širu javnost s kulturnom baštinom Zadra te neposrednim kontaktom razviti odnos učenika i nacionalne baštine na primjeru unaprijed odabranih umjetničkih ostvarenja Zadra. Tijekom projekta učenici će se upoznati s povijesnim, geografskim, arhitektonskim i urbanističkim specifičnostima Zadra koje će znati protumačiti i prezentirati drugima. Time se nastoji postići razumijevanje i interpretacija umjetničkog djela u kontekstu njegova nastanka kao i uviđanje uloge zajednice, kulture i mnogih drugih faktora u umjetničkim ostvarenjima. Učenici će primijeniti prijašnje stečeno znanje o urbanizmu, srednjovjekovnoj fortifikaciji te arhitektonskim elementima kroz pripremu istraživačkih tema i rješavanje zadataka. Također, učenici će razvijati kritičko mišljenje i stavove te problematizirati pitanja revitalizacije palača, kao i razvijati kreativnost, psihomotoričke i kognitivne vještine pri izradi materijala i završnog produkta. Tijekom istraživačkog rada u grupi, učenici će razvijati mnoge socijalne vještine poput međusobne suradnje, komunikacije, tolerancije i slično, kao i praktične vještine poput sposobnosti planiranja i organiziranja, korištenje literature i kreiranje zadataka. Tijekom vrednovanja učenici će razvijati i socijalne vještine poput prihvaćanje kritika i uvažavanje tuđih mišljenja, a na terenu će stjecati sposobnosti promatranja i doživljavanja okoline te pokazati odgovornost prema radu i prema kulturnoj baštini Zadra. Ukratko rečeno, zadaća projekta je omogućiti učenicima da kroz projektni oblik nastave razvijaju mnoge kompetencije koje se frontalnom nastavom ne mogu ostvariti.

Odgojno-obrazovni ishodi istaknuti su na početku svake istraživačke teme, a na razini cjelokupnog projekta učenik će znati prepoznati, imenovati, označiti na karti, datirati te odrediti stilsko razdoblje odabranim primjerima arhitekture Zadra. Znati će objasniti važnost arhitektonskih ostvarenja u Zadru u okviru nacionalne i svjetske povijesti, a moći će i analizirati pojedina likovna rješenja koristeći se likovnim jezikom, pri čemu će usvojiti nove pojmove i ponoviti naučene.

Mnoge se metode koriste tijekom projektne nastave. Metoda rada u grupi, zajedno s usmenim izlaganjem i promatranjem okoline, svakako se ponajviše ističu. No, metode pisanja, čitanja, slušanja, crtanja te metoda rada na tekstu uvelike su prisutne tijekom rješavanja zadataka. Zadaci u radnim materijalima različitih su oblika i različitih razina kognitivnog procesa – od objašnjenja, analize do vrednovanja i stvaranja.

U sklopu predloženog projekta nastavni sadržaj predmeta Likovna umjetnost će korelirati s nastavnim sadržajima predmeta Povijest i Geografija ponajviše u prezentiranju prvih istraživačkih tema, a djelomično i kroz ostale teme, te s predmetom Informatika pri izradi prezentacija i materijala.

Projekt je zamišljen za oko 30 učenika koji se raspoređuju u pet skupina. Broj učenika u skupinama se razlikuje budući da su neke istraživačke teme opsežnije od drugih. Projekt se, ovisno o mogućnostima i izboru nastavnika, može izvoditi kao dio redovne nastave razreda koji je zainteresiran za takav način obrade teme ili kao izvannastavna aktivnost učenika različitih trećih razreda koji su voljni sudjelovati u projektu.

Sastoji se od uvodnog, središnjeg i završnog dijela. U uvodnom dijelu provodi se učionička nastava, u središnjem se odlazi na dvodnevnu terensku nastavu nakon koje se finalizira rješavanje zadataka, piše esej i izrađuje mentalna mapa, a završni dio je namijenjen predstavljanju rezultata projekta te vrednovanju. Predviđanje trajanja cjelokupnog projekta je osam tjedana.

5. Tijek projektnih faza

5.1. Prva faza projekta – učionička nastava

Prva faza projekta odnosi se na učioničku nastavu, a provodi se kroz pet tjedana. Učionička nastava započinje uvodnim predavanjem nastavnika u kojemu učenike upoznaje s projektom služeći se prezentacijom [Prilog: *Prezentacija 1*]. Nastavnik prezentira temu projekta, vremenik, kriterije vrednovanja i obaveze učenika te detaljnije objašnjava temu svake istraživačke skupine. Potom se učenici dijele u pet skupina, dodjeljuje se literatura i upute za svaku grupu zasebno. Na uvodnom predavanju je važno dati jasnu sliku o tome što se, tijekom cijelog projekta, očekuje od učenika.

Učenicima se daje četiri tjedana za istraživanje dodijeljene teme, pripremanje izlaganja i radnih materijala uz obavezne konzultacije s nastavnikom. Svaka grupa mora predati materijale tjedan dana prije terenske nastave. Nastavnik im pomaže u sastavljanju radnih materijala sa zadacima, usmjeruje ih u odabiru primjera i strukturiranju sadržaja, prati njihov rad. Svaka grupa dobiva termine za osobne konzultacije, a nastavniku se mogu obratiti i putem elektroničke pošte. Suradnja učenika i nastavnika ključna je u ovom segmentu projekta.

Prva i druga učenička skupina izlaganje održava u učionici, nekoliko dana prije polaska na teren. Učenici prve skupine prezentiraju podteme *Prirodni smještaj grada* i *Povijest Zadra* u jednom školskom satu, dok učenici druge skupine na drugom školskom satu tumače *Urbanizam Zadra*, a svoju drugu podtemu – *Fortifikacija Zadra*, prezentiraju na terenu. Druga skupina dobiva polovicu školskog sata za svoje izlaganje, a druga polovica sata je planirana za sva dodatna pitanja, probleme i zaključne dogovore prije polaska na teren.

5.2. Druga faza projekta – terenska nastava

Druga faza projekta odnosi se na terensku nastavu u trajanju od dva dana, tijekom petog tjedna projektne nastave. Prvi dan terenske nastave predviđen je za izlaganje podteme *Fortifikacija Zadra* druge skupine te izlaganje treće skupine o temi *Stambena arhitektura*. Prilikom izlaganja druge skupine, učenici šecu zadarskim poluotokom i na taj način na početku terenske nastave upoznaju i istražuju prostor. Nakon izlaganja, učenici odlaze u posjet Narodnom muzeju Zadra u Kneževoj palači. Navečer je planiran zajednički odlazak umjetničkim instalacijama *Pozdrav Suncu* i *Morskim orguljama* gdje učenici dobivaju zadatak iz teme *Suvremena baština – Pozdrav Suncu, Morske orgulje*.

Drugi dan terenske nastave posvećuje se najopsežnijoj temi projekta – *Sakralna arhitektura*, koju tumače učenici četvrte i pete skupine. Najprije se prezentira podtema

Episkopalni kompleks unutar koje se učenici bave katedralom, poznatom zadarskom rotandom i drugim važnim dijelovima kompleksa, a nakon njih peta skupina prezentira još tri crkve kao ostale primjere sakralne arhitekture Zadra. Posljednja obaveza učenika će biti još jedan, dnevni, posjet umjetničkim instalacijama.

Nakon povratka s terena učenici imaju dva tjedan za pisanje eseja i dopunjavanje nerješениh zadataka. Nakon dva tjedna moraju predati radne knjižice nastavniku.

5.3. Treća faza projekta – predstavljanje i vrednovanje projekta

Treća faza projekta provodi se nakon povratka s terenske nastave i obrade materijala u trajanju od tjedan dana. U posljednjem tjednu učenici izrađuju veliku kartu zadarskog poluotoka kao završni rezultat projekta. Na karti/plakatu moraju označiti simbolima i nazivom spomenute primjere zadarske kulturne baštine te istaknuti najvažnije informacije o svakom analiziranom djelu. Plakat je zamišljen kao izrada vlastite turističke karte grada Zadra u kojoj učenici mogu na maštoviti način dodati razne sadržaje – nacrtane spomenike, komentare, upute, savjete svima koji će jednog dana posjetiti grad Zadar. Na kartu mogu dodati zanimljive dijelove Zadra koji nisu obrađeni tijekom projekta, ali koje su učenici sami uočili i istražili tijekom posjeta gradu. Plakat se izlaže u školskom hodniku, a uokolo plakata mogu se izložiti i nekoliko najkreativnije napravljenih mentalnih mapa učenika koje sami međusobno odaberu učenici. U trajanju od jednog školskog sata učenici će predstaviti projekt, a na predstavljanje mogu doći svi učenici škole, zaposlenici, prijatelji, članovi obitelji. Svaka grupa izabire svog predstavnika koji će, u vrlo kratkim crtama, izložiti svoj dio projekta te izraziti svoje mišljenje o takvom načinu nastave. Plakat će biti izložen mjesec dana.

Vrednovanje, kao jedan od ključnih dijelova nastavnog procesa, svakako je dio i ove projektne nastave. Vršit će se u završnoj fazi projekta, nakon predanih radnih knjižica i izrade karte zadarskog poluotoka. Sastoji se od dva dijela – samovrednovanja i vršnjačkog vrednovanja (vrednovanje rada grupe te vrednovanje grupnih izlaganja) u kojemu učenici ispunjavaju unaprijed pripremljeni obrazac [Prilog: *Obrazac za vrednovanje*] te vrednovanja od strane nastavnika u obliku bodovanja zadataka i vođenja bilješki vlastitih opažanja. Na temelju navedenih oblika vrednovanja, svaki će učenik dobiti tri brojčane ocjene. Prva ocjena biti će odraz rada učenika tijekom istraživanja, rada u grupi i na terenu (tu će se ocjena ponajviše zaključiti na temelju obrasca za samovrednovanje i vršnjačkog vrednovanja, kao i opažanja/bilješke nastavnika), druga ocjena odnositi će se na predanu radnu knjižicu i izlaganje učenika (na temelju bodovanja zadataka i izvedbe prezentacije), a treća ocjena će se odnositi na esej i mentalnu mapu (na temelju bodovanja i procjene nastavnika).

6. Učeničke istraživačke teme

6.1. Geografski smještaj i povijest grada Zadra

Učenici prve skupine istražuju i tumače istraživačku temu *Geografski smještaj i povijest grada Zadra*. U školskoj učionici, prije polaska na teren, prezentiraju temu ostalim učenicima služeći se Prezentacijom [Prilog: *Prezentacija 2*]. Učenici izlagači će uz prezentaciju pripremiti i radne materijale koje će ostatak razreda rješavati i tako sudjelovati u nastavi [Prilog: *Radna knjižica – prvi dio*]. Cilj ove istraživačke teme je da učenici samostalno istraže na koji način geografski smještaj Zadra doprinosi njegovom povoljnom položaju te da istraže kako su povijesne prilike utjecale na razvoj i značaj grada Zadra kroz stoljeća. U tome će im pomoći popis literature kojeg im je unaprijed dao nastavnik te određene smjernice koje su dobili tijekom konzultacija [Prilog: *Popis literature za učenička izlaganja*]. Između ostalog, to je objašnjenje zašto je upravo područje Zadra bilo pogodno za naseljavanje, isticanje Zadra kao nekadašnjeg glavnog središta Dalmacije, stavljanje naglaska na srednji vijek u povijesnom pregledu grada, a kroz ostala razdoblja ukratko objasniti povijesne prilike Zadra kako bi učenici stekli povijesnu sliku grada, odnosno kako bi informativno bili upućeni u što je sve Zadar kao grad u povijesti prolazio.

Odgojno-obrazovni ishodi ove teme su da će učenici znati ucrtati grad Zadar na slijepoj karti Hrvatske te njegov poluotok na karti Zadra, objasniti što sve doprinosi, geografski gledano, povoljnom položaju Zadra odnosno znati će navesti razloge zašto je grad Zadar bio povoljno mjesto za naseljavanje. Nadalje, učenici će moći opisati kontekst nastanka Zadra i važne povijesne okolnosti grada. Znati će ukratko objasniti značenje Zadra kao grada, ali i kao kulturnog središta unutar povijesti Dalmacije i Hrvatske, promjenu njegova političkog uređenja i statusa te prepoznati kronološki slijed izmjene vlasti u Zadru kao i brojne napade koje je Zadar tijekom povijesti pretrpio.

6.1.1. Prirodni smještaj grada

Učenici svoje izlaganje započinju zadatkom iz pripremljenih radnih materijala u kojemu se nalaze dvije karte [Zadatak 1]. Na prvoj karti učenici trebaju označiti grad Zadar, a na drugoj zaokružiti zadarski poluotok. Zadatak je prikazan i na prezentaciji, a nakon što ga učenici riješe, poziva se jedan od učenika koji pokazuje svoje rješenje na prezentaciji. Na sljedećem slajdu učenicima se pokazuje točno rješenje zadatka nakon čega učenici izlagači nastavljaju s prezentiranjem.

Grad Zadar nalazi se u sjevernoj Dalmaciji, na obali hrvatskog Jadranskog mora, odnosno na obali sjeverozapadnoga dijela Ravnih kotara. Stara jezgra grada smještena je na poluotoku koji se spaja s kopnom na jugoistočnom dijelu, čime se zatvarala uvala Jazine.³³ Na sjeverozapadnom dijelu poluotoka, staru gradsku jezgru je od ostatka Zadra dijelio prokopani jarak od kojega je sada ostala mala luka Foša.³⁴ Grad je strateški smješten na vrlo povoljnom položaju – nalazi se u središnjem dijelu istočne obale Jadrana, između važnih gradova sjevera i juga Hrvatske.³⁵ Također, grad je vrlo dobro prometno povezan. Dostupan je kopnenim, zračnim i pomorskim putem, a budući da se nalazi uz samu obalu mora, bio je laka i česta destinacija za trgovinu i obalnu plovidbu. Zadarski akvatorij smatrao se najribolovnijom zonom na istočnom Jadranu što je dodatno doprinjelo trgovačkoj reputaciji Zadra.³⁶ Artikulacija reljefa zadarske regije također doprinosi njenom povoljnom smještaju – sa sjevera i sjeveroistoka, visoke planine Velebit i Dinara omeđuju dublje zaleđe zadarske regije te uokviruju sjeverna uža područja zadarskog poluotoka, a oniži vapnenačko-dolomitski greben čini okosnicu zadarskog poluotoka. Dakle, činjenica da Zadar nema izrazito planinsko zaleđe, da se njime prostire bukovički kršni plato kao i ravničarski kraj Ravnih kotara, omogućava gradu nadzor dolazaka neprijatelja, kao i bogata poljoprivredna područja.³⁷ Upravo zbog svog povoljnog geostrateškog položaja, kao i topografskih te klimatskih prednosti, Zadar je bio idealno mjesto za naseljavanje.

Nakon učeničkog izlaganja, ostali učenici rješavaju drugi zadatak te, nakon što navedu razloge zašto je Zadar povoljno mjesto za naseljavanje, učenici izlagači kreću sa tumačenjem o povijesti grada Zadra [Zadatak 2]. No, prije nego što počnu izlagati, učenici napominju da se tijekom njihova izlaganja treba usputno rješavati treći zadatak [Zadatak 3]. Učenicima se daje minuta da ga pročitaju i shvate, a zadatak se ne provjerava na prezentaciji.

6.1.2. Povijest Zadra

U neposrednom zaleđu Zadra pronađeni su predmeti iz starijeg neolitika (ostaci oruđa i grnčarije) što ukazuje na izuzetno dugu tradiciju naseljenosti okoline Zadra. Tijekom 9. stoljeća prije Krista ilirsko pleme Liburni dolazi u Zadar te za sobom ostavlja mnogo materijalnih

³³ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku: Prošlost Zadra – knjiga I*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1981. str. 39.

³⁴ »Zadar«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, (ur.) Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2023., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66647> (pogledano 20. studenoga 2022.)

³⁵ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, 1981., str. 39.

³⁶ Isto, str. 55.

³⁷ Isto, str. 42–47.

tragova liburnske kulture.³⁸ Liburni grad nazivaju Iader, no ime grada Zadra će kroz razdoblja, zbog glasovnih promjena unutar jezika nekog naroda, doživjeti manjih postupnih promjena. Tako se već u antičkim spisima pojavljuje pod nazivom Iadera, što će se postupno promijeniti u Jadra koji se pak mijenja u Zara i Zadra te naposljetku u Zadar.³⁹

Kasnije Zadar naseljavaju Rimljani čime Zadar postaje rimski municipij i kolonija. Ne zna se točno tko je i kada osnivao koloniju u Zadru, no car August je svakako bio njen zaštitnik i pokrovitelj, a čemu svjedoči natpis nastao poslije 27. godine.⁴⁰ Dolaskom Rimljana i uspostavom rimske vlasti Zadar postaje važno kulturno i gospodarsko središte urbanizirano po rimskim načelima.⁴¹ Dobiva ortogonalan raster ulica, glavni trg – Forum te biva zaštićen gradskim zidinama. Zahvaljujući povoljnom geografskom položaju, ali i važnosti koju polako stječe, Zadar postaje vrlo primamljivo mjesto za rimski poslovni svijet, srednji građanski stalež trgovine i pomorstva. No, već u 3. stoljeću počinju vladati loše prilike unutar Carstva – stalni unutrašnji ratovi i neredi, jačanje vojne anarhije, pojava inflacije, a sve više počinje rasti važnost i utjecaj panonskih pokrajina nad Dalmacijom. Slabljenjem Carstva i stalnim prodiranjem barbara, vlast u Zadru na kratko vrijeme preuzimaju Istočni Goti, a nakon kojih dolazi do uspostave bizantske vlasti.

Srednjovjekovni Zadar dalje se razvija na antičkoj osnovi, zadržava određene antičke principe te, unatoč pustošenjima i barbarskim provalama, uspeva zadržati staru jezgru i teritorij oko nje.⁴² Nakon pada Rimskog Carstva i Salone, Zadar nasljeđuje upravno-političku i vojnu sastavnicu te postaje političko središte bizantske Dalmacije i sjedište carskog namjesnika (stratega).⁴³ Tijekom 8. stoljeća, sve se više zaoštavaju odnosi Franačke države Karla Velikog na Zapadu i Bizanta na Istoku, a početkom 9. stoljeća dolazi i do njihova sukoba.⁴⁴ U središtu sukoba nalazi se Dalmacija i Zadar, budući da se Zadar u to vrijeme smatra metropolom Dalmacije.⁴⁵ U tom trenutku, franačka sila prednjačila je pred bizantskom pa, u ime Dalmacije i Zadra, zadarski biskup Donat i *dux* Jadere Pavao odlaze na franački dvor u Diedenhofenu 806.

³⁸ Isto, str. 68–72.

³⁹ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, 1981., str. 112–113.

⁴⁰ Isto, str. 150–152.

⁴¹ »Zadar«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66647>, (pogledano 20. studenoga 2022.)

⁴² Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, 1981., str. 54.

⁴³ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976., str. 31.

⁴⁴ Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1. rasprava)*, Split - Zagreb: Književni krug Split; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, Biblioteka Knjiga Mediterana 52, 2008., str. 33.

⁴⁵ Usp. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 1976., str. 67.

godine, poklanjaju se Karlu Velikom i time priznaju franački suverenitet.⁴⁶ Međutim, Bizant vrlo brzo ponovo osvaja Jadran te Aachenskim mirom iz 812. godine vraća svoju vlast nad Dalmacijom i Zadrom. Zadarski biskup Donat odlazi do bizantskog cara tražiti oprost za prijašnje sjedinjenje s Francima u čemu i uspjeva, a Zadar ponovo postaje najpouzdanija bizantska točka Jadrana.⁴⁷ No, ubrzo bizantski autoritet slabi, Zadar gubi vojnu moć, a gubi i crkveno vrhovništvo kada se 925. godine za dalmatinskog metropolita bira splitski biskup.⁴⁸

U takvim prilikama dolazi dinastija Madijevaca na vlast u Zadru. Madijevci tijekom 10. i 11. stoljeća nastoje odcjepiti Dalmaciju od ostatka Carstva, a zahvaljujući njima, Zadar ponovo dobiva autonomni položaj i ukida titulu stratega i katepana. Zadar je, zbog svoje političke važnosti i općenito bogatstva, u to vrijeme prednjačio u kulturnoj djelatnosti među dalmatinskim gradovima. Opatija sv. Krševana imala je izuzetno bogatu arhivu važnih dokumenata, a uz nju se isticao i drugi zadarski benediktinski samostan – samostan sv. Marije, kojeg su osnovali Madijevci.⁴⁹ Madijevci su zapravo imali važnu ulogu u ponovnom podizanju važnosti Zadra i njegove kulturne djelatnosti, a važnu ulogu imaju i benediktinci. Dolaskom Arpadovića u 12. stoljeću Madijevci ne uspjevaju sačuvati vlast.⁵⁰

Što se tiče stanja u društvu, zadarsko društvo se u ranom srednjem vijeku postepeno sve više raslojavalo, a osnivajući sve više samostana, rastao je i broj svećenika. Stvaranje socijalnih i staleških razlika u gradu bila je normalna pojava tog vremena, a izdvajao se sloj gradskoga patricijata. Oni su prisvajali glavne crkvene i svjetovne časti u gradu, no unatoč njihovoj važnosti, osnovnu karakteristiku grada čini *civis*, običan građanin, budući da je Zadar u ranom srednjem vijeku *civitas* kao i sjedište bizantske teme. U Zadru društveni slojevi ostaju otvoreni pa se tako i Madijevci, koji su bili domaća zadarska obitelj, uspijevaju nametnuti gradu kao stratezi, priori a onda i kao biskupi.⁵¹ Grad i njegove građane čuvalo je dvoje zaštitnika – sv. Anastazija i sv. Krševan.⁵²

Dolaskom Arpadovića, završava jedna povijesna epoha Dalmacije i grada Zadra. Arpadovići izmjenjuju politički sistem Zadra – s vlasti se uklanjaju Madijevci i ostale patricijske obitelji, a čast gradskih knezova povjeravaju svojim ljudima. Koloman postaje kralj Hrvatske i Dalmacije, a njegovo osvajanje Dalmacije svim dalmatinskim gradovima, pa tako i

⁴⁶ Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1.rasprava)* 2008., str. 33.

⁴⁷ Usp. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 1976., str.72.

⁴⁸ Isto, str. 87.

⁴⁹ Isto, str. 106–110.

⁵⁰ Usp. Isto, str. 91.

⁵¹ Isto, str. 81–83.

⁵² Isto, str. 107.

Zadru, donosi autonomiju i neovisnost od bizantske vlasti te postaju dio ugarskog teritorija.⁵³ Već su se u vrijeme Madijevaca vodili politički sukobi Zadra i Venecije, a dolaskom Kolomana postaju još izraženiji. Zadar trpi mletačke napade i povremena osvajanja, ali i bune zadarskog puka (na čelu s Arpadovićima) protiv Mlečana. Zahvaljujući dobroj obrani grada, uspjevaju se oduprijeti mletačkim napadima sve do 1202. godine kada mletački dužd Enrico Dandolo iskorištava križare na njihovom pohodu u Palestinu i osvaja Zadar. Nad Zadranima je učinjen strašan pokolj, a grad zauzima mletačka vlast tijekom koje opet dolazi do promjena oblika političke vlasti i pravnog života.⁵⁴ Zadranima velikim naporima pokušavaju otkloniti mletačku vlast i oduprijeti se stalnim pritiscima i napadima, a nadu za izbavljenje polažu u hrvatske vladare.⁵⁵ Nakon dugogodišnjih borbi, zaključenjem Zadarskog mira 1358. godine, Zadar konačno biva oslobođen mletačke vlasti i dolazi pod vlast Ludovika I. Anžuvinca, ugarsko-hrvatskog kralja. Zadarski mir ima veliku važnost u povijesti Zadra budući da mu omogućuje ponovno ubrajanje grada u hrvatsko zaleđe, a cijeloj Dalmaciji vraća sjedinjenje s kopnom u jednu političku cjelinu. Isto tako, Zadar time opet postaje dalmatinska metropola.⁵⁶

Srednjovjekovni Zadar se unatoč svim neprilikama neprestano razvija, a o društvenom, vjerskom i kulturnom razvoju te kontinuiranom značenju grada svjedoči njena bogata arhitektura. U ranom srednjem vijeku gradile su se brojne starokršćanske crkve, a mnoge od njih su kasnije nadograđivane ili u potpunosti izmjenjene. Stoga Zadar obiluje starokršćanskim crkvama koje su imale kontinuitet u predromanici. Osim predromaničke adaptacije starih građevina ili gradnji predromaničkih šesterolista poput crkve sv. Marije (Stomorica), od velike je važnosti bila i gradnja monumentalne crkve sv. Donata (Trojstva).⁵⁷ Od kasnije izgrađenih romaničkih građevina, najviše se ističu samostan i crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana te zadarska katedrala. U romanici se Zadar zapravo oblikuje u svom punom sjaju. Kako tvrde Klaić i Petricioli (1976.):

»Dok su stoljeća ranog srednjeg vijeka bila period formiranja gradske fizionomije srednjovjekovnog Zadra, razdoblje od početka XII do početka XIV stoljeća, kada je u arhitekturi i u drugim granama umjetnosti dominirao tzv. romanički stil, znači za Zadar mnogo više. Tada je Zadar stekao definitivno svoj urbani lik, koji je kroz čitav srednji vijek ostao nepromijenjen.«⁵⁸

⁵³ Usp. Isto, str. 106.

⁵⁴ Isto, str. 149–176.

⁵⁵ Isto, str. 187–242.

⁵⁶ Isto, str. 315–325.

⁵⁷ Isto, str. 123–145.

⁵⁸ Isto, str. 288.

Razdoblje gotičkog stila ne ostavlja tolika arhitektonska ostvarenja, no ostavlja vrijedna djela drugih grana umjetnosti. Prije svega, djela klesarstva i kiparstva, ali i drvorezbarije, slike te zlatarske radove.⁵⁹

Razdoblje vlasti Anžuvina obilježilo je gospodarski i kulturni napredak Zadra, razvoj grada kao luke i kao čestog sjedišta hrvatskoga bana. No, već je 1409. godine Ladislav Napuljski prodao Zadar Mletačkoj Republici koja zadržava vlast nad gradom sve do 1797. godine kada Mletačka Republika pada. Tijekom 16. i 17. stoljeća Zadar trpi stalne turske prodore i napade zbog čega se izgrađuje novi sustav utvrda i bedema kojim Zadar dobiva status najjačeg grada-tvrđave Mletačke Republike. Zahvaljujući tome, Osmanlije ne uspijevaju osvojiti Zadar. Raspadom Mletačke Republike, Zadar ulazi u sastav Habsburške Monarhije. Zadar je i dalje glavni grad i središte Dalmacije, a Beču je podvrgnut sve do 1806. godine kada austrijsku upravu preuzimaju Francuzi što će trajati do 1813. godine. Pod francuskom upravom se, između ostalog, modernizirala gradska uprava, sudstvo, a izgradila se i mreža novih prometnica. Uspostavom druge austrijske uprave 1813. – 1918., Zadar postaje sjedište Dalmatinskog sabora i crkvene metropolije Dalmacije. Urbanistički se razvija, a carskim dekretom 1868. godine prestaje biti grad utvrda.⁶⁰

U Prvom svjetskom ratu, Zadar je Rapalskim ugovorom 1920. godine pripojen Italiji što će označiti snažnu talijanizaciju i gospodarsko propadanje grada. Zadar je pod talijanskom upravom sve do 1943. godine kada se priključuje u teritorij Nezavisne Države Hrvatske. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, Zadar trpi bombardiranja i strahovita razaranja što rezultira ogromnim oštećenjima grada. Više od 60% povijesne jezgre je bilo porušeno. Zadar se, u konačnici, uspijeva pripojiti Republici Hrvatskoj 1944. godine. Nakon Drugog svjetskog rata, u Zadru traje temeljita obnova gradske jezgre čime se postupno vraća i normalizira život u Zadru. No, već je 1991. u Domovinskom ratu Zadar opet napadnut i oštećen.⁶¹

Nakon završetka prezentacije, učenike se upućuje na četvrti zadatak u kojemu se upoznaju sa životom (inventarom kućanskih i odjevnih predmeta) srednjovjekovnih plemića Zadra [Zadatak 4]. Učenicima se kroz zadatak omogućuje i kreativno izražavanje, a zadatak rješavaju kod kuće.

⁵⁹ Isto, str. 517–550.

⁶⁰ »Zadar«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66647> (pogledano 20. studenoga 2022.)

⁶¹ Isto.

6.2. Urbanizam i fortifikacija Zadra

Učenici druge skupine istražuju i prezentiraju istraživačku temu *Urbanizam i fortifikacija Zadra*. Podtemu *Urbanizam* prezentiraju pomoću prezentacije u školskoj učionici [Prilog: *Prezentacija 3*], prije polaska na teren, a podtemu *Fortifikacija* prezentiraju na početku terenske nastave u Zadru. Učenici izlagači pripremaju radne materijale za ostale učenike koji, rješavajući zadatke, sudjeluju u nastavi [Prilog: *Radna knjižica – prvi dio*]. Tijekom obaveznih konzultacija, nastavnik ih upućuje na relevantnu literaturu te ih usmjerava na dijelove urbanizma i fortifikacije koje svakako trebaju istaknuti u izlaganju [Prilog: *Popis literature za učenička izlaganja*]. Nastavnik učenicima savjetuje da bi u tumačenju urbanizma valjalo istaknuti i na primjerima objasniti razliku pravilnih i nepravilnih oblika gradova te organičke i geometrijske urbanističke strukture kako bi se odredilo kojima pripada grad Zadar. Isto tako, učenici trebaju naglasiti urbanističku strukturu Zadra kao antičku osnovu izgrađenu prema rimskim načelima, u kratkim crtama spomenuti urbanistički važne dijelove grada unutar različitih razdoblja. Pozornost trebaju obratiti i na trgove, a posebice Forum budući da je glavni gradski trg iz rimskog vremena izrazito važnog značenja. U tumačenju i pregledu fortifikacije Zadra, učenici bi trebali spomenuti i u vrlo kratkim crtama objasniti najvažnije objekte vezane uz obrambeni sustav – Kapetanovu kulu, Mali Arsenal, Kopnena vrata, Cittadellu, Kaštel te svakako objasniti zašto se, i kada, Zadar smatrao grad-utvrda.

Cilj ove istraživačke teme je da učenici samostalno istraže glavne odrednice zadarskog urbanizma i njegov razvoj kroz stoljeća, karakteristike i promjene fortifikacijskog sustava u Zadru te da vježbaju snalaženje na kartama i tlocrtima grada. Nakon obrađivanja ove teme učenici će znati glavne urbanističke karakteristike grada Zadra te crtežom naznačiti ulice *cardo* i *decumanus*, trgove, Kalelargu. Učenici će znati objasniti značenje Foruma te imenovati i prepoznati njegove dijelove. Isto tako, učenici će moći imenovati i prepoznati najvažnije objekte fortifikacije, objasniti njihovu ulogu te ih pronaći na karti.

6.2.1. Urbanizam Zadra

Na samom početku prezentacije, učenicima se zadaje zadatak u kojemu iscrtavaju ulice i središte grada s obzirom na zadani oblik [Zadatak 5.]. Osim što ih zadatak uvodi u temu, omogućava im samostalno promišljanje o zadarskom urbanizmu te ih prisjeća na već stečeno znanje o urbanizmu. Nakon što ga riješe, prozivaju se učenici da pokažu svoje rješenje na ploči, nakon čega slijedi izlaganje učenika izlagača.

Dva su tipa oblika grada koje razlikujemo obzirom na njihovu strukturu: pravilan i nepravilan oblik grada. Grad nepravilnog oblikovanja ima organsku strukturu čije su ulice, prateći konfiguraciju terena, često raspoređene u koncentričnim krugovima ili elipsama. Primjerice, Pula ima organsku strukturu grada, šireći se oko središnjeg brežuljka. S druge strane, grad pravilnog oblika zasniva se na pravilnoj, geometrijskoj strukturi. Sijećući se pod pravim kutom, gradske ulice čine pravilnu mrežu, a strukturu grada određuju i pravilni blokovi kuća često s unutarnjim dvorištima.⁶² Geometrijska struktura jezgre grada vidljiva je kod Zadra ili primjerice Raba. Potom učenici rješavaju šesti zadatak kojim utvrđuju novostečeno znanje o obliku i urbanističkoj strukturi Zadra, nakon čega se nastavlja prezentacija [Zadatak 6.].

Takav urbanistički oblik ortogonalnog rastera gradskih ulica Zadar dobiva u antici. Naime, dolaskom Rimljana Zadar se oblikuje prema rimskim urbanim načelima, a čiju osnovu grad zadržava sve do danas. Ortogonalni sistem rimskog Zadra sastoji se od strogo pravilnog rasporeda ulica koje zatvaraju blokove kuća tj. *insule*. *Insule* nemaju posve pravilan oblik kvadrata, no svakako tome naginju. Glavne ulice *cardo*, ulica koja se proteže u smjeru sjever-jug, i ulica *decumanus*, koja je usmjerena od istoka prema zapadu, sijeku se gotovo pod pravim kutom.⁶³ Takav pravilni ortogonalni sustav grada, zapravo najvećeg stupnja urbanizma na ovom prostoru, poslužit će kao model drugim gradovima kontinentalne Liburnije.⁶⁴ Kako bi se provjerilo praćenje izlaganja, učenici potom rješavaju kratki sedmi i osmi zadatak u kojima objašnjavaju pojam *insule* i iscrtavaju ulice *decumanus* i *cardo* [Zadatak 7., i 8.]. Zadaci se ne provjeravaju na ploči, budući da su njihova rješenja već bila prikazana tijekom prezentacije.

Kao i svaki grad većeg značenja u antici, Zadar je bio zaštićen gradskim zidinama.⁶⁵ Što se tiče *domusa* (kuća za stanovanje), funkcionalno i arhitektonski su se orijentirali prema svojim središnjim prostorima (atrij ili peristil), a ne prema ulici. Jedna *insula* imala je vjerojatno četiri takva *domusa*. Kao veći kompleks u užem gradskom prostoru postojale su i terme, a iako zasad nema pronađenih ostataka, vrlo vjerojatno je postojalo i kazalište, budući da je Zadar bio grad velikog značenja.⁶⁶ Sve ulice u gradu bile su popločene i imale podzemnu kanalizaciju, a u gradu je bio dobro razvijen i vodovod.⁶⁷ Nakon antike ne prekida se kontinuitet života u Zadru već se, uz nove uvjete i promjene, nastavlja u srednjem vijeku. U ranom srednjem vijeku Zadar

⁶² Usp. Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Čus, *Čovjek i prostor: udžbenik iz likovne umjetnosti za drugi razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*, 2020., str. 14.

⁶³ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, 1981., str. 191–194.

⁶⁴ Usp. isto, str. 194.

⁶⁵ Usp. isto, str. 188.

⁶⁶ Isto, str. 196–202.

⁶⁷ Isto, str. 216–218.

poprima bicentričnu strukturu,⁶⁸ dobiva nove, površinom veće zidine te se broj sakralnih građevina znatno povećava. Starokršćanske crkve se dograđuju i izmjenjuju, a mnoge nove (predromaničke, a kasnije i ranoromaničke) crkve se izgrađuju. Tijekom 12. i 13. stoljeća, kada je dominirao romanički stil, Zadar stječe svoj pravi urbani lik koji se neće značajno mijenjati u 14. stoljeću – ulice zadržavaju svoj tok, kuće se mijenjaju samo u detaljima.⁶⁹ Pojas gradskih zidina također ostaje isti, a mletačkim osvajanjem Zadra se obnavljaju i učvršćuju postojeće utvrde.⁷⁰ Tijekom stoljeća grad dobiva nove trgove, a 20. stoljeće biva obilježeno izrazito velikom obnovom Zadra, nakon što je u Drugom svjetskom ratu bilo porušeno više od 65% urbane gradske jezgre.⁷¹

Ono po čemu je Zadar doista prednjačio u odnosu na druge dalmatinske gradove jest njegova znatno veća, od antike naslijeđena, gradska površina. Zato je u srednjovjekovnom Zadru i bilo mnogo zelenih površina, a kuće nisu bile toliko gusto izgrađene te su imale veća dvorišta i vrtove. Tek su se izgradnjama kroz 19. i 20. stoljeće zelene površine znatno smanjile. Srednjovjekovni vrtovi bili su najčešće pravokutnog oblika, utilitarnog karaktera (uzgoj ljekovitog bilja, povrća i voća), a većina ih je imala i bunar. Neke kuće imale su, uz utilitarni, i ukrasni vrt.⁷² Ono što također nosi određenu urbanističku važnost je i Gradski perivoj podignut u 19. stoljeću zato što je Zadar, kako kaže Mirna Petricioli (1992.), »prvi dalmatinski grad koji je dobio javni gradski perivoj unutar gradske jezgre i zidina.«⁷³

Zadar ima nekoliko trgova različitih veličina i značenja. Narodni trg, središnji gradski trg Zadra, nastaje u ranom srednjem vijeku kada se svjetovna vlast odvaja od crkvene. U skladu s time, na trgu se izgradila crkva sv. Petra Novog u kojoj se sastajalo Gradsko vijeće te Velika loža gradske komune, kao važno mjesto sudbenih vlasti.⁷⁴ Nekad se nazivao *Platea magna*, naziv koji sugerira velik prostor, veći od drugih trgova. Tijekom stoljeća pa sve do danas privlači brojna društvena i privredna zbivanja u gradu.⁷⁵ Na jugoistočnoj strani zadarskog poluotoka nalazi se Trg Petra Zoranića, mjesto nekadašnjeg glavnog ulaza u grad s

⁶⁸ Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1.rasprava)* 2008., str. 111.

⁶⁹ Isto, 288.

⁷⁰ Usp. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, 1976., str. 504.

⁷¹ Usp. Marko Matešić, Mira Ursić, »Urbano nasljeđe grada Zadra kroz stoljeća«, u: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 6 No. 6, 2014., str. 36.

⁷² Mirna Petricioli, »Perivoji Kneževe palače u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 36 No. 1, 1996., str. 397–398.

⁷³ Mirna Petricioli, »Gradski perivoj u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 33 No. 1, 1992., str. 543.

⁷⁴ Usp. Pavuša Vežić, »Platea civitatis Jadre -prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 36 No. 1, 1996., str. 337.

⁷⁵ Isto, str. 338.

monumentalnim antičkim vratima. Ostaci se danas mogu uočiti kroz staklene ploče postavljene u pločniku na trgu. Omeđen je bastionom iz 16. stoljeća te Providurovom palačom.⁷⁶ Na trgu se nalazi monumentalni stup iz nekadašnjeg Foruma, a pokraj trga stoji i Kapetanova kula pokraj koje se, pak, nalazi Trg pet bunara. Trg pet bunara smješten je na povišenom pločniku, u neposrednoj blizini Kopnenih vrata. Sagrađen je u 16. stoljeću, u vrijeme osmanskih napada, a sastoji se od pet bunara poredanih u nizu ispod kojih se sagradila podzemna cisterna za pitku vodu. Budući da je Zadar grad opasan zidinama, izvor pitke vode unutar grada bilo je vrlo praktično rješenje. Iz tog razloga nastao je i Trg tri bunara sagrađen u 16. stoljeću u blizini crkve Gospe od Zdravlja, Perivoja slavnih i Malog Arsenala, a koji se sastoji od tri bunara po kojima je i dobio naziv.⁷⁷ U Zadru se nalaze i Trg sv. Stošije (ispred zadarske katedrale) te Forum (ispred crkve sv. Donata). Učenicima se nalaže da kod kuće riješe deveti i deseti zadatak u kojima trebaju istražiti te označiti spomenute trgove i Kalelargu na zračnoj snimci zadarskog poluotoka [Zadatak 9., 10.]. Virtualna „šetnja“ Zadrom omogućuje učenicima upoznavanje grada prije terenske nastave što bi im trebalo pomoći u boljem snalaženju na terenu. Potom se učenike usmjerava na jedanaesti zadatak u kojemu, prateći daljnji tijek prezentacije, učenici prepoznaju označene dijelove tlocrta Foruma i Kapitolija [Zadatak 11.].

Promet grada Zadra u antici, dakle glavne i ostale ulice, usmjeravao se prema jednoj točki – forumu. Gradski forum, odnosno „srce grada“ kako ga Suić (1981.) naziva, »glavni je trg na kome se odvijao čitav javni život.«⁷⁸ Izgrađen je u razdoblju rimske vlasti no razvijao se, dograđivao i rekonstruirao kroz stoljeća, sve do kraja antike. Forum je prostor gdje su se provodili izbori, skupovi, javne igre, oko kojeg su se nalazile javne građevine (upravne i sudske institucije). Zanimljivo je da je zadarski forum najveći od dosad istraženih u Hrvatskoj, a veći je i od nekih u antičkim gradovima Italije.⁷⁹ Forum je sa svih strana bio zatvoren trijemovima, osim na zapadnoj strani koja se otvarala prema kapitoliju. Na katu iznad trijema protezale su se galerije, a ispod *taberne*, odnosno obrtničke i trgovačke radnje. Na kapitoliju, povišenom prostoru koji je također bio okružen trijemovima, nalazio se hram posvećen Jupiteru, Junoni i Minervi. Ispred hrama nalazio se žrtvenik na kojima su Rimljani vršili različite obrede orijentalnih kultova. Hram je imao pročelje sa šest stupa, a jedan od njih je danas smješten na trgu Petra Zoranića. U zapadnom dijelu foruma nalazila su se dva monumentalna stupa. Jedan

⁷⁶ Ivo Fadić, Berislav Štefanac, »Geneza grada na Trgu Petra Zoranića u Zadru«, *Histria antiqua*, Vol. 20 No. 20, 2011., str. 325.

⁷⁷ »Gradski trgovi u Zadru«, u: *Magic Croatia*, <https://magic-croatia.hr/najpopularniji-gradski-trgovi-u-zadru-u-2021/> (pogledano 16. prosinca 2022.)

⁷⁸ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, 1981., str. 203.

⁷⁹ Isto, str.203–206.

od njih i danas je sačuvan na izvornom mjestu, a tijekom srednjeg vijeka služio je kao stup srama. Uz južnu stranu foruma nalazila se bazilika – gradska dvorana javnih funkcija, a vjerojatno je tu bila i gradska vijećnica.⁸⁰

6.2.2. Fortifikacija Zadra

Učenici druge istraživačke skupine fortifikacijski sustav Zadra prezentiraju na terenu pomoću prezentacije [Prilog: *Prezentacija 3*]. Prezentaciju svi učenici imaju na tabletima ili mobitelima kako bi izlagačima, na pojedinim mjestima, pomogla u izlaganju gradiva te kako bi ostalima, prema potrebi, pomogla kasnije pri rješavanju zadataka. Tema se obrađuje i prezentira topografski uz pretežno prisutni i kronološki slijed.

Dolaskom na teren, nastavnik učenicima dijeli drugi dio radne knjižice [Prilog: *Radna knjižica - drugi dio*]. Na početku drugog dijela radne knjižice nalazi se zadatak u kojemu na fotografiji zadarskog poluotoka moraju označiti najvažnije objekte učeničkih izlaganja, dakle zadatak obuhvaća sve teme prezentirane na terenu, te ih datirati i napisati kojemu stilu/razdoblju pripadaju. Učenici zadatak rješavaju tijekom dvodnevne terenske nastave ili kod kuće, nakon dvodnevnog izleta. Učenici izlagači prezentaciju započinju na Trgu Petra Zoranića pa kreću prema sjevernoistočnoj liniji bedema sve do Malog Arsenala, šecu zapadnim i jugozapadnim dijelom poluotoka da bi na kraju došli do Kopnenih vrata i tako zaokružili cijeli zadarski poluotok. Tijekom prezentiranja, učenici rješavaju zadatke vezane uz temu koji se nalaze u radnoj knjižici [Prilog: *Radna knjižica – drugi dio*].

Fortifikacijski sustav Zadra, kao i urbanistički, svoju osnovu dobiva već u antici. Prema ranocarskim ostacima, u antici se izgradio bedem koji je razdvajao grad od kopna, a koji je pratio završetke ulica. To se najbolje može uvidjeti na Trgu Petra Zoranića. Na trgu su također bila smještena monumentalna antička vrata u obliku slavoluka, no nisu ostala sačuvana kao ni preostala antička fortifikacija, ali ih se, prema ostacima, može grafički rekonstruirati.⁸¹ Na trgu učenici mogu uočiti kako danas izgleda mjesto na kojemu je bio nekadašnji antički ulaz u grad, čiju rekonstrukciju mogu vidjeti na prezentaciji. Nakon što se u antici izgradila osnova obrambenog sustava (bedem, kule i zidovi), u srednjem vijeku se nadograđuje, ojačava, izmjenjuje. Mnogi dijelovi srednjovjekovne fortifikacije (npr. današnji trgovi, ulaz u grad, citadela, Kapetanova kula) se još i danas mogu uočiti.

Kapetanova kula, građevina peterokutna tlocrta, sagrađena je u 13. stoljeću kao dio srednjovjekovnog fortifikacijskog sustava. Prisanja se na obrambeni zid u jugoistočnom dijelu

⁸⁰ Isto, str. 204–214.

⁸¹ Usp. Ivo Fadić, Berislav Štefanac, »Geneza grada na Trgu Petra Zoranića u Zadru«, 2011., str. 326-327.

grada, kasnije pregrađivana i stoga nije sačuvana u izvornom obliku. Sačuvane su četiri strijelnice na prvom katu, a u 17. stoljeću su dodane kupola i terasa.

Nadalje učenici kreću prema sjeveroistočnoj liniji bedema prvotno izgrađenoj u srednjem vijeku, a promijenjenoj u 16. stoljeću. Naime, zbog turskih napada, grad je bio primoran uspostaviti novi obrambeni sustav zbog čega će kasnosrednjovjekovna fortifikacija, uključujući pojas zidina, biti djelomično uništena i dobiti novi izgled. Stoga je renesansa razdoblje u kojemu se, uz ojačavanje postojećih, izgrađuju nove kule i bedemi – bastioni, koji su vidljivi i danas na jugoistoku i sjeveroistoku gradske jezgre. Mnoge stambene i sakralne građevine bile su porušene kako bi se izgradile velike peterkutne utvrde te je iskopan jarak (kanal) kojim je grad funkcionirao kao otok, a čime je Zadar postao zaista najjače utvrđeni grad u Mletačkoj Republici. Drugim riječima, krajem 16. stoljeća grad Zadar ima jedan od najboljih obrambenih sustava tog vremena, s pravom nazivan grad-utvrda, a taj status gubi u 19. stoljeću kada biva proglašen otvorenim gradom i kada se ruše pojedini dijelovi fortifikacije.⁸² Upravo se objašnjenje zašto se, od kad i do kad Zadar naziva grad-utvrda traži u trinaestom zadatku stoga se učenicima daje nekoliko minuta za njegovo rješavanje [Zadatak 13.].

Šetajući linijom bedema, učenicima se svraća pozornost na četrnaesti zadatak u kojemu trebaju uočiti i imenovati nekoliko vrata koja se otvaraju prema luci na sjeveroistoku [Zadatak 14.]. Izlagači u prezentaciji spominju neke od njih, poput Lančanih vrata (*porta catena*), Vrata sv. Dimitrija, Vrata sv. Krševana, tj. Morskih vrata, Vrata klaonice (*porta beccaria*) te Vrata sv. Marije nazvana i Vratima arsenala.⁸³ Morska vrata s unutrašnje strane krasi nekadašnji antički slavoluk Melije Anijane koji datira u 1. stoljeće, a čime su ujedno i najdekorativnije izvedena vrata od svih pet nabrojenih.⁸⁴

Potom se dolazi do mjesta nekadašnjeg kaštela gdje učenici, slušajući izlaganje, ispunjavaju petnaesti zadatak o kaštelu [Zadatak 15.]. Učenici tumače kako u 13. stoljeću nastaje prvi podatak o utvrdi za mletačku posadu unutar gradske jezgre koja se nalazi na kontroli ulaza u tadašnju luku – Kaštelu. Kaštel je izgrađen odvojeno od linije gradskih zidina, konstruiran kao zasebna cjelina čiji položaj omogućava držanje grada i luke pod kontrolom, vrlo važan za Mlečane. Bio je smješten uz rub mora, od grada odijeljen umjetno prokopanim kanalom (na mjestu današnjeg parka i trga Tri bunara) te zidovima. Utvrđivanjem kaštela, uz ulogu obrane ulaza neprijatelja u gradsku luku, Mlečani su htjeli spriječiti i moguće pobune

⁸² Andrej Žmegač, »Zadarske utvrde 16. stoljeća«, Rad. Inst. povij. umjet., Vol. 27, 2003., str. 107-116.

https://www.ipu.hr/content/radovi-ipu/RIPU-27-2003_107-118_Zmegac.pdf (pogledano 25. siječnja 2023.)

⁸³ Ivo Petricioli, »Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija«, Diadora, Zadar 3/1965, 1965., str. 182.

⁸⁴ Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, str. 278.

građana. U 16. stoljeću biva porušen, a oko njega je, kaže Petricioli (1965.), „izgrađen polubastion s polukružnim uhom a u prostoru kanala sagrađena cisterna Tri bunara.“⁸⁵

Kao dio zgrade kaštela, vidljiva je šesterokutna ugaona kula, ali i ostaci potpornog zida kanala nazvan *barbakan*. Budući da je kula danas adaptirana u terasu kafića, učenike se pita što misle o takvoj prenamjeni/kombinaciji starog i novog dijela grada. Kao najuočljiviji sačuvani dio kaštela svakako je pročelje Malog Arsenala. Mali Arsenal bio je ulazni dio kaštela oblika manje prizemnice s karakterističnim srednjovjekovnim elementima – ulaz u utvrdu s pomičnim mostovima, široka ulazna vrata za konjanike te mala (zazidana) vrata namijenjena pješacima.⁸⁶ Mali Arsenal je kasnije služio i kao skladište za barut.

U srednjemu vijeku se gradi i utvrda Cittadella koja označava, kako kaže Petricioli (1965.), »južni ugao četverokutnog zidnog perimetra srednjovjekovnog Zadra.«⁸⁷ Utvrda sa konjicom imala je četverokutni oblik, kule s kruništem i pokretnim mostovima. Sa važnom obrambenom ulogom, iskopan je izrazito dubok i širok jarak (današnji Trg pet bunara) ispred citadele te sa strane luke i na taj način je grad pretvoren u otok.⁸⁸

U 16. stoljeću izgrađuju se Kopnena vrata, monumentalna glavna gradska vrata na kopnenoj strani Zadra. Djelo su Michelea Sanmichelija, poznatog venecijanskog arhitekta, smještena jugozapadno od Pontona kao novi glavni ulaz u grad. Vrata su osmišljena kao klasični trijumfalni luk s tri otvora kojemu je središnji prolaz visoko lučno nadvijen, a dva bočna niža s arhitravom. Konstruktivnu i dekorativnu strukturu Kopnenih vrata grade, kako ističe P. Vežić (2005.), „karakteristični renesansni arhitektonski elementi (npr. pilastri i polustupovi na rubnim dijelovima portala te klasična trabeacija iznad njega, naglašeni dorski friz i toskanski kapitel, korniž s valovitim ornamentom te svojevrsan chiaro-scuro u skulpturskoj obradi detalja),“ a što, uz ostale elemente, čine Kopnena vrata remek-djelom među drugim portalima na utverdama M. Sanmichelija.⁸⁹ Danas je sačuvano samo pročelje, bez unutrašnjeg dijela stoga se ne mogu doživjeti u svojem punom volumenu, a smatraju se jednim od najvrjednijih arhitektonskih ostvarenja Mlećana u Zadru.⁹⁰

⁸⁵ Ivo Petricioli, »Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija«, 1965., str. 171.

⁸⁶ Isto, str. 173-176.

⁸⁷ Isto, str.197.

⁸⁸ Isto

⁸⁹ Usp. Pavuša Vežić, »Vrata Michelea Sanmichelija u Zadru«, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, No. 29., 2005., str. 93., <https://hrcak.srce.hr/223950> (pogledano 8. siječnja 2023.)

⁹⁰ Isto, str. 96.

Naposljetku, valja naglasiti da je fortifikacijski prsten pod zaštitom UNESCO-a odnosno Tvrđava sv. Nikole, zadarski bedem i Kopnena vrata su uvrštena na popis UNESCO-a čime se potvrdila važnost zadarske fortifikacije.⁹¹

6.3. *Stambena arhitektura*

Učenici treće skupine istražuju temu *Stambena arhitektura* koju će prezentirati prvog dana terenske nastave pomoću prezentacije koju učenici preuzimaju na tabletima ili mobitelima [Prilog: *Prezentacija 4*]. Tijekom konzultacija s nastavnikom, učenici dobivaju popis relevantne literature koji će im pomoći u obradi gradiva [Prilog: *Popis literature za učenička izlaganja*], a nastavnik ih upućuje i na dijelove koje svakako trebaju istaknuti u svom izlaganju. Shodno tome, učenici će u svom izlaganju analizirati srednjovjekovnu stambenu arhitekturu Zadra (tipove tlocrta i oblika kuće, tipove vrata, prozora, tehnike zidanja i sl.) koristeći se primjerima palače Grisogono i kuće Nassis, a na primjerima Providurove i Kneževe palače će, uz analizu, problematizirati i pitanje revitalizacije građevine. Isto tako uz pomoć nastavnika, učenici u sklopu svog izlaganja organiziraju i posjećuju muzej smješten u prostorima palača.

Cilj ove teme je istražiti osnovna načela srednjovjekovne stambene arhitekture Zadra te se detaljnije osvrnuti na kuću Nassis, Providurovu i Kneževu palaču. Posjetit će i muzej unutar prostora palača te kritički promisliti o njenoj obnovi i revitalizaciji. Nakon obrade teme, učenici će moći objasniti osnovna načela romaničke stambene arhitekture Zadra te na primjeru kuće Nassis prepoznati neke od njih. Također, učenici će znati objasniti nastanak te funkcije Kneževe i Providurove palače. Nakon posjeta muzeju, moći će argumentirati problematiku revitalizacije palača i njihovo turističko iskorištavanje.

Učenici dolaze ispred pročelja palače Grisogono gdje započinju uvodnim dijelom teme. Palača Grisogono će, kao primjer, poslužiti samo za vježbanje prepoznavanja određenih elemenata romaničke stambene arhitekture. Ističu da iako često nedovoljno vrednovana, stambena arhitektura ima veliku ulogu u oblikovanju urbane cjeline, a posebice u hrvatskim primorskim krajevima gdje su, kako kaže Petricioli (1962.), »glavni faktor u oblikovanju njihove fizionomije«.⁹² No, u Dalmaciji stambena arhitektura često ostaje zanemarena i nedovoljno istražena, a posebice u Zadru. Nijedna srednjovjekovna kuća nije uspjela sačuvati svoju izvornu strukturu, ponajviše zbog rata u kojemu su mnoge kuće u potpunosti porušene ili

⁹¹ »UNESCO-va baština«, u: Regija Zadar, <https://www.zadar.hr/hr/dozivljaji/povijest-i-kultura/unesco-va-bastina/> (pogledano 10. siječnja 2023.)

⁹² Ivo Petricioli, »Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru«, Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. IX., Zadar, 1962., str. 117.

uvelike oštećene, no Petricioli uspjeva uvidjeti neke opće karakteristike na onomu što je ostalo od njih.⁹³

Mnogi faktori (geografski, ekonomski, klimatski) određuju oblik kuća. Tako se u hrvatskim krajevima razlikuju romaničke kuće od kuća drugih zemalja. U Zadru su romaničke kuće imale jednostavan tlocrt pravokutnog oblika. Bile su jednoćelijskog dvokatnog tipa ili tipa izduženog pravokutnika koji se poprečnim zidovima raščlanjuje u više prostorija, a u zidovima su široki otvori oblika polukružnog luka. Više je bilo dvokatnih kuća negoli jednokatnih. Sve kuće imale su zatvoreno dvorište, a neke i presvođene prostorije u prizemlju. Unutrašnji prostor bio je raspoređen prema namjeni. U prednjem dijelu prizemlja je najčešće bila smještena trgovina ili radionica, a u stražnjem skladište.⁹⁴ Palača Grisogono, današnjeg gotičko-renesansnog izgleda, sastoji se od dviju romaničkih kuća – jedna je dvokatnog jednoćelijskog tipa pravokutnog tlocrta, a druga jednokatnog tipa nepravilna tlocrta.⁹⁵

Izlagачi dalje tumače da su u romanici postojale, vjerojatno, tri tehnike zidanja: *tehnika neuslojenog lomljenog kamenja*, *tehnika uslojenog, pritesanog i često duguljastog kamenja* te *zidarska tehnika*, odnosno *tehnika fino klesanog kamena*. Učenici zatim moraju pokušati prepoznati kakvom tehnikom je građena palača Grisogono, a izlagачi im otkrivaju da je zidana tehnikom uslojenog kamenja. U romanici su kuće imale glatke plohe, a jedini ukras plohe bio je vijenac (*korniž*) bogatog profila. Što se tiče ulaznih portala i drugih vrata, bili su pravokutnog oblika. Imali su kameni okvir od dva dovratnika, nadvratnika i praga s istaknutim rubom s vanjske strane. Na romaničkim kućama moguće je raspoznati dva tipa vrata. Na glavnom ulazu najčešće se javlja *portal s lunetom* s karakterističnim romaničkim tzv. srpastim lukom te drugi tip; *vrata na luk* koji se javlja na sporednim vratima. Isto tako, javljaju se tri vrste prozora: bifore, lučni prozori i mali četvrtasti prozorčići. Četvrtasti prozori bili su posebni po svojim debljim profilacijama, a čiji je natprozornik bio deblji od ostatka. Raspored otvora na fasadama odražavao je unutrašnji raspored prostorija. Karakteristični romanički dekorativni elementi poput slijepih arkadica ili konzola s profilacijama vrlo su vjerojatno krasile mnoge romaničke kuće, no nisu ostale sačuvane.⁹⁶ Naposljetku, učenike se traži da na palači Grisogono pronađu ostatke romaničkog portala s lunetom te na prvom katu jugozapadne strane, romanički otvor lučnog prozora. Nakon uvodnog dijela, učenici rješavaju šesnaesti zadatak u kojemu nabrajaju dva tipa romaničke stambene arhitekture i dva tipa romaničkih vrata [Zadatak 16.].

⁹³ Isto, str. 117–118.

⁹⁴ Usp. Isto, str. 123.

⁹⁵ Usp. Isto, str. 156.

⁹⁶ Usp. Isto, str. 120–128.

6.3.1. Kuća Nassis

Nakon uvodnog dijela, učenici dolaze do kuće Nassis. Prije početka analize, učenici pokušavaju sami uočiti različite slojeva izgradnje kuće Nassis promatrajući različite tehnike zidanja. Također ih se pita ako je, prema njihovom mišljenju, pročelje kuće romaničkog stila ili ne. Na taj način učenici mogu najprije sami promisliti o onome što promatraju, a tek onda izlagači kreću s analizom kuće. Tijekom prezentiranja, izlagači pokazuju vidljive dijelove građevine o kojima se govori.

Izlagači tumače da je u 12. ili 13. stoljeću izgrađena kuća Nassis, mala romanička jednokatnica. U prizemlju i prvom katu desnog ugla pročelja sačuvani su dijelovi zida izgrađeni tipičnom, sitno uslojenom kamenom strukturom. Krajem romaničkog ili početkom gotičkog razdoblja kuća se proširuje i povisuje, no ostaje jednokatnica. Nadogradnjom na zapadnoj strani prisanja se na susjednu zgradu, a na sjevernoj dobiva novo krilo. Iz tog razdoblja druge faze zgrade otkriveni su i tri naknadno zazidana prozora s lučnim natprozornikom, a u prizemlju prag vrata.⁹⁷ U 15. stoljeću, u duhu gotičko-renesansnog stila, nanovo se nadograđuje i dobiva današnji izgled. Postaje dvokatna građevina, u dvorištu dobiva trijem, a pročelje se obogaćuje vrijednim profilacijama. Tome svjedoči arhivski zapis iz 15. stoljeća kojim se kuća dijeli braći Dominiku i Šimunu Nassis. U zapisu je točno određeno koji kat, dio i stepenište pripada kome i što točno svaki od njih ima pravo koristiti.⁹⁸

Nadogradnjom dobiva novo izgrađeni trijem koji upotpunjuje stepenice unutarnjeg dvorišta. Trijem se nalazio s dvije strane dvorišta, a imao je drvenu podnu konstrukciju. Bio je dvokatan – prvi kat, kojemu se prilazilo stepenicama i vratima, bio je zatvoren zidom, a drugi kat se rastvarao prema dvorištu. Kamene stepenice u dvorištu prislonjene su uz zidove te imaju poseban klesarski ukras na svakoj stubi – izmodeliranu školjku. U prizemlju, na zapadnoj strani kuće je ulaz/prolaz prema dvorištu, a s druge strane jedna veća prostorija koja je, vjerojatno bila dućan ili konoba, s vlastitim ulazom koji se nalazio odmah do glavnih vrata. Na istočnu stranu prizemlja dolazilo se preko unutarnjeg dvorišta.⁹⁹

Osim nadogradnje, vrijednost zgrade povećana je i novo oblikovanim pročeljem. Visina nadograđenog zida je uočljiva, građena od fino klesanih, uslojenih kamenih blokova sa pravilnim i istaknutim fugama. Takva tehnika zidanja bila je tipična u Dalmaciji tog vremena. Na vrhu pročelja sačuvani je krovni vijenac specifičnog načina slaganja i dekorativne

⁹⁷ Usp. Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 4/5 1978./1979., str. 155–157.

⁹⁸ Sofija Sorić, »Prilog poznavanju kuće Nassis u Zadru: podjela kuće iz 1488. godine«, Ars Adriatica, 7, Zadar, 2017., str. 146.

⁹⁹ Usp. Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, 1978./1979., str. 157–160.

vrijednosti. Tvori ga niz redova tanjih i debljih opeka posloženih jedni na druge čijim se profilom vijenac izbacuje u prostor, uobičajen za gotički stil. Od sačuvane kamene plastike gotičko-renesansnog stila glavni ulazni portal svakako je najvrjedniji. Na njemu se nalazi grb obitelji Nassis, štit s kosim štapovima, kojeg okviruje ukrasni vijenac. Grb se nalazi na sredini nadvratnika, a iz njega se protežu povijene trake. Na dovratnicima se nalaze pilastri koji upotpunjuju izgled i profilaciju portala, zajedno s gotičkim zavijenim užetom. Portal je kasnogotičkog stila u kombinaciji s renesansnim elementima. Prozori kuće Nassis izgrađeni su više u stilu kasnogotičke „cvjetne“ umjetnosti čiji je najreprezentativniji primjer svakako prozor na prvom katu, a čija se analiza provodi u sedamnaestom zadatku kojeg učenici rješavaju na kraju prezentiranja [Zadatak 17.]. Bifora na drugom katu skromnije je dekoracije. Sastoji se od dva lučno zaobljena otvora čiji se lukovi oslanjaju na, po sredini smješteni, stupić s „cvjetnim“ kapitelom. Po sredini bifore također se nalazi rozeta, a u uglovima gornjeg dijela su kuglice. Vanjski okvir bifore uokviren je gotičkim zupcima, a bifora je položena na parapet s vijencem jednostavnih profilacija. Na drugom katu nalazi se još jedna monofora koja se od ostalih razlikuje po proporcijama i nedostatkom vanjskog okvira.¹⁰⁰

6.3.2. Providurova i Kneževa palača

Nakon što riješe zadatak, odlazi se do Trga Petra Zoranića gdje izlagači prezentiraju zadnji dio svoje teme – Providurovu i Kneževu palaču. Prostori Kneževe i Providurove palače danas čine monumentalni građevinski sklop grada Zadra. Postupno su izgrađene tijekom 13. i 17. stoljeća kao državne zgrade, a danas imaju drugo društveno značenje, u službi su različitih djelatnosti. Nekad su spojenim prolazima i dvorištima, povezane sjevernim krilom, činile jedinstveni prostor, no tijekom stoljeća prolaze kroz mnoge promjene pa stoga više nisu u svom izvornom stanju.¹⁰¹ Na prezentaciji učenici pokazuju shematski prikaz prostora palača kako bi se mogao vidjeti nekadašnji prostorni raspored sklopa. Izlagači najprije govore o Providurovoj palači, a zatim o Kneževoj kako bi nakon cjelokupne analize posjetili Narodni muzej Zadra i time završili s prvim danom terenske nastave.

U razdoblju mletačke vlasti nad krajevima Dalmacije, Venecija šalje svoje providure, upravitelje, vojne zapovjednike kako bi nadzirali stanje u dalmatinskim gradovima. Dolazi do potrebe za stalnim sjedištem mletačkih poslanika pa se tako tijekom 16. i 17. stoljeća izgrađuje Providurova palača u Zadru. Zadar time postaje središte mletačke vlasti, mjesto upravljanja i

¹⁰⁰ Usp. Isto, str. 161–164.

¹⁰¹ Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, Radovi. Razdio društvenih znanosti 1980/1981., Zadar, 1982., str. 75.

obavljanja administrativnih poslova, odnosno mjesto zastupanja interesa dužda i venecijanskog vijeća.¹⁰²

Providurova palača je dakle bila sjedište generalnog mletačkog providura za Dalmaciju i Albaniju. Osim glavne zgrade namijenjene providurevom boravku, kompleks se sastojao i od nekoliko zgrada za ostale mletačke visoke dužnosnike te od nekoliko unutrašnjih dvorišta. Kompleks je napravljen uz Kneževu palaču, nasuprot palače kapetana. Glavna zgrada dovršena je 1607. godine kada je generalni providur bio Gianbattist Contarini, što potvrđuje natpis na glavnom, istočnom pročelju. Kompleks je bio složenog prostornog rasporeda s bogato opremljenim prostorijama što je, zajedno s načinom oblikovanja vanjskog oplošja, činilo jednu od rijetkih baroknih profanih ostvarenja Zadra. No, tijekom 19. stoljeća palača se obnavlja i uvelike se mijenja njen izvorni prostorni raspored i pročelje, a čime nestaje barokni stil palače.¹⁰³

Novo uređeno glavno pročelje palače podijeljeno je na nekoliko osi. U središnjoj se nalazi glavni ulaz, blago istaknut i rustikalno oblikovan. Iznad ulaza na prvom i drugom katu postavljeni su trostruki, lučno zaključeni, balkonski prozori u neostilskom duhu, a iznad njih u vrhu zgrade je smješten izdignuti svjetlarnik s tri prozora.¹⁰⁴ Kako bi što bolje uočili promjenu uređenja pročelja, učenici potom rješavaju osamnaesti zadatak [Zadatak 18.] u kojem se nalazi fotografija izvornog stanja pročelja palače. U zadatku moraju usporediti tadašnji izgled pročelja s današnjim. Uviđaju da je izvorno bio samo jedan kat rastvoren trodijelnim balkonskim otvorom u središnjoj zoni, različito oblikovanih otvora. Ograda balkona imala je naglašene kamene stupove, a balkon je bio smješten na četiri konzole. Središnji dio bio je zabatno zaključen s jednim prozorom. Izlagači napominju da takav način oblikovanja, kao i općeniti izgled pročelja, odgovara oblicima raščlambe stambene arhitekture Venecije krajem 16. i početkom 17. stoljeća.¹⁰⁵

Kneževa palača izgrađena je u 13. stoljeću kao mjesto stanovanja zadarskog kneza. U dokumentima iz tog razdoblja, često se spominje i velika dvorana općinske palače različitih funkcija, a zbog čega se stoljećima mijenjajo i sam naziv palače – općinska, kneževa, vladina, sudska, guvernerska, namjesnička. Tijekom 20. stoljeća palača je imala višestruke funkcije.

¹⁰² Krasanka Majer Jurišić, »Zadarska Providurova palača u vrijeme mletačke uprave«, Povijesni prilozi, 32 (44), 183-202., 2013., str. 184–186.

¹⁰³ Usp. Isto, str. 187–195.

¹⁰⁴ Usp. Isto, str. 188.

¹⁰⁵ Usp. Isto, str. 188–189.

Bila je Dom kulture u kojem su se smjestile i Gradska knjižica, Glazbena i baletna škola, dom pjevačkog društva Zoranić, a vijećnica je služila kao koncertna dvorana.¹⁰⁶

Opis Teodora de Prandina iz 15. stoljeća te Memov katastik iz 1798. godine svjedoče o izvornom srednjovjekovnom izgledu palače. Palača je naime, bila četverokatna kamena zgrada sa središnjim dvorištem. U dvorištu se nalazila cisterna s jednim renesansno oblikovanim bunarom i drugim izrađenim u kasnogotičkom duhu. Krovište i katovi bili su različitih nivoa, budući da se sklop postupno gradio. Izjednačeni su velikom obnovom početkom 19. stoljeća kada se srednjovjekovna palača obnavlja i dobiva klasicistički izgled. To je ujedno bila, kaže Stagličić, prva arhitektonska izvedba klasicističkog stila u Zadru.¹⁰⁷ Uz pregradnje i obnove različitih dijelova palače, u potpunosti je promijenjen i izgled pročelja u duhu novog, sistematičnog, simetričnog klasicizma. No, već u drugoj polovici 19. stoljeća provodi se veliki projekt kojim se palača opet naveliko obnavlja, a prostorije Kneževe palače zajedno s Providurovom palačom postaju boravište austrougarskog Namjesništva u Dalmaciji.¹⁰⁸

Zbog dviju velikih obnova tijekom 19. stoljeća može se u pojedinim detaljima, poput štukaturnih ukrasa na stropovima prostorija ili ukrasa ograda balkona, uočiti suprotnost stila dvaju različitih duha – onog iz početka i onog iz kraja 19. stoljeća.¹⁰⁹ Preciznije rečeno, mnogi arhitektonski detalji palače, koji su vidljivi još i danas, različitih su stilova. Stoga se duž cijelog kompleksa palače mogu uočiti gotičke, renesansne, manirističke karakteristike.¹¹⁰ Treću, posljednju, veliku obnovu palača doživljava krajem 20. i početkom 21. stoljeća zbog mnogih oštećenja tijekom rata. Obnavlja se fasada, krovište, međukatne konstrukcije, dodatno se ojačavaju sačuvani dijelovi drvene konstrukcije te se izvodi konzervatorsko-restauratorska obnova na dekorativnim elementima arhitekture. Obnova se provodi metodom faksimilne rekonstrukcije i tako vraća izvorno stanje elemenata.¹¹¹ U 2017. godini izvođenjem projekta, a s ciljem prilagođavanja potrebama današnjeg društva, provodi se revitalizacija (proces unošenja/vraćanja života objekata) prostora Kneževe palače. Palača dobiva novu funkciju te postaje novi kulturno društveni centar grada, a rekonstrukcijom sklopa se omogućilo održavanje mnogih domaćih i svjetskih izložba te koncerata.¹¹²

¹⁰⁶ »Kneževa palača«, u: Narodni muzej Zadar, <https://nmz.hr/hr/sastavne-jedinice/knezeva-pala%C4%8Da,5.html> (pogledano 11. ožujka 2023.)

¹⁰⁷ Usp. Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, 1982., str. 79.

¹⁰⁸ Isto, str. 77–87.

¹⁰⁹ Isto, str. 87.

¹¹⁰ Isto, str. 75.

¹¹¹ »Kneževa palača«, u: Narodni muzej Zadar, <https://nmz.hr/hr/sastavne-jedinice/knezeva-pala%C4%8Da,5.html> (pogledano 11. ožujka 2023.)

¹¹² »Obnova i turistička valorizacija kulturno povijesnog kompleksa Kneževe palače«, u: Sveučilište u Zadru, <https://www.unizd.hr/uz/znanstveno-istrazivacki-projekti/završeni-projekti/knezeva-palaca> (pogledano 11. ožujka 2023.)

Izlagači naglašavaju konzervatorsko-restauracijske radove i revitalizaciju kako bi se dotaknuli teme o zaštiti i obnovi spomenika. Važno je upoznati učenike s djelovanjem konzervatora te im dati priliku da razmisle o izboru i načinu obnove starih građevina i njenim prenamjenama. U ovom slučaju učenici, nakon završene prezentacije izlagača, posjećuju muzej u prostorima Kneževe palače čime kritički mogu promisliti o njenoj revitalizaciji. Izražavaju vlastiti dojam, vlastite ideje o prenamjeni kompleksa kroz devetnaesti, dvadeseti te dvadeset i prvi zadatak koje rješavaju nakon posjeta muzeju [Zadatak 19., 20., 21.].

6.4. Sakralna arhitektura

Drugi dan terenske nastave posvećen je tematskoj cjelini sakralne arhitekture koju istražuju dvije skupine. Svaka skupina istražuje unaprijed određene i na konzultacijama dogovorene primjere kršćanskih objekata. Učenici četvrte skupine istražuju objekte vezane uz episkopalni kompleks, dok učenici pete skupine istražuju crkvu sv. Marije, crkvu sv. Krševana i crkvu sv. Šime. Prije početka njihove prezentacije nastavnik kratko drži uvodnu riječ čime započinje drugi dan terenske nastave.

Nastavnik tumači kako gradnja prvih kršćanskih objekata u Zadru počinje početkom 4. stoljeća za vrijeme vladavine cara Konstantina I., nakon Milanskog edikta iz 313. godine. Moć crkve raste pa se i javlja potreba za gradnjom crkvenih objekata. Vrlo brzo kršćanstvo postaje jedina zakonom dopuštena državna religija zbog čega se crkve počinju graditi i unutar ili u samom centru grada. U Zadru se tako izgrađuju mnoge ranokršćanske bazilike od kojih će se neke od njih u kasnijim razdobljima pregraditi ili adaptirati.¹¹³ Brojne crkve doživljavaju promjene i to ponajprije u unutrašnjosti ili vanjskom pročelju, no mnoge od njih uspjevaju zadržati svoju izvornu osnovu. Stoga u Zadru postoje ranokršćanske crkve koje imaju kontinuitet u kasnijim razdobljima. U primjerima nadolazećih tema moći će se opaziti raznovrsne promjene, a važno je uočiti i stilske razlike pojedinih razdoblja u kojima nastaju. Potom nastavnik riječ prepušta učenicima izlagačima.

6.4.1. Episkopalni kompleks

Učenici četvrte skupine istražuju i tumače istraživačku temu *Episkopalni kompleks* te pripremaju zadatke za ostale učenike [Prilog: *Radna knjižica – drugi dio*], a na terenu se koriste i kratkom prezentacijom [Prilog: *Prezentacija 5*] koja im pomaže u izlaganju, a ostalim

¹¹³ Ana Jordan Knežević, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanicu u Zadru«, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Vol., No. 52, 2010., str. 121.

učenicima u rješavanju zadataka. Također, na prezentaciji će biti prikazani tlocrti pojedinih objekata što će učenicima olakšati razumijevanje gradiva. Na prijašnjim konzultacijama s nastavnikom dogovoreno je da će se najveći naglasak staviti na analizu tlocrta, unutrašnjosti i vanjskog oplošja katedrale te rotonde, uz kratki pregled njihova nastanka i faza preuređenja, promjena titulara. U analizi katedrale, nastavnik im preporuča da se ukratko osvrnu i na kriptu, a u analizi rotonde, da se osvrnu na specifičnost kuta upada svjetlosti tijekom godine kao i na usporedbe sa sličnim svjetskim ostvarenjima. U analizi ostalog dijela episkopalnog kompleksa, nastavnik ih usmjerava na kratku analizu baptisterija, katekumeneja te zvonika, a u sklopu episkopija spomenuti sjemenište Zmajević, a veći naglasak staviti na Nadbiskupsku palaču. Pri svome istraživanju, učenici će se koristiti relevantnom literaturom čiji popis dobivaju od nastavnika [Prilog: *Popis literature za učenička izlaganja*].

Cilj ove teme je samostalno istraživanje procesa izgradnje episkopalnog kompleksa s posebnim naglaskom na analizu katedrale i rotonde te vježbanje prepoznavanja i usporednog snalaženja na tlocrtu i u prostoru. Također, cilj teme je razvijanje likovnog jezika i likovne pismenosti na temelju vlastitog vizualnog opažanja okoline, a koje primjenjuju kroz analitički proces. Nakon izlaganja učenici će znati nabrojati, prepoznati i označiti na tlocrtu te odrediti vrijeme nastanka pojedinih dijelova kompleksa. Isto tako, znati će označiti ili prepoznati dijelove katedrale i rotonde te analizirati njihovu unutrašnjost/pročelje.

Temu zapčinju kratkim upoznavanjem cjeline kompleksa i njegovih pojedinih dijelova poput Nadbiskupske palače i katedralnih aneksa. Na samom početku izlaganja, učenici usmjeruju ostale na rješavanje dvadeset i drugog zadatka kroz cjelokupno izlaganje [Zadatak 22.].

Episkopalni kompleks kultno je i upravno središte biskupije podijeljen na pastoralni i rezidencijalni dio, nastao u kasnoj antici.¹¹⁴ Cjelinu čini katedrala sv. Stošije s aneksima (diakonikon, baptisterij, katekumenej), biskupska palača odnosno episkopij s pridodanim sadržajima te stoljećima kasnije izgrađena rotunda sv. Donata. Kompleks je izgrađen na mjestu starog kulturnog prostora – na rubu antičkog Foruma, na mjestu taberni i prostoru iza foruma. Stoga su prostorni odnosi kompleksa predodređeni strukturom Foruma, kao i unutrašnji prostor koji je determiniran prijašnjim građevinama i ulicama tog prostora. Tijekom stoljeća bio je više

¹¹⁴ Usp. Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013., str. 23.

puta dograđivan, djelomično porušen ili promijenjen. Episkopalni kompleks danas čini jednu od najznačajnijih urbanističkih i arhitektonskih cjelina kulturne baštine Zadra.¹¹⁵

U 5. stoljeću se, uz baziliku (današnja katedrala), izgrađuju baptisterij i katekumenej. Krstionica (baptisterij) je prislonjena uz južni zid katedrale, između diakonikona i katekumeneja, prostora dviju rimskih taberna. Bila je uništena u bombardiranju grada 1943. godine, no kasnije je rekonstruirana. To je centralna građevina čiji tlocrt čine vanjski šesterokut i unutarnji šesterolist. U samom središtu baptisterija nalazila se ukopana križna piscina, a iznad nje tambur s lepezastim svodom, raščlanjen prozorima. Tambur podupiru kontrafori.¹¹⁶ Na južnoj strani bazilike, povezan vratima, nalazio se i katekumenej, jednobrodna građevina s polukružnom apsidom na istočnoj strani. Apsida je s vanjske strane poligonalna, a s unutrašnje potkovasta. Katekumenej ima prednji i stražnji dio odvojen pregradom.¹¹⁷ U razdoblju romanike prenamijenjen je u sakristiju određenim adaptacijama i preuređenjem.¹¹⁸

Stojeći ispred zvonika, učenici tumače kako se zvonik izgrađuje tek sredinom 15. stoljeća i to do visine drugog kata. Kvadratne je osnove, visoke prizemne etaže, od prvog kata odjeljene horizontalnim vijencem. Nad vijencem se nalaze slijepe i prave arkade, duž stranica prvog kata. Svaka arkada tvori jednu monoforu. S istočne strane zvonika nalazila se zgrada kroz koju se ulazilo u zvonik, preko terase prislonjene uz toranj.¹¹⁹ Današnji izgled zvonik dobiva u 19. stoljeću kada se grade tri nove etaže na zvoniku. Svaki kat veći je od prethodnog, a otvori, iako drugačije oblikovani, prate raspored onih iz 15. stoljeća. Na vrhu je postavljena terasa ograđena balustradom nad kojom se uzdiže visoka piramida. Na vrhu piramide postavljena je skulptura anđela, skulptura krilate Viktorije, božice Pobjede.¹²⁰ U razdoblju historicizma također je napravljena i ograda između zvonika i katedrale u eklekticističkoj formi.¹²¹

S južne strane katedrale, izgrađen je episkopij, biskupski dvor. Čine ga prostorije za stanovanje, upravu i posluhu te vrt. Izgradnja episkopija vezana je uz rad kršćanske zajednice vođene biskupom Feliksom krajem 4. stoljeća, a tijekom stoljeća doživljava brojne promjene.¹²² S jedne i druge strane episkopija nalazio se vrt, vjerojatno zatvoren ogradnim zidom. Episkopij je tek u vrijeme romanike dobio južno krilo i tako ostvario cjelinu s izgradnjom Nadbiskupske

¹¹⁵ Lovorka Čoralčić, »Pavuša VEŽIĆ, Episkopalni kompleks u Zadru / Episcopal complex in Zadar, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.« *Croatica Christiana periodica*, vol. 40, br. 77, 2016., str. 240-241. <https://hrcak.srce.hr/164793> (pogledano 6. veljače 2023.)

¹¹⁶ Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013., str. 30–31.

¹¹⁷ Usp. Isto, str. 32–33.

¹¹⁸ Isto, str. 48.

¹¹⁹ Isto, str. 58–61.

¹²⁰ Usp. Isto, str. 76.

¹²¹ Isto, str. 75.

¹²² Isto, 23-24.

palače.¹²³ Nadbiskupska palača dvoetažna je građevina koja se na istočnom dijelu povezuje s rotandom. Prizemlje je namijenjeno za administrativne poslove, dok je na katu nadbiskupova rezidencija s dvoranama. U sredini palače sačuvano je dvorište s trijemom. Njeno pročelje raščlanjeno je nizovima klasicističkih prozora na svakom katu, a u sredini se nalazi portal te balkon nad njim. Opisano pročelje, raspored otvora na fasadama, kao i postojeću strukturu unutrašnjeg prostora, palača dobiva u 19. stoljeću, u razdoblju klasicizma, kada se izvodi veliki zahvat preuređenja palače te uvelike mijenja tadašnji vanjski i unutarnji izgled.¹²⁴ Prije toga veće uređenje doživjela je u 15. stoljeću kada se znatno promijenio njen izvorni izgled i raspored prostora.¹²⁵

Tijekom stoljeća kompleks dobiva brojne nove zgrade i prostore. Tako se, primjerice, 1748. godine izgrađuje ilirsko sjemenište (sjemenište Zmajević) smješteno na zapadnom dijelu kompleksa. U zgradu se ulazi iz trga ispred katedrale ili preko dvorišta na istočnoj strani s kojim je povezana trijemom u prizemlju. Kroz trijem se ulazi i u novo uređeni vrt Nadbiskupije koji u tom razdoblju dobiva nove funkcije.¹²⁶

Nakon što su upoznali kompleks, šetajući uokolo i (po mogućnosti/prijašnjim dogovorom s nadležnima) unutar njega, učenici rješavaju 22. zadatak u kojemu označavaju spomenute dijelove na tlocrtu kompleksa [Zadatak 22.]. Isto tako, učenici rješavaju 23. zadatak u kojemu trebaju, gledajući okolinu, uvidjeti i označiti dijelove kompleksa kojih danas više nema, a postojali su u 20. stoljeću [Zadatak 23.] te rješavaju 24. zadatak u kojemu prepoznaju pročelja građevina kompleksa i upisuju njihove nazive [Zadatak 24.]. Nakon što riješe zadatke, učenici odlaze u unutrašnjost katedrale te nastavljaju sa svojim izlaganjem – tumače o izgradnji katedrale te analiziraju njenu unutrašnjost.

6.4.1.1. Katedrala sv. Stošije (sv. Anastazije)

Ranokršćanska bazilika, današnja katedrala, podignuta je u 5. stoljeću kao dio biskupskog kompleksa. Pokazujući tlocrt na prezentaciji, učenici uviđaju da je bila trobrodna, longitudinalna bazilika s velikom polukružnom apsidom na istoku širom od srednjega broda. Imala je osam parova mramornih stupova, podni mozaik, polukružnu svećeničku klupu (*subselium*), a iza nje deambulatorij (ophodni prostor) ukrašen mozaikom. Od izvornih dijelova bazilike sačuvani su dijelovi južnog i začelnog zida te obla apsida na južnom boku.¹²⁷ Izvorni

¹²³ Isto, str. 51.

¹²⁴ Usp. Isto, str. 72.

¹²⁵ Isto, str. 56.

¹²⁶ Isto, str. 64–66.

¹²⁷ Ana Jordan Knežević, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanici u Zadru«, 2010., str. 123-124.

titular crkve bio je sv. Petar, no ona mijenja svoj naziv u crkvu sv. Anastazije (Stošije) u ranom srednjem vijeku. Naime, u 9. stoljeću, tadašnji biskup Donat odlazi u Konstantinopol u posjet bizantskom caru Nikeforu. Car mu poklanja relikvije sv. Anastazije koje biskup polaže u mramorni sarkofag u crkvi Sv. Petra, crkvi koja tada i mijenja svoj naziv.¹²⁸ Tijekom službe biskupa Donata preuređuje se starokršćanska bazilika. Dobiva novi kameni namještaj predromaničkih stilskih odlika s natpisima biskupa Donata. Katedrali se oko apside prigraduju dvije manje prostorije – *pastoforije*.¹²⁹

U 12. stoljeću, u vrijeme ranog srednjeg vijeka, katedrala se obnavlja i postaje romanička građevina kasnoantičke konstrukcije, odnosno provodi se nova izgradnja na osnovi starokršćanske bazilike. Očuvane su njene izvorne mjere, aneksi uz apsidu i donji zid katedrale te naslijeđene liturgijske funkcije. Nanovo se podigao sjeverni zid, pročelje, nova apsida i kolonade. Katedrala postaje trobrodna troapsidalna građevina bazilikalne prostorne strukture. Glavni brod završava polukružnom apsidom na istočnoj strani, a bočni brodovi znatno manjim, u začelju upisanim, polukružnim apsidama. Brodovi katedrale podijeljeni su kolonadama u kojima se ritmično izmjenjuju stupovi i snop stupova. Snop na sredini crkve, koji dijeli *naos* od prezbiterija, jest najrazvijeniji. Pilastri iz snopova protežu se do vrha galerija odvajajući prostor u traveje. Bočni brodovi niži su od glavnog, a iznad njih se nalazi galerija. Na bočnim zidovima katedrale, povrh galerije, nanizano je osam uskih prozora, *monofora*, kroz koje u srednji brod dolazi tzv. bazilikalno osvjetljenje.¹³⁰ Reljefna skulptura svetačkih likova te druge reljefne dekoracije, kao i brojne freske, ukrašavale su zidove katedrale. Po sredini glavnog broda, duž cijele njegove širine, smješten je prezbiterij – povišeni, ograđeni prostor ispod kojeg je ukopana kripta. U prednjem dijelu prezbiterija nalazi se kor, a u stražnjemu svetište s glavnim oltarom. Prostor kora izvorno je zatvarala balustrada, ali ona nije sačuvana. No, sačuvani su podni ukrasi geometrijskih uzoraka u podu kora. Uz kor, vjerojatno na uglovima prezbiterija, nalazile su se i propovjedaonice, *amboni*. Od kora, za stubu je povišen prostor svetišta, u dnu zatvoren oblinom apside. Uz apsidu se proteže *subselij*, svećenička klupa i *cathedra*, biskupski tron. U 14. stoljeću, u duhu gotike, nad oltarom u svetištu postavlja se novi ciborij.¹³¹ Kako bi utvrdili rečeno, učenici rješavaju 25. zadatak u kojemu na tlocrtu katedrale označuju njene dijelove [Zadatak 25.]. Također rješavaju i 26. zadatak u kojemu trebaju pronaći reljef sv. Stošije na lomači i kapelu sv. Anastazije (Stošije) te ih označiti na tlocrtu katedrale [Zadatak 26.]. Izlagači

¹²⁸ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976., str. 72.

¹²⁹ Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013., str. 35–36.

¹³⁰ Usp. Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru I: Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2021., str. 116–117.

¹³¹ Usp. Isto, str. 119–120.

ih ne spominju u svom izlaganju kako bi učenici sami šetali katedralom i pažljivije promatrali njen sadržaj.

Silazeći stepenicama u kriptu, učenici utvrđuju da je kripta ukopana duboko ispod prezbiterija. Osim stubišta ispred prezbiterija, u kriptu vodi i stubište povezano s kapelom sv. Anastazije. Oblikovana je kao trobrodni prostor čiji se bočni brodovi postepeno sužavaju prema sredini, a u dnu se širi u svojevrsni deambulatorij. Stupovi zajedno sa križnim svodovima dijele kriptu u traveje.¹³² Zanimljivi dio kripte svakako je konfesija, koju P. Vežić tumači kao »zatvorenu komoru podignutu među svodovima kripte i smještenu upravo pod glavnim oltarom u svetištu.«¹³³ S prednje strane konfesije, nalazi se prozorčić kroz koji su se vjernici povezivali s relikvijama triju solunskih svetica: sv. Agape, sv. Irene i sv. Kione.¹³⁴ U kripti učenici rješavaju 27. zadatak [Zadatak 27.] u kojemu ispunjavaju podatke o kripti, a potom izlaze iz katedrale i analiziraju fasadu.

Vanjski plašt bočnog broda katedrale, na sjevernoj strani, izgrađen je finom tehnikom klesarske obrade kamenih blokova složenih u pravilne redove klesanaca. Podupire ga niz od pet kontrafora koji slijede ritam arhitekture u unutrašnjosti prostora, redosljedu kolona i traveja.¹³⁵ Kontrafori sežu do krova i raščlanjuju zid dužinom u četiri polja. Visinom pak je podijeljen u dva – gornji dio rastvoren je uskom vanjskom galerijom, smještenom u debljini zida, koja leži na vijencu udvojenih arkada. Donji dio pri vrhu ima spomenute udvojene arkade na konzolama ispod kojih se nalaze uski, visoki prozori te manji kružni, a pri dnu profilacijama zid zalazi u prostor, poput stilobata. Oplošje glavnog broda, obojane fasade, također je dekoriran krovnim vijencem s udvojenim lukovima te uskim visokim prozorima. Začelje je oblikovano velikom apsidom prekrivenom čunjastim krovom, a iznad krova je sačuvan istaknuti zabat na kojemu su jasno vidljive jednostruke arkade.¹³⁶ Pročelje katedrale nanovo je podignuto u 13. stoljeću, kada se katedrala produžuje za 14 metara na pročelnoj strani. Nova fasada ukrašena je prijašnjom arhitektonskom plastikom, a njen izgled se dovršava tek u 14. stoljeću zbog čega neki dijelovi imaju i gotičke elemente.¹³⁷

Tijekom 18. i 19. stoljeća, katedrala doživljava nekoliko manjih i većih zahvata koje bitno mijenjaju njen unutrašnji i, u određenim dijelovima, prostorni te vanjski izgled. Primjerice, uklanjaju se gotičke krovne konstrukcije, uvelike se preuređuje i jače zatvara prostor

¹³² Usp. Isto, str. 122–123.

¹³³ Isto, str. 123.

¹³⁴ Isto

¹³⁵ Usp. Isto, str. 277.

¹³⁶ Isto, str. 124–127.

¹³⁷ Usp. Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013., str. 47.

prezbiterija, postavlja se novi pod u glavnom brodu te nova žbuka na zidovima čime stradavaju mnoge freske i nadgrobni spomenici.¹³⁸ No, tijekom talijanske vlasti u Zadru (1920. – 1943.), konzervatori provode purifikaciju bazilike, izmjenjuju baroknu arhitekturu u pročišćeni izgled srednjovjekovne crkve.¹³⁹ Pročelje katedrale učenici sami analiziraju u 28. zadatku [Zadatak 28.] nakon dovršetka prezentacije. U analizi će im pomoći istaknuti elementi u zadatku te analize pročelja crkava u naknadnim prezentiranjima izlagača. Zatim se dolazi do crkve. Sv. Donata gdje izlagači nastavljaju sa svojim prezentiranjem.

6.4.1.2. Crkva sv. Donata (Sv. Trojstva)

Na istočnoj strani episkopija izgrađena je građevina kružnog tlocrta - rotonda Sv. Trojstva. Podignuta je tijekom druge polovice 8. stoljeća, no nadograđena u prvoj polovici 9. stoljeća. Izgrađena je u vrijeme zadarskog biskupa Donata po kojemu i dobiva naziv u 15. stoljeću kada se, uz izvorni titular crkve sv. Trojstva (simbolička povezanost s tri apside), počinje upotrebljavati i naziv sv. Donat.¹⁴⁰ Danas čini najveću predromaničku centralnu građevinu u Hrvatskoj, a zbog svog jedinstvenog oblika i originalnosti ideje o prostoru, veliki značaj pridonosi i graditeljskoj baštini čitave Europe.¹⁴¹ Nastala je, kako tvrdi P. Vežić (2013.), »iz dva koncepta građenja: po prvome izgrađena je kao slobodno stojeća rotonda, a po drugome pretvorena je u složenu građevinu s rotrodom kao jezgrom cjeline.«¹⁴² Dakle, sloj iz prve ideje danas se nalazi ispod sloja druge. Shodno tome, crkva se može uspoređivati s karolinškim ili bizantskim arhitektonskim primjerima, no svoje porijeklo ima u vlastitoj jezgri, u slobodno stojećoj rotundi, iz koje izrasta u centralnu građevinu s galerijom, stubištem i ostalim prigradnjama.¹⁴³ Izvori takvoj ideji o prostoru mogu se pronaći u starokršćanskim rotondama poput Sv. Groba u Jeruzalemu ili Santa Costanza u Rimu. Utjecaj lokalnog nasljeđa također je vidljiv u pojedinim arhitektonskim rješenjima rotonde.¹⁴⁴

Iako se njena prvotna namjena još uvijek sa sigurnošću ne zna, kasnije je, prema mišljenju P. Vežića, imala funkciju rezidencijalne biskupske crkve i vjerojatno je služila vjerskim potrebama zadarskog stanovništva. Njenu povezanost s rezidencijalnim dijelom kompleksa a ne pastoralnim, Vežić pronalazi u činjenici što rotonda nastaje u dovršenom sklopu sa već izgrađenim građevinama za sve glavne funkcije i zato što je vratima primaknuta te okrenuta

¹³⁸ Isto, str. 67–69.

¹³⁹ Usp. Pavuša Vežić, *Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, 2021., str. 270.

¹⁴⁰ Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013., str. 54.

¹⁴¹ Isto, str. 134.

¹⁴² Isto, str. 36.

¹⁴³ Usp. Isto, str. 102.

¹⁴⁴ Usp. Isto, str. 103.

prema rezidencijalnom dijelu kompleksa, a ne katedralnom.¹⁴⁵ Crkva danas nema sakralnu funkciju, no u njoj se održavaju „Glazbene večeri u sv. Donatu“, poznati međunarodni festival srednjovjekovne i renesansne glazbe. Od 1893. do 1954. godine u njoj se nalazio zadarski Arheološki muzej. U crkvi sv. Trojstva, ispod glavnog oltara, čuvali su se posmrtni ostaci zadarskog biskupa Donata, a koji se 1809. godine prebacuju u svetište katedrale.¹⁴⁶

Nakon kratkog pregleda crkve, učenici rješavaju 29., 30. i 31. zadatak u kojima ukratko opisuju koncept izgradnje rotunde, njene namjene kroz stoljeća te prepoznaju i povezuju spomenute primjere građevina s njihovim tlocrtima [Zadatak 29., 30., 31.]. Potom kreću u analizu današnjeg stanja rotunde šetajući po unutrašnjosti crkve gdje istodobno pokazuju na analizirane dijelove.

Promatrajući prostor oko sebe, kao i tlocrt na prezentaciji, učenici utvrđuju kako je crkva sv. Donata centralna građevina s prstenastim ophodom – deambulatorijom, na koji se nadovezuju tri potkovaste apside s istočne strane. Unutrašnjost rotunde čine središnji prostorni valjak te ophod podijeljen na prizemlje i galeriju. Središnji unutarnji dio odijeljen je od ophoda arkadom od 6 stuba i 2 stupa te ima tambur nad kojim se nalazi stožasti svod. Dva monolitna, antička stupa nalaze se pred svetištem i stvaraju trostruki otvor ispred svetišta – *tribelon* čime otvaraju pogled prema svetištu. Raspored otvora i apsida ponavlja se i na katu/galeriji, no u manjem mjerilu. *Tribelonom* se, kao i osvjetljenjem koje dolazi iz monofora gljivastog oblika na apsidama, kretanje usmjerava samom svetištu. Dnevna svjetlost uvelike dolazi i kroz monofore na tamburu. Kapiteli stupova su korintski te kompozitni s volutama i lišćem akantusa. Zidnu masu raščlanjuje niz polukružnih niša. Na kat se dolazi zavojitim stubištem iznad glavnog ulaza crkve. Galerija se naziva i matronej – odijeljeni prostor za žene. Cijeli prostor galerije niži je od donjeg prostora, stoga su niže i apside, stupovi, stubovi. Svetište galerije također je oblikovano trima apsidama koje se nastavljaju iz donjeg prostora. Svaka apside ima upisanu nišu. S južne strane galerije smještene su zazidane bifore kojima se nekad, vjerojatno, komuniciralo s prigradnjama. Na zapadnoj strani nalazi se narteks koji, osim u crkvu, vodi i u dvorište katedrale. Na katu iznad narteksa izgrađena je mala prostorija.

Efekt sunčeve svjetlosti izražen je u crkvi sv. Donata. Orijehtacija tlocrta i vješto promišljen raspored otvora omogućuju specifično projiciranje Sunčevih zraka zanimljivih svjetlosnih oblika u određenim dijelovima unutrašnjosti na dan solisticija i ekvinocija. Dakle,

¹⁴⁵ Usp. Isto, str. 104.

¹⁴⁶ Krešimir Regan, Branko Nadilo, »Crkva Sv. Donata (Sv. Trojstva) u Zadru«, *Grđevinar* 61, 2009., <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-61-2009-03-06.pdf> (pogledano 10. veljače 2023.), str. 281.

obzirom na dan u godini mijenja se mjesto, oblik i veličina svjetlosnih motiva čime pruža poseban doživljaj unutrašnjosti crkve.¹⁴⁷

Nakon analize unutrašnjeg prostora crkve, učenici odlaze ispred rotonde i izlažu ostatak prezentacije. Tumače kako osim glavnog ulaza u nartekse crkva ima i dva bočna ulaza, sa svake strane svetišta. Vanjski zidni plašt raščlanjen je plitkim lezenama i prozorima u nekoliko razina. Izgrađena je od grubo klesanog kamena i spolija (mnogi spoliji su antički ostaci sa Foruma).¹⁴⁸ Potom se učenicima zadaju 32. i 33. zadatak u kojima imenuju označene dijelove rotonde (dijelove poput lezene, tambura, niša o kojima se govorilo u analizi) te, kako bi malo sami istražili crkvu, trebaju pronaći barem tri spolije i označiti ih na tlocrtu rotonde [Zadatak 32. i 33.]. Također, rješavaju 34. zadatak u kojemu, na temelju misli P. Vežića, objašnjavaju zašto je episkopalni kompleks dobar primjer različitih stilova i razdoblja arhitekture, primjer velikog kontinuiteta u prostoru [Zadatak 34.].

6.4.2. Crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime

U sklopu teme sakralne arhitekture, učenici pete skupine istražuju i tumače podtemu *Crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime*. Učenici izlagači temu prezentiraju na terenu koristeći se prezentacijom [Prilog: *Prezentacija 6*] te unaprijed pripremljenim zadacima za ostale učenike [Prilog: *Radna knjižica – drugi dio*]. Na konzultacijama s nastavnikom, učenici dobivaju upute da u svom izlaganju spomenu važnost benediktinaca za Zadar i Hrvatsku, posebno se fokusirajući na djelovanje opatice Čike i Vekenegge. U analizama crkava, na temelju njihovih tlocrta i vlastitog opažaja okoline, trebali bi spomenuti kojeg su tipa crkve, povijesne faze njihove izgradnje te zvonike. Nastavnik učenicima predlaže da se, barem u zadacima, osvrnu i na usporedbu pročelja crkve sv. Marije s pročeljem katedrale sv. Jakova, budući da imaju slična stilska rješenja te na usporedbu pročelja crkve sv. Krševana s pročeljem katedrale sv. Stošije. Isto tako, upućuje ih se i na važnost škrinje sv. Šimuna, koje bi također trebalo spomenuti u zadacima. U istraživanju, pomoći će im popis literature koje im daje nastavnik [Prilog: *Popis literature za učenička izlaganja*].

Tema se obrađuje s ciljem upoznavanja učenika s kontinuitetom kršćanskih objekata, raznolikošću stilova pojedinih razdoblja crkava te uočavanjem njihovih sličnosti i razlika, a kako bi se prisjetili već stečenog znanja o različitim stilovima arhitekture te ga utvrdili u

¹⁴⁷ Usp. Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović, *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti u trećem razredu srednje škole*, 2022., str. 100.

¹⁴⁸ Pavuša Vežić, *Sveti Donat: Rotonda svetog Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.

analizama. Nakon obrade teme, učenici će znati analizirati pročelja svih triju crkava te objasniti stilske odlike pojedinih razdoblja na njihovim primjerima.

Crkva sv. Marije nalazi se u neposrednoj blizini episkopalnog kompleksa stoga učenici četvrte skupine kreću s njenim opisivanjem najprije se osvrćući na benediktince, budući da su i crkva sv. Marije i crkva sv. Krševana crkve samostana benediktinskog reda. Tumače kako su benediktinci procvat doživjeli u karolinško doba kada postaju protagonistima crkvene i kulturne obnove, a veliku ulogu imali su i kao misionari u pokrštavanju mnogih naroda. Uvelike su doprinijeli napretku europske kulture šireći pismenost, znanost i književnost te razvijanjem poljodjelstva i obrtništva. U Hrvatskoj su upravo benediktinski samostani i škole oformili mnoge biskupe, kulturne radnike, teologe, graditelje i književnike, a stvarali su i vrijedna djela na latinskom jeziku i glagoljici. Imali su ulogu i u promicanju narodnog jezika te glagoljice u bogoslužju. U arhivima samostana sv. Krševana sačuvani su jedni od najstarijih dokumenata hrvatske povijesti, a samostan sv. Marije smatra se najbogatijom starom riznicom. Benediktinci djeluju prema osnovnom načelu „Ora et labora“ (Moli i radi).¹⁴⁹

6.4.2.1. Crkva sv. Marije

U zadarskoj povijesti benediktinski red ima važno mjesto, a osobito benediktinke sv. Marije. Iz redova zadarskih benediktinki posebno su se istaknule opatice Čika i Vekenega, koje su djelovale u Zadru od 1065. do 1111. godine.¹⁵⁰

Plemkinja Čika iz poznate je zadarske obitelji Madijevaca, vodeće obitelji Zadra u tom razdoblju. Dolazi zapravo iz najviših krugova društva – njen pradjed bio je hrvatski kralj Mihajlo Krešimir II., a prabaka kraljica Jelena. Dakle, bila je u krvnom srodstvu s kraljem Petrom Krešimirom IV. (štoviše, neki tvrde da ju je kralj nazivao svojom sestrom),¹⁵¹ koji daje Čiki na upotrebu neku crkvicu sv. Marije. Ona tu crkvicu ruši i gradi novu trobrodnu, ranoromaničku baziliku koja se posvećuje 1091. godine.¹⁵² Uz crkvu, dala je sagraditi i proširiti samostan. Iako je od te crkve danas ostalo vrlo malo, ostao je *Čikin časoslov*, osebujni pisani dokument, svojevrsna osobna duhovna knjiga čiji se original nalazi u Budimpešti. Uz Časoslov, a zahvaljujući Čikinom društvenom utjecaju i ugledu, samostan se obogaćuje mnogim kolekcijama knjiga, skupocjenih liturgijskih posuđa, umjetnina. Utemeljila je i biblioteku, a

¹⁴⁹ »Benediktinci«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6876> (pogledano 24. veljače 2023.)

¹⁵⁰ Usp. »Zadarske benediktinke«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://benediktinke-zadar.com/zadarske-benediktinke/hrvatska/cika-i-vekenega/> (pogledano 24. veljače 2023.)

¹⁵¹ Usp. Isto

¹⁵² Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru – vodič; drugo izdanje*, Turističko društvo Liburnija, Zadar, 1981., str. 26.

djelovanje opatice Čike neosporno je unaprijedilo i procvat literarne kulture u doba narodnih vladara. Čika je bila udata za plemića Andriju s kojim je imala dvije kćeri, Anu Domnanu i Vekenegu. Vekenega je nastavila rad svoje majke. U razdoblju njenog djelovanja izgradio se zvonik i dvorana kapitula i to financijama ugarsko-hrvatskog kralja Kolomana koji 1105. godine ulazi u Zadar i stavlja benediktinke pod svoju zaštitu.¹⁵³ Zvonik se rekonstruirao u 15. stoljeću, a crkva se pregrađuje u 16. te u 18. stoljeću.¹⁵⁴

Prije početka analize pročelja, učenici rješavaju 35. zadatak gdje ukratko tumače lik zadarske plemkinje Čike te 36. zadatak [Zadatak 35. i 36.] u kojemu uspoređuju pročelja crkve sv. Marije i katedrale sv. Jakova u Šibeniku kako bi sami uvidjeli sličnosti pročelja crkve sv. Marije sa pročeljem šibenske katedrale. Uviđaju sličnost u sveukupnoj konceptualnoj ideji pročelja, uz evidentno razvijeniji izgled katedrale sv. Jakova, gdje se ističe obli tip zabata te rozeta u sredini. Imaju jedan portal po sredini glavnog broda, a u bočnim krajevima izdužene monofore. Pilastri prate unutarnji raspored brodova crkve te se ispred crkve nalaze stepenice koje dočaravaju njihov značaj. Učenici im tumače da se taj tip pročelja sa oblim zabatom pojavljuje u mletačkoj arhitekturi tijekom 15. stoljeća. U stilu renesanse izgrađuje se i glavni portal te bočni s južne strane crkve.¹⁵⁵ Unutrašnjost crkve podijeljena je stupovima na tri broda. Glavni brod viši je od bočnih i znatno širi. Nad stupovima se, u stilu kasnog baroka (rokoko), protežu galerije čije otvore zatvaraju rešetke kovanog željeza. Galerije su bogato ukrašene štukaturom te završavaju bogato ukrašenim vijencem, a iznad galerija su prozori. U apsidi crkve oltarni je prostor s kupolom. Na sjevernoj strani crkva je vratima povezana s dvoranom kapitula koja je, pak, arhitektonski povezana sa zvonikom., a na sjeveroistočnoj strani nalazi se ženski benediktinski samostan, skromnije arhitekture.¹⁵⁶ Zvonik i kapitularnu dvoranu neki smatraju prvim spomenikom zrele romanike u Hrvatskoj.¹⁵⁷

U romaničkoj arhitekturi jedan od najmonumentalnijih zadataka je izgradnja zvonika. Zvonici su zatvorenog tipa ili su, kao što je slučaj zvonika sv. Marije, rastvorenih katova i naglašenog vertikalizma.¹⁵⁸ Zvonik je izgrađen između 1105. i 1111. godine, o čemu svjedoči Kolomanov donatorski natpis na vanjskom zidu zvonika. Natpis svjedoči o priznavanju Kolomanove vlasti od strane Zadra (dalmatinske prijestolnice), a što će slijediti brojni drugi

¹⁵³ Usp. »Zadarske benediktinke«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://benediktinke-zadar.com/zadarske-benediktinke/hrvatska/cika-i-vekenega/> (pogledano 24. veljače 2023.)

¹⁵⁴ Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru*, 1981., str. 26.

¹⁵⁵ Isto, str. 28.

¹⁵⁶ Isto, str. 28–30.

¹⁵⁷ »Romanika«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53288> (pogledano 24. veljače 2023.)

¹⁵⁸ Usp. Isto

dalmatinski gradovi, odnosno o pobjedi kralja te uspostavljanju mira. Kameni zapis stoga ima važno značenje za hrvatsku povijest. Uvelike se isticao kada je još bio u ravnini sa fasadom crkve, no kako se crkva kasnije produžila, zvonik i natpis su ostali u drugom planu. Vanjsko oplošje zvonika je na prva tri kata glatkih ploha, bez otvora. Ostali katovi rastvoreni su otvorima – dva kata parom bifora između lezena dok posljednji kat ima kvadrifore. Cijelim oplošjem zvonika vertikalno se protežu lezene, a horizontalno korniže. Na završetku zvonika je četverostrana kamena piramida.¹⁵⁹ Nakon kratke analize crkve, učenici rješavaju 37. i 38. zadatak u kojemu učenici, šetajući uokolo crkve, trebaju napisati ime opatice zaslužne za pregradnju crkve koje se nalazi na južnom bočnom portalu te napisati godinu u kojoj nastaje Kolomanov natpis na zvoniku [Zadatak 37. i 38.].

6.4.2.2. Crkva sv. Krševana

Kada riješe zadatke, odlazi se do crkve sv. Krševana gdje izlagači nastavljaju s prezentiranjem. Podsjećaju da je crkva sv. Krševana izgrađena u sklopu muškog benediktinskog samostana što je bilo uobičajeno u tom razdoblju. Štoviše, u Zadru se izgradilo više samostana nego u drugim hrvatskim gradovima, a svakako je najznačajniji među njima bio upravo samostan sv. Krševana, iako ukinut 1807. godine. To je ujedno i najstarija benediktinska opatija u Hrvatskoj.¹⁶⁰

Gradnja crkve počela je u 10. stoljeću, no crkva je izgrađena u 12. stoljeću u romaničkom stilu, posvećena 1175. godine. Gledajući tlocrt, izlagači pitaju ostale kakvoga je tipa crkva te zajedno zaključuju da je crkva longitudinalnog tipa, odnosno trobrodna bazilika s tri polukružne apside. Središnja apside znatno je veća od bočnih, a ispred nje se nalazi oltar. Brodovi su odjeljeni stupovima.¹⁶¹ Gledajući tlocrt i prostor ispred crkve, učenici također uviđaju da se s desne strane crkve nalazi zvonik koji ima samo dva kata te je niži od pročelja crkve. Što se tiče unutrašnjosti crkve, ukrašena je romaničkim freskama, a ističe se glavni oltar napravljen 1701. godine kao ostvarenje zavjeta građana Zadra protiv kuge. Oltarni kipovi svetaca Šimuna, Krševana, Stošiju i Zoila su od bijelog mramora, naknadno postavljeni.¹⁶²

Zatim učenici zajedno analiziraju pročelje kako bi tom analizom ostali uvidjeli primjer dobre analize i tako znali što bolje samostalno napisati analizu pročelja katedrale iz prijašnje zadanog zadatka prethodne grupe. Pročelje crkve horizontalno je raščlanjeno u dva dijela. Donji

¹⁵⁹ Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976., str.252.

¹⁶⁰ Ivana Burić, »Benediktinski samostan sv. Krševana Zadar – analitičko sumarni inventar, Državni arhiv u Zadru«, Zadar, 2012., <https://www.dazd.hr/attachment/preview/5c657cc2e4dc5/dazd-336-samostan-sv-krsevana-spisi.pdf> (pogledano 3. ožujka 2023.), str. 3.

¹⁶¹ Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru*, 1981., str. 49.

¹⁶² Isto

dio, do linije krovne kosine bočnih brodova, glatka je ploha na kojoj se ističu glavni portal te manja sporedna vrata koja vode u desni brod. Portal je jednostavan, polukružan sa zabatom. Gornji je dio pročelja, pak, raščlanjen lezenama u tri plohe tako da arhitektonska artikulacija prati oblik trobrodne bazilike. Ploha srednjeg broda bogato je raščlanjena te podijeljena u tri horizontalna pojasa. Prvi pojas glatke je površine, vrlo jednostavan, dok srednji pojas nosi glavni akcent na fasadi. Rastvoren je polukružnim nišama između kojih se nalazi otvoreni prozor, a između prozora i niša postavljena su po dva vitka stupića. Treći pojas čini zabat fasade koji u sredini ima dva otvorena uska prozora te niz malih lukova koji su prije imali vitke stupiće, no nažalost, nisu ostali sačuvani. Na bočnim dijelovima fasade proteže se niz arkadica naslonjene na male konzole.¹⁶³

Nakon analize pročelja crkve, učenicima se zadaje 39. zadatak u kojem uspoređuju pročelje crkve sv. Krševana s pročeljem katedrale sv. Stošije kako bi uvidjeli njihove sličnosti i razlike [Zadatak 39.]. Potom šecu do začelja crkve, usputno uviđajući da je bočna jugozapadna strana fasade raščlanjena slijepim arkadama. Na začelju se ističe kako srednja apsida ima „slijepu“ galeriju sa stupovima i lukovima, a na bočnima se, u gornjem dijelu, proteže niz slijepih lukova.¹⁶⁴ Prije analize posljednjeg primjera sakralne arhitekture učenici rješavaju 40. zadatak [Zadatak 40.]. Budući da imaju već stečeno znanje o romanici iz nastave *Likovne umjetnosti*, u zadatku sami trebaju prepoznati koje su karakteristike romaničkog stila prisutne na crkvi sv. Krševana.

6.4.2.3. Crkva sv. Šime

Ispred crkve sv. Šime učenike se najprije pita po čemu se ona razlikuje od ostalih dosad obrađenih crkava te se zaključuje da fasada crkve odudara od ostalih, a što je posljedica ispreplitanja različitih razdoblja, od starokršćanskog, srednjovjekovnog, renesansnog pa sve do baroknog. Potom učenici prezentiraju crkvu najprije ističući njen položaj – nalazi se uz glavni *decumanus*, u neposrednoj blizini glavnih vrata rimskog Jadera, čime zauzima važno mjesto na urbanističkom planu grada. Južno od crkve nalazi se rimski stup.¹⁶⁵

Ispod današnje crkve sv. Šimuna sačuvani su ostaci izvorne ranokršćanske bazilike sv. Stjepana iz 5. stoljeća. Budući da je crkva sv. Šimuna izgrađena na temeljima crkve sv. Stjepana, po tipološkim, arhitektonskim i konstruktivnim karakteristikama, pripada grupi zadarskih bazilika specifičnih arhitektonskih oblika ranog kršćanstva. Bila je trobrodna bazilika

¹⁶³ Usp. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976., str. 254.

¹⁶⁴ Isto

¹⁶⁵ Pavuša Vežić, »Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru«, Diadora, Sv. Vol. 11, Zadar, 1989., str. 324–325.

s oblom apsidom širom od srednjeg broda, a čiji je glavni brod širi i viši od bočnih. U prostoru nekadašnje apside produženo je svetište i stoga danas crkva nema apsidu.¹⁶⁶ No ima zvonik izgrađen početkom 18. stoljeća.¹⁶⁷ Crkva mijenja titular 1632. godine kada se u nju prenosi tijelo sv. Šimuna, a iste godine nastaje i nova fasada crkve. Potom učenici rješavaju 41. zadatak u kojemu se traži objašnjenje promjene titulara crkve [Zadatak 41.].

Na vanjskom oplošju crkve jasno je vidljiva raznolikost stilskih karakteristika pojedinih razdoblja što je posljedica obnove crkve u 20. stoljeću. Učenici izlagači pitaju ostale na koji su način istaknuti izvorni dijelovi crkve i što misle o takvom konzervatorsko-restauracijskom odabiru u kojemu se obnovila crkva. Uviđa se da je najbolje sačuvani južni zid bazilike na kojemu se u gornjoj zoni nalazi niz od sedam bifora. Svaka bifora je po sredini odjeljena stupićem s impost-kapitelom, a na koji se oslanjaju lukovi prozora. U donjoj su zoni, pak, dvojna bočna vrata od kojih su jedna, ona bliža pročelju crkve, danas zazidana. No, iako je zazidan prolaz kroz vrata, ostatak je ostavljen vidljivim.¹⁶⁸

Unutrašnjost crkve bogato je arhitektonski ukrašena te nema galerije. No, ima u potpunosti sačuvane kolonade sa stupovima iz antičkog razdoblja. Učenici najprije samostalno trebaju opisati izgled i vrstu stupova rješavajući 42. zadatak [Zadatak 42.]. Potom zajednički utvrđuju da su stupovi na sjevernoj strani kanelirani stupovi s korintskim kapitelima, dok se na južnoj strani nalaze glatki stupovi s dorskim kapitelima čija je baza naopako okrenuta. Pri razgledavanju unutrašnjosti crkve, pozornost učenika se skreće na oltar i rješavanje 43. zadatka u kojemu sami istražuju važnost škrinje sv. Šimuna [Zadatak 43.]. U slučaju da se ne može ući u crkvu, učenici se koriste stranicom (navedenom u zadatku) u kojoj se virtualno mogu kretati crkvom i promotriti škrinju te stupove. Nakon posljednjeg primjera sakralne arhitekture, učenicima se zadaje 44. zadatak u kojemu odabiru jednu od tri crkve (crkva sv. Marije, sv. Krševana ili sv. Šime) i obrazlažu zašto ih se upravo ta crkva najviše dojmila te 45. zadatak u kojemu prepoznaju i povezuju dijelove s njima pripadajućom crkvom [Zadatak 44. i 45.].

Posljednji zadatak drugog dijela radne knjižice zadaje nastavnik, a učenici ga rješavaju nakon izlaganja pete skupine [Zadatak 46.]. U zadatku učenici, šetajući zadarskim poluotokom, nabrajaju još tri, u terenskoj nastavi nespomenute, crkve. Odabiru jednu od njih i skiciraju njeno pročelje. Na taj način učenici još jednom prolaze ulicama Zadra i promatraju arhitektonska ostvarenja, ostvaruju vlastiti odnos s okolinom.

¹⁶⁶ Isto, str. 328–330.

¹⁶⁷ Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru*, 1981., str. 66.

¹⁶⁸ Ana Jordan, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromaniци u Zadru«, 2010., str. 131.

6.5. *Suvremena baština – Pozdrav Suncu i Morske orgulje*

Posljednja tema nije namijenjena za rad u grupi, već za individualan rad svakog učenika koji sudjeluje u projektnoj nastavi. U temi suvremene baštine, učenici posjećuju i promatraju Pozdrav Suncu i Morske orgulje te rješavaju zadatak trećeg dijela radne knjižice kojeg im je unaprijed pripremio nastavnik [Prilog: *Radna knjižica – treći dio*]. Zadatak je esejskog tipa te se piše nakon terenske nastave, nakon što učenici uživo na terenu posjete navedene umjetničke projekte. Kao pomoć, mogu se služiti prezentacijom u kojoj se nalaze reprodukcije Pozdrava Suncu i Morskih orgulja, a koju im je pripremio nastavnik [Prilog: *Prezentacija 7*]. Cilj ove teme je potaknuti učenike na kritičko promišljanje, na razvijanje sposobnosti izražavanja svojih vlastitih misli i doživljaja te argumentiranje svojih stavova na primjeru opisivanja dviju poznatih zadarskih instalacija. Također, temom se nastoji razviti odnos učenika prema suvremenoj umjetničkoj baštini i uvažavanje vrijednost ostale kulturne baštine Zadra. Rješavanjem zadatka, učenici će moći objasniti nastanak i glavne karakteristike Pozdrava Suncu i Morskih orgulja te argumentirati svoje stavove i doživljaj instalacija.

Učenici ih posjećuju u dva navrata: predvečer/noću i danju kako bi ih, zbog posebnih svjetlosnih efekata Pozdrava Suncu u noćnom izdanju i slušanja orgulja tijekom večernjeg zalaska sunca, doživjeli u različitom ambijentu.

Tema se provodi isključivo kroz dva zadatka esejskog tipa u kojima učenici moraju opisati svoje doživljaje tijekom noćnog i dnevnog posjeta, kritički se osvrnuti na oba djela uzimajući u obzir svoja razmišljanja tijekom posjeta kada još nisu bili informirani o djelu i nakon njihova istraživanja. Ukoliko im se promijeni mišljenje o djelima nakon istraživanja, učenici bi trebali opisati i promjenu te ju valjano argumentirati. U ovom zadatku važno je prepoznati kako umjetnički projekti ponekad mogu biti netradicionalni i drugačiji, a mogu i uključivati različita osjetila. Osim kritičkog osvrta, učenici trebaju u kratkim crtama istražiti i navesti najvažnije podatke oba umjetnička projekta (kada su izvedeni, tko je njihov autor, s kime su surađivali, koja je koncepcija/glavna ideja svakog projekta itd.). U istraživanju se mogu koristiti internetom ili drugim relevantnim izvorima.

7. Zaključak

Antičko nasljeđe urbanističke osnove, izgradnja srednjovjekovnog fortifikacijskog sustava, kao i razvoj crkvenih svetišta formira današnji izgled i status Zadra kao grada bogate kulturno-umjetničke baštine. Svojom povijesnom važnosti i značenjem kao sjedišta vlasti u Dalmaciji, neizostavan je dio povijesti i kulture Hrvatske, a što grad Zadar čini razumnim odabirom teme za izvođenje projektne nastave.

Projektna nastava omogućava isticanje važnosti Zadra i arhitektonskih ostvarenja koja u redovnom nastavnom programu nisu spomenuta. Istraživačkim temama učenici dobivaju uvid u osnovnu urbanističku strukturu grada, u oblik ranokršćanskih bazilika kao i njihov kontinuitet tijekom razdoblja. Uviđaju da tijekom povijesti, crkve doživljavaju veće i manje promjene koje stvaraju raznolikost stilova na razini pojedine crkve, kao i na razini cjelokupne sakralne arhitekture Zadra. Budući da se nalaze u blizini, vrlo lako se mogu uspoređivati razlike i sličnosti crkva. Osim kod sakralne arhitekture, mnoge izmjene, nadogradnje, promjene prisutne su i u urbanističkoj strukturi, fortifikaciji te stambenoj arhitekturi. Naglašavanjem tih promjena učenici upotpunjuju način gledanja i doživljavanja građevina, a cjelokupnim procesom projekta stječu mnoga nova saznanja općenito o urbanizaciji, fortifikaciji i arhitekturi koje mogu primijeniti u redovnoj nastavi Likovne umjetnosti. Izradom mentalne mape, završnog produkta te rješavanjem zadataka koji traže skiciranje, njeguje se i kultura ruke, odnosno praktično izražavanje učenika. Razvijanje kreativnosti i izražavanje vlastitog mišljenja uvelike se očitava i u pisanju eseja o suvremenoj baštini.

Projektna nastava ispunjava mnoge odgojno-obrazovne ciljeve i ishode propisane u *Kurikulumu*, posebice one koje se učioničkom nastavom ne stignu ili ne mogu ispuniti. Prije svega, to je posjet gradu i neposredan kontakt učenika s nacionalnom baštinom, samostalno istraživanje zadane teme kao dio grupnog rada, stvaranje i argumentiranje stava o umjetničkim ostvarenjima na temelju vlastitog promatranja i doživljavanja okoline, kao i stjecanje brojnih novih saznanja o Zadru kao važnom dijelu hrvatske povijesti i hrvatske umjetnosti.

U sklopu projektne nastave, učenici dobivaju priliku vrednovati vlastiti rad, kao i rad ostalih učenika, popunjavajući obrazac za vrednovanje čime izgrađuju samokritičnost i kritičnost rada drugih. Projektnom nastavom učenici dobivaju veću odgovornost te na neki način preuzimaju ulogu nastavnika, a što pomaže u izgrađivanju odnosa i povjerenja nastavnika i učenika.

8. Prilozi

8.1. Vremeni

Vremeni

2023.

PROJEKTNNA NASTAVA: GRAD ZADAR

Uvodno predavanje

Prva faza: pripremanje materijala i učionička nastava

1.– 4. tjedan: pripremanje prezentacije i radnih materijala svake skupine

5. tjedan: izlaganje istraživačkih tema/podtema;

Geografski smještaj i povijest grada Zadra (jedan školski sat, prva grupa)

Urbanizam Zadra (20 minuta, druga grupa)

Druga faza: dvodnevna terenska nastava u Zadru

5. tjedan: 1. dan - Izlaganje podteme *Fortifikacija Zadra* (druga grupa)

- Izlaganje teme *Stambena arhitektura* (treća grupa)

- Posjet muzeju u Kneževoj palači

- Večernji posjet Pozdravu Suncu i Morskim orguljama

2. dan - Izlaganje teme *Sakralna umjetnost* (četvrta i peta grupa)

- Dnevni posjet Pozdravu Suncu i Morskim orguljama

6. – 7. tjedan: pisanje eseja i izrada mentalne mape u sklopu dovršavanja radne knjižice

Treća faza: predstavljanje i vrednovanje projekta

8. tjedan: izrada turističke karte Zadra i njena izložba u školi

8.2. Obrazac za vrednovanje

Obrazac za vrednovanje

Ispunite obrazac na način da u tablici zaokružite broj od 1 do 5 obzirom koliko se slažete s navedenom tvrdnjom. Pri popunjavanju imajte na umu da 1 označava kako se nimalo ne slažete s navedenom tvrdnjom, a 5 da se u potpunosti slažete s njom.

Samovrednovanje

Svojim radom sam doprinio/la radu grupe.	1 2 3 4 5
Odgovorno i na vrijeme sam obavljao/la svoj dio posla.	1 2 3 4 5
Na terenu sam se ponašao/la odgovorno.	1 2 3 4 5
Pripremio/la sam se i dobro izložio svoj dio izlaganja.	1 2 3 4 5
Potrudio/la sam se pri izradi mentalne mape.	1 2 3 4 5
Idejama i prijedlozima sam doprinio/la pri izradi završne karte Zadra.	1 2 3 4 5
Bio/la sam otvoren/a prema tuđim prijedlozima i kritikama.	1 2 3 4 5

Vrednovanje rada grupe

Poslovi u grupi bili su podijeljeni jednako i pravedno.	1 2 3 4 5
Tijekom istraživanja i pripreme materijala dobro smo međusobno komunicirali.	1 2 3 4 5
Pomagali smo jedni drugima kada je bilo potrebno.	1 2 3 4 5
Svi članovi grupe marljivo su radili svoj posao.	1 2 3 4 5
Grupna prezentacija je bila dobro izložena.	1 2 3 4 5
Dobro smo osmislili i pripremili zadatke za ostale učenike.	1 2 3 4 5
Na terenu je grupa bila skladna i odgovorna.	1 2 3 4 5

Što još misliš o vlastitom doprinosu te o radu svoje grupe? Imaš li još kakav dodatni komentar/zamjerku/pohvalu koju bi htio/htjela podijeliti s nastavnikom?

Vrednovanje grupnih izlaganja

	GRUPA 1	GRUPA 2	GRUPA 3	GRUPA 4	GRUPA 5
Prezentacija je bila smisljena i dobro strukturirana.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Izlaganje grupe bilo je jasno i adekvatno izvedeno.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Radni materijali su bili kreativno i zanimljivo osmišljeni.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Pitanja, zadaci i vježbe su nam pomogli u razumijevanju gradiva.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Teme učioničke nastave pomogle su u boljem razumijevanju Zadra na terenu.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5			
Odabrana arh. djela jasno su bila analizirana.			1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
Adekvatno korištenje likovnog jezika pri tumačenju gradiva.	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

Imaš li još kakav dodatni komentar/zamjerku/pohvalu o načinu obrade gradiva i prezentacije ostalih grupa?

8.3. Popis literature za učenička izlaganja

Geografski smještaj i povijest grada Zadra

»Zadar«, Hrvatska enciklopedija (mrežno izdanje),
<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66647>

Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.

Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1. rasprava)*, Split - Zagreb: Književni krug Split; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, Biblioteka Knjiga Mediterana 52, 2008.

Marko Matešić, Mira Ursić, »Urbano nasljeđe grada Zadra kroz stoljeća«, u: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 6 No. 6, 2014.

Mate Suić, *Zadar u starom vijeku: Prošlost Zadra – knjiga I*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1981.

Urbanizam i fortifikacija Zadra

»Gradski trgovi u Zadru«, <https://magic-croatia.hr/najpopularniji-gradski-trgovi-u-zadru-u-2021/>

Ivo Fadić, Berislav Štefanac, »Geneza grada na Trgu Petra Zoranića u Zadru«, *Histria antiqua*, Vol. 20 No. 20, 2011.

Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.

Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1. rasprava)*, Split - Zagreb: Književni krug Split; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, Biblioteka Knjiga Mediterana 52, 2008.

Marko Matešić, Mira Ursić, »Urbano nasljeđe grada Zadra kroz stoljeća«, u: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 6 No. 6, 2014.

Ivo Petricioli, »Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija«, *Diadora*, Zadar 3/1965, 1965.

Mirna Petricioli, »Perivoji Kneževe palače u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 36 No. 1, 1996.

Mirna Petricioli, »Gradski perivoj u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 33 No. 1, 1992.

Pavuša Vežić, »Vrata Michelea Sanmichelija u Zadru«, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, No. 29., 2005.

Pavuša Vežić, »Platea civitatis Jadre -prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru«, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 36 No. 1, 1996.

Mate Suić, *Zadar u starom vijeku: Prošlost Zadra – knjiga I*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1981.

Andrej Žmegač, »Zadarske utvrde 16. stoljeća«, Rad. Inst. povij. umjet., Vol. 27, 2003.
https://www.ipu.hr/content/radovi-ipu/RIPU-27-2003_107-118_Zmegac.pdf

Stambena arhitektura

»Kneževa palača«, <https://nmz.hr/hr/sastavne-jedinice/knezeva-pala%C4%8Da,5.html>

Krasanka Majer Jurišić, »Zadarska Providurova palača u vrijeme mletačke uprave«, Povijesni prilozi, 32 (44), 183-202., 2013.

Ivo Petricioli, »Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru«, Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. IX., Zadar, 1962.

Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 4/5 1978./1979.

Sofija Sorić, »Prilog poznavanju kuće Nassis u Zadru: podjela kuće iz 1488. godine«, Ars Adriatica, 7, Zadar, 2017.

Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, Radovi. Razdio društvenih znanosti 1980/1981., Zadar, 1982.

Sakralna arhitektura

Episkopalni kompleks

Lovorka Čoralić, »Pavuša VEŽIĆ, Episkopalni kompleks u Zadru / Episcopal complex in Zadar, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.« *Croatica Christiana periodica*, vol. 40, br. 77, 2016.

Ana Jordan Knežević, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanici u Zadru«, 2010.

Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.

Krešimir Regan, Branko Nadilo, »Crkva Sv. Donata (Sv. Trojstva) u Zadru«, *Građevinar* 61, 2009., <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-61-2009-03-06.pdf>

Pavuša Vežić, *Sveti Donat: Rotonda svetog Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.

Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013., str. 23.

Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru /I: Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2021.

Crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime

»Benediktinci«, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6876>

»Zadarske benediktinke«, <https://benediktinke-zadar.com/zadarske-benediktinke/hrvatska/cika-i-vekenega/>

»Romanika«, mrežna enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53288>

Ivana Burić, »Benediktinski samostan sv. Krševana Zadar – analitičko sumarni inventar, Državni arhiv u Zadru«, Zadar, 2012.,

Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.

Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru – vodič; drugo izdanje*, Turističko društvo Liburnija, Zadar, 1981.

Pavuša Vežić, »Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru«, Diadora, Sv. Vol. 11, Zadar, 1989.

Ana Jordan, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanici u Zadru«, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, Vol., No. 52, 2010.,

8. 4. Radna knjižica

RADNA KNJIŽICA UČENIKA

Ime i prezime: _____

Razred: _____

Datum: _____

Bodovi: _____

GRAD ZADAR

(PROJEKTNNA NASTAVA)

1. DIO – učionička nastava

ISTRAŽIVAČKE TEME:

- a. Geografski smještaj i povijest grada Zadra
- b. Urbanizam Zadra

1. Na prvoj karti označi grad Zadar, a na drugoj zaokruži zadarski poluotok.

2. Navedi barem tri razloga zašto je Zadar povoljno mjesto za naseljavanje.

3. Zadatak

A) POREDAJ KRONOLOŠKI: ispod naznačenih stoljeća na lenti vremena upiši odgovarajući broj kojim je označen događaj vezan uz Zadar tako da svaki događaj odgovara stoljeću njegova zbivanja.

- 1) Zadar ulazi u sastav Habsburške Monarhije
- 2) Dolazak Liburna na područje Zadra
- 3) Ladislav Napuljski prodaje Zadar Mletačkoj Republici
- 4) Zadar postaje rimski municipij i kolonija
- 5) Zadar priznaje suverenitet Karla Velikog
- 6) Mletački dužd Enrico Dandolo osvaja Zadar
- 7) Dinastija Madijevaca preuzima vlast nad Zadrom
- 8) Mletačko-turski ratovi na području grada Zadra
- 9) Dinastija Arpadovića vladaju Zadrom
- 10) Bombardiranje i razaranje Zadra
- 11) Dolazak dinastije Anžuvina na vlast nad Zadrom

B) DOPUNI:

Aachenskim mirom 812. godine Zadar potpada pod vlast _____.

Zaključenjem Zadarskog mira 1358. godine Zadar je oslobođen od _____ vlasti, a vlast preuzima _____.

Zadar je pripojen Italiji _____ ugovorom _____ godine.

_____ godine Zadar postaje dio Republike Hrvatske.

C) NAVEDI:

dva zaštitnika grada Zadra.

4. Pročitaj tekst, odaberi jedan od dva zadana zadatka te ga riješi.

11. Kultura stanovanja i odijevanja

Spisi iz historijskog arhiva u Zadru, posebno pak oporuke i popisi imovine koji su se od druge polovine XIV stoljeća nadalje precizno navodili i ovjeravali, pružaju nam nebrojene podatke o načinu stanovanja, predmetima svakidašnje upotrebe, pokućstvu, odjeći, ukrasima stanova, priboru za pripremanje jela, muzičkim instrumentima, bibliotekama i o svim drugim predmetima koji nam dočaravaju svakodnevni život u kućama Zadra u XIV i početkom XV st. Najviše podataka pruža nam popis dobara plemića Krševana Civalielisa koji je sastavljen nakon njegove smrti 7. XI 1384.⁴⁶² Kako je pokojnik stanovao u prostranoj kući i bio bogat, njegov inventar ne samo da pokazuje način života vladajućeg sloja u Zadru nego nam pruža raznolike nazive za predmete upotrebljavane u svakidašnjem životu i potpomaže prepo-

znavanje drugih u manje imućnim kućama. Osim njegova inventara, uzeli smo u razmatranje objavljen inventar zlatara Pribislava⁴⁶³ i vrlo skroman inventar Dobrače, nekada služavke pok. svećenika Luke zvanog *Zlatomotika* od 5. V 1356.⁴⁶⁴

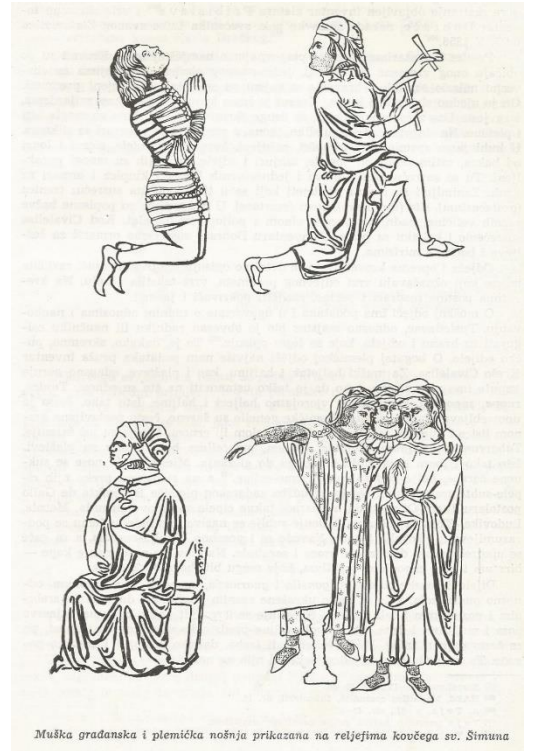
Po tim inventarima najbolje prepoznajemo namještaj soba. Kreveti su po običaju onog vremena bili visoki, jednostavnog okvira. Pred njima se obavezno nalazio sanduk s bravama u kojem su se držali dragocjeni predmeti. On je ujedno služio kao klupa. Krevet je imao krov, često oslikan zvijezdama, i zavjesu. Uza zidove nalazile su se druge škrinje i stolice, koje su mogle biti i pletene. Na zidovima visile su slike, ikone, a spominju se i ormari sa slikama. U kuhinjama spominju se *tronošci*, *ražnjevi*, *komoštre*, *gradele*, *sícevi* i *lonci* od bakra, zatim zemljano posuđe, tanjuri i zdjele, od kojih su mnogi pocakljeni. Tu se susreću osim stolova i jednostavnih klupa i klupica i ormari za kruh. Zanimljivi su i sitni predmeti koji se u tim popisima susreću: *trenica (gratacasium)*, *sito (tamisium)*, *avan (murtare)*. U podrumima su popisane bačve raznih veličina, *badnjevi*, *boce s vinom* i poljoprivredni alat. Kod Civalielisa susrećemo i krletku za ptice. U inventaru Dobrače susrećemo ormarić za češljeve i bočice s mirisima.

Odjeća i oprema kreveta vrlo se detaljno opisuju upotrebljavajući različite izraze koji označavaju vrst odjevnog predmeta, vrst tekstila i boju. Na krevetima postoje madraci i perine, različiti pokrivači i jastuci.

O muškoj odjeći ima podataka i u ugovorima o radnim odnosima i naukovanju. Poslodavac, odnosno majstor bio je obvezan radniku ili naučniku osigurati uz hranu i odijelo, koje se često opisuje.⁴⁶⁵ To je, dakako, skromno, pučko odijelo. O bogatoj plemićkoj odjeći najviše nam podataka pruža inventar Kreše Civalielisa. Za muški haljetak i haljinu, kao i plašteve, odnosno gornje kapute ima više naziva, tako da je teško ustanoviti na što se odnosi. *Tunica*, *zappa*, *zaponum*, *iachecta* su vjerojatno haljeci i haljine. Isto tako, često je upotrebljavan izraz *gonella*. Plemićke *gonelle* su šarene, često postavljene krznom lisice i kune ili janjećom kožom, bijelom ili crnom. Dječje su još šarenije. *Tabarrum*, *epitergium*, *clamida*, *paliu*, *mantellum* bez sumnje su plaševi. Isto tako i *socca* koja može biti duga do gležanja. Mjesto hlača nose se suknene čarape, bolje reći suknene čizme-*calige*,⁴⁶⁶ a na stopalima preko njih *cipele-subtelares*. Zanimljiva je narudžba zadarskog plemića Benedikta de Gallo postolaru Jurju Otimiću da mu izradi takve cipele za sinove Domula, Macola, Ludovika, Krenola i Pasinu.⁴⁶⁷ Donje rublje se naziva *mutande*, u čemu se podrazumijevaju i košulja i gaće. Navode se i posebno košulja-*camisia*, a za gaće se upotrebljavaju dva izraza *braca* i *sarabula*. Na glavi se nose manje kape — *biretum* i veće *capocium*, *capellum*, koje mogu biti bogato ukrašene.

Dijelovi ženske odjeće su *gonella* i *guarnacia*, *varnacia*, *guarnazonum*, odnosno *guarnazola*, koje su često ukrašene raznim kopčama i dugmetima srebrnim i pozlaćenim i čak zlatnim. Spominje se i različit nakit. Srebrne pojaseve nose i muškarci i žene. Zbog svoje težine predstavljaju znatnu vrijednost, pa se često daju u zalog. Među vrijednosti treba, dakako, ubrojiti i srebrno posuđe. To su pladnjevi i zdjelice, neke od njih na nožici.

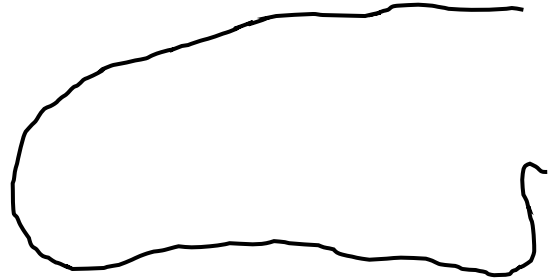
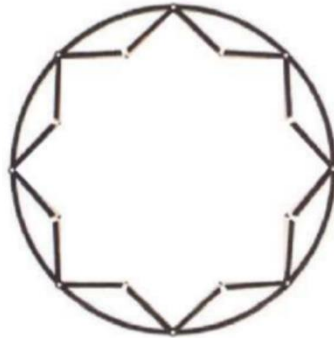
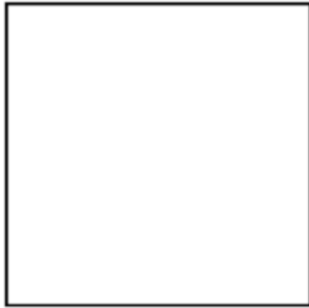
A) Pomoću fotografije i teksta opiši ukratko, svojim riječima, kako su se odijevali srednjovjekovni zadarski plemići. Što misliš o njihovoj odjeći?

Muška građanska i plemićka nošnja prikazana na reljefima kovčega sv. Šimuna

B) Na temelju pročitanog teksta pokušaj nacrtati sobu srednjovjekovnog Zadrana.

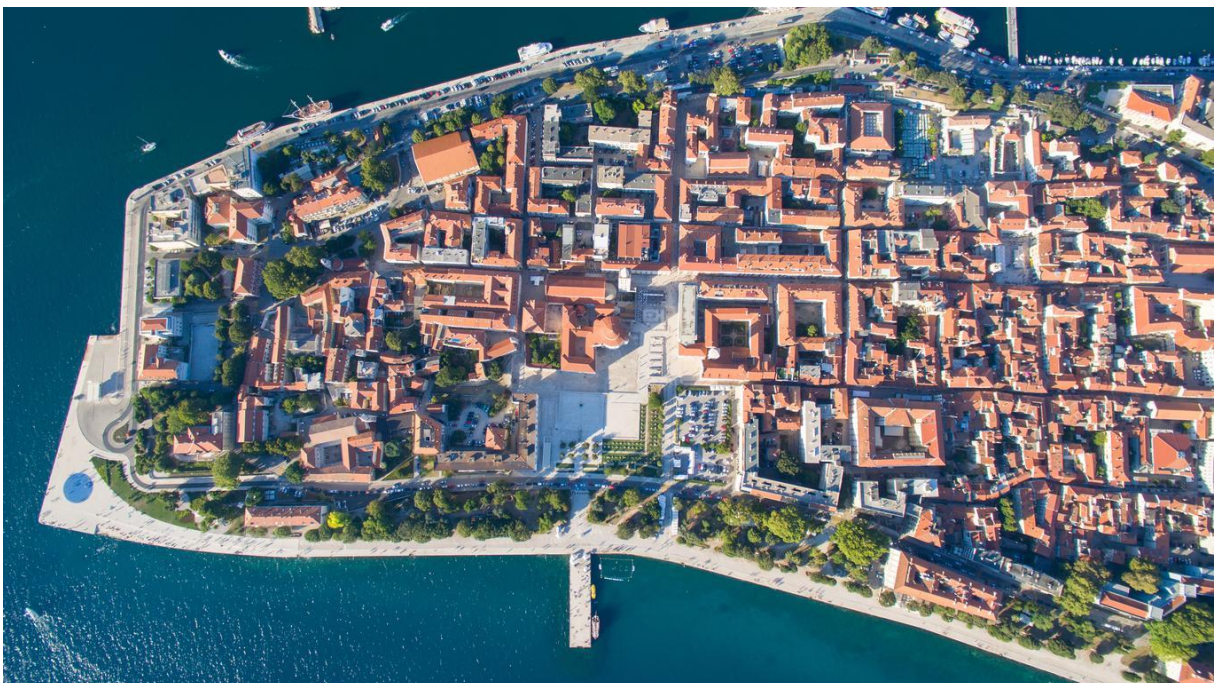
5. Unutar zadanih okvira ucrtaj ulice i središte svakog grada onako kako smatraš da bi mogli biti organizirani s obzirom na zadani oblik.

6. Kakva je urbanistička struktura grada Zadra?

7. Što je *insula*?

8. Na fotografiji Zadarskog poluotoka (flomasterom) linijom označi ulice *decumanus* i *cardo*.

9. Služeći se Google kartama na mobitelu, na fotografiji Zadra pronadi navedene trgove te ih označi prema navedenim brojkama. Pomoću Google Street View-a ih pomnije istraži.

1) Narodni trg,	2) Trg Petra Zoranića,	3) Trg Pet bunara,
4) Trg Tri bunara,	5) Trg sv. Stošije,	6) Forum

10. Što je Kalelarga? Označi ju na karti u prethodnom zadatku te ju „posjeti“ na Google Street View-u.

11. Zadatak:

a) Na tlocrtu zadarskog Forumu i Kapitolija slovima su označeni njihovi dijelovi.

Promatrajući tlocrt, na praznu crtu ispred pojma napiši odgovarajuće slovo:

__taberne

__monumentalni stupovi

__kapitolij

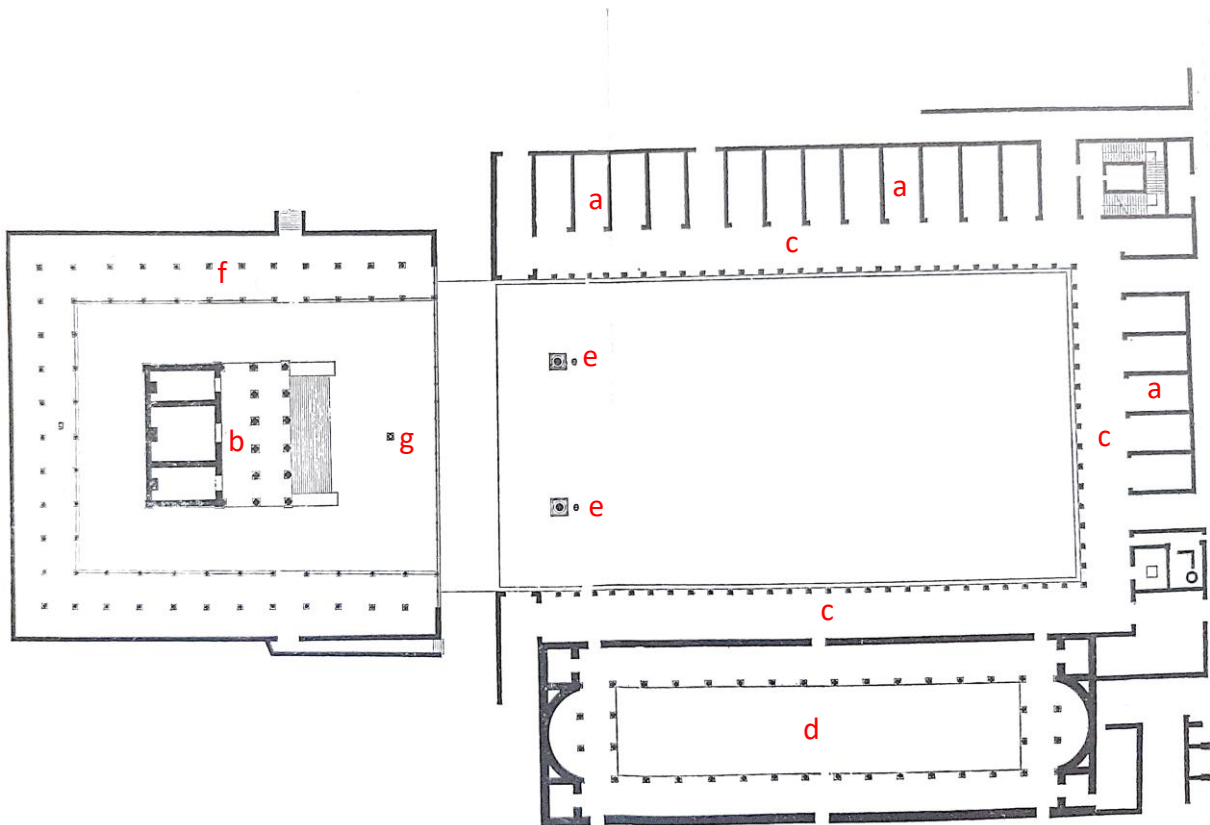
__bazilika

__trijem foruma

__hram

__žrtvenik

__trijem kapitolija

b) Promatrajući prostor nekadašnjeg zadarskog Forumu, navedi što je od njega sačuvano danas (ovaj zadatak se rješava na terenu).

II. DIO – terenska nastava

ISTRAŽIVAČKE TEME:

- a. Fortifikacija Zadra
- b. Sakralna arhitektura (episkopalni kompleks, crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime)
- c. Stambena arhitektura

Na tlocrtu Zadarskog poluotoka odgovarajućim brojevima označi navedene građevine/objekte te na prazne crte napiši njihovu dataciju i razdoblje kojemu pripadaju.

1) FORUM: _____

2) KOPNENA VRATA: _____

3) CRKVA SV. DONATA: _____

4) KATEDRALA SV. STOŠIJE: _____

5) CRKVA SV. MARIJE: _____

6) CRKVA SV. KRŠEVANA: _____

7) CRKVA SV. ŠIME: _____

8) KUĆA NASSIS: _____

9) PROVIDUROVA PALAČA: _____

10) KNEŽEVA PALAČA: _____

11) MORSKE ORGULJE: _____

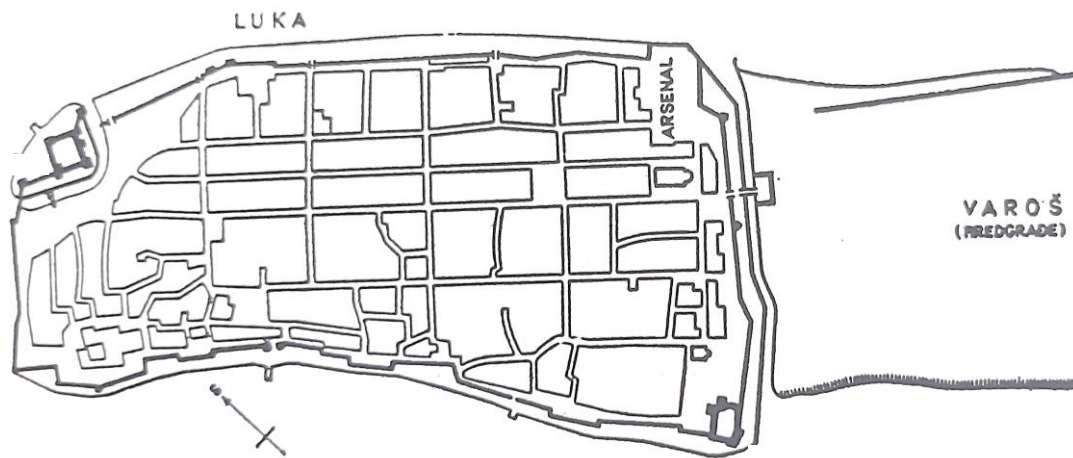
12) POZDRAV SUNCU: _____

12. Na tlocrtu:

a) zakruži Cittadellu, Kaštel, Kopnena vrata, Morska vrata, Kapetanovu kulu

b) ucrtaj liniju gdje je u srednjem vijeku bio prokopani kanal

13. U kojem se razdoblju Zadar nazivao „gradom utvrdom“? Kada to prestaje biti? Objasni.

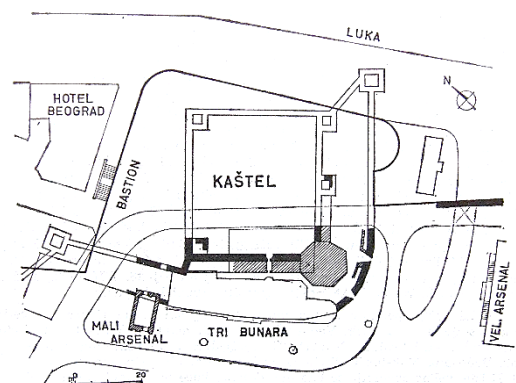
14. Nabroji nekoliko vrata koja se otvaraju prema luci, a koja si uočio/la šetajući bedemima.

15. Promotri tlocrt i odgovori:

Na tlocrtu je prikazan

_____ kojeg su
izgradili _____ u _____
stoljeću.

Njegova uloga bila je

16. Odgovori na pitanja:

a) Koja su dva tipa romaničke stambene arhitekture?

b) Koja su dva romanička tipa vrata?

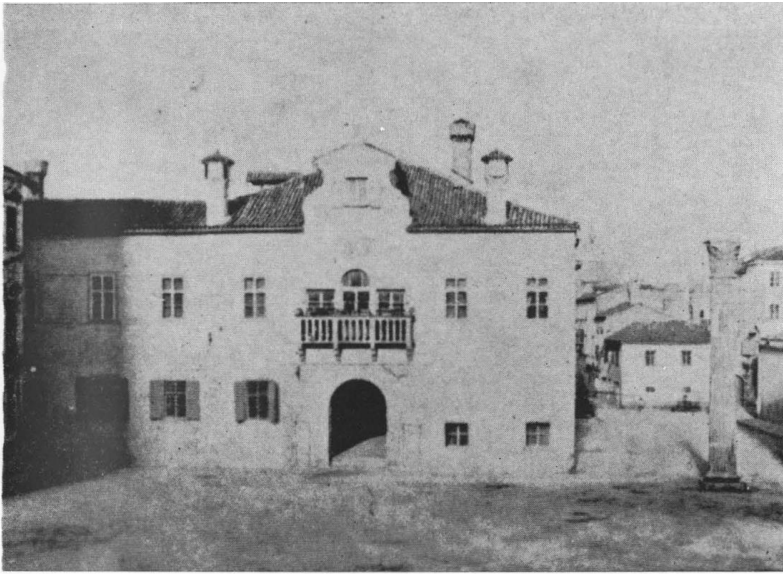
17. Pročitaj analizu kasnogotičke monofore na kući Nassis te podcrtane dijelove/pojmove označi na fotografiji.

ki prozor na prvom katu (sl. 6). Po vanjskom obliku to je velik izdužen i okomito postavljen pravokutnik unutar kojeg se nalazi fino »izrezbareni« prozor. On počiva na istaknutoj kamenoj konzoli. Doprozornici su podijeljeni po visini u tri zone: kapitel, deblo, baza. Baza je jednostavno profilirana izmjenom konkavnih i konveksnih poja-seva. Deblo, na bridu između prednje i bočne plohe ima okomiti niz trokutastih zubaca. Plohe su ukrašene kanelirama koje sugeriraju nišu, povrh koje se nalazi školjka. Kapiteli doprozornika su najljepši i najvredniji motiv cijelog opusa kamene plastike na tom spomeniku. Njihovu kompoziciju čine dva delfina sučelice nagnuta nad kantaros.

Ispod njihovih tijela povijaju se listovi. Motiv se ponavlja po dva puta u oba kapitela. Abakus je ukrašen nizom klasičnih ovulusa (sl. 7). Luk prozora napravljen je u obliku trilobata. Cijeli prozor uokviruju gotički zupci što prate i vanjski oblik slomljenog luka. Unutrašnji oblik tvore trokutaste »uši« u kojima je smješten biljni ukras u obliku lista. Povrh luka nalazi se rastvoreni pupoljak (akroterij). Lijevo i desno uklesane su okrugle rozete (patere). Kamena ploča parapeta prozora također je profilirana. Potprozorsku konzolu (menzolu) ispod ploče čini kamen u kojem su isklesana dva dječaka (putta), što nose ukrasni vijenac (feston) koji ovjenčava trokutastu konzolu.

18. Promotri pročelje Providurove palače na fotografiji iz 19. stoljeća. Usporedi ga sa današnjim stanjem i opiši po čemu se razlikuje.

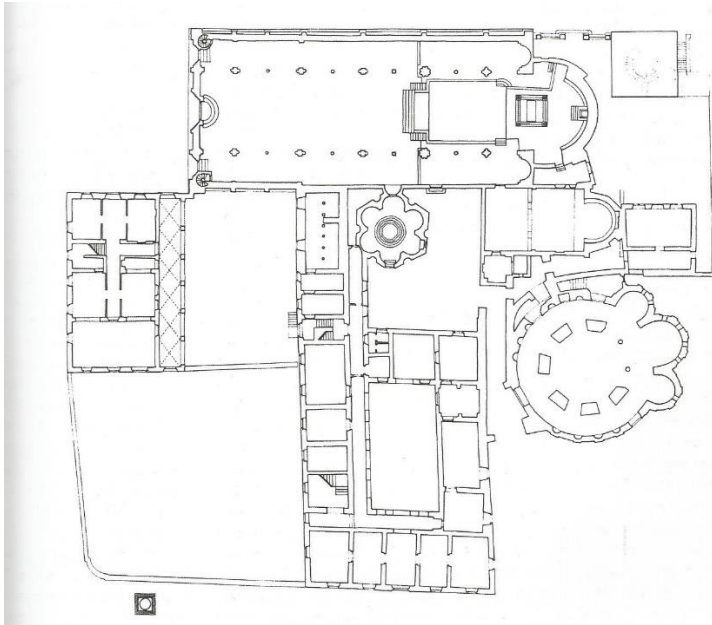
Pročelje Providurove palače oko 1860. god.

19. Nabroji barem tri namjene Kneževe palače kroz stoljeća i navedi njenu današnju namjenu.

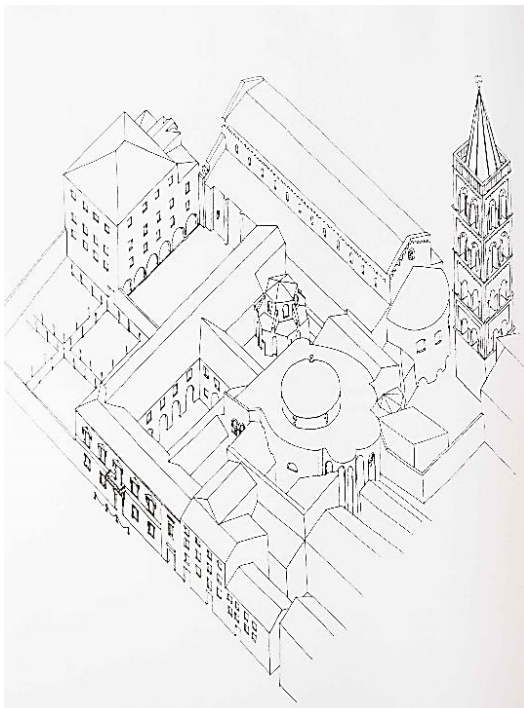
20. Objasni pojam revitalizacije? Što misliš o revitalizaciji Kneževe palače i o načinu postave i prezentacije raznih zbirki umjetnina?

22. Na tlocrtu episkopalnog kompleksa brojkama označi slijedeće dijelove:

1) Nadbiskupska palača	4) Sjemenište Zmajević	7) Sakristija (katekumenej)
2) Katedrala sv. Stošije	5) Vrt	8) Zvonik
3) Crkva sv. Donata	6) Baptisterij	

23. Promotri aksonometrijski prikaz episkopalnog kompleksa izrađen početkom 20. stoljeća te ga usporedi s današnjim stanjem. Zaokruži dijelove kojih danas više nema.

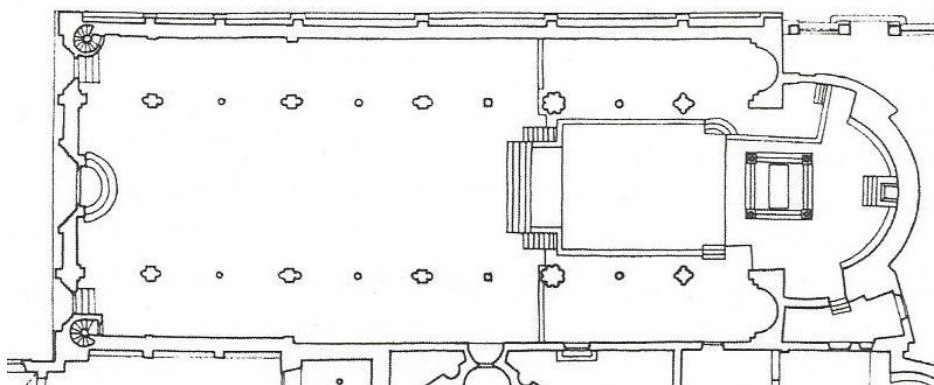

24. Na crtu ispod fotografija pročelja napiši nazive građevina.

25. Na prikazanom tlocrtu brojevima označi sljedeće arhitektonske elemente:

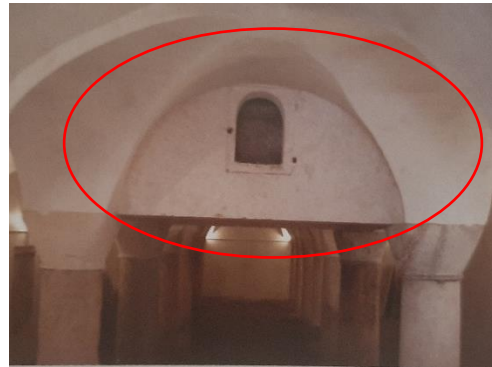
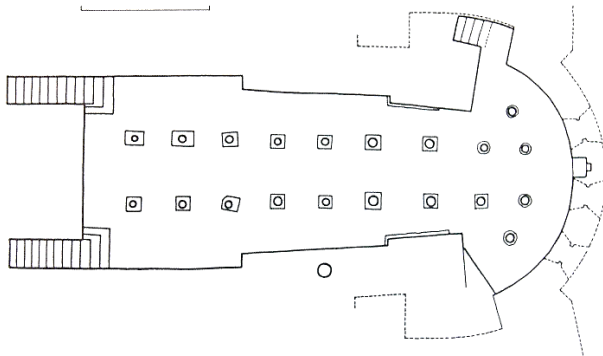
- 1) Glavni brod
- 2) Bočni brod
- 3) Apsida
- 4) Deambulatorij
- 5) Prezbiterij
- 6) Ciborij
- 7) Katedra
- 8) Subselij

26. Na tlocrtu iz prethodnog zadatka pronađi i odgovarajućim slovom označi gdje se nalazi:

- a) reljef sv. Stošije na lomači
- b) kapela sv. Anastazije (Stošije)

27. Promotri fotografiju i riješi zadatak.

Kako se naziva prostor prikazan tlocrtom? _____

Kako se naziva arhitektonski element označeni na fotografiji? _____

Što se u njemu nalazilo? _____

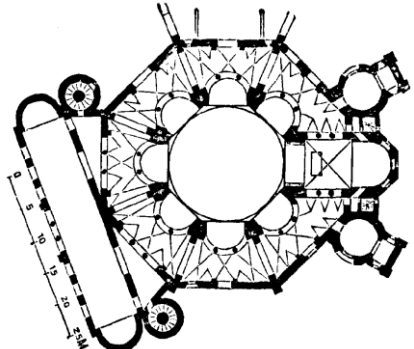

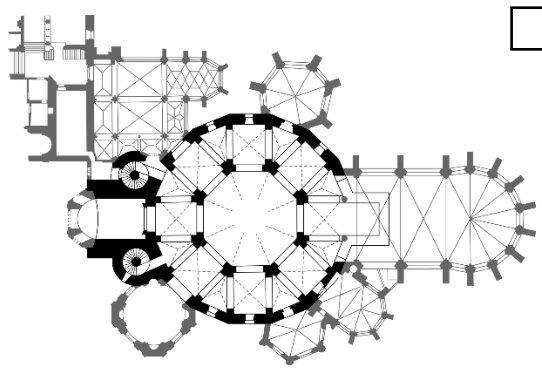

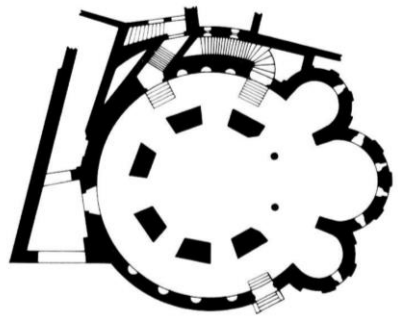

Na tlocrtu označi gdje se nalazi.

28. Promotri pročelje katedrale te ga ukratko opiši koristeći se stručnom terminologijom i pojmovima

- bazilika, lezena, luk, mrežište*
- stupića, portal, polukružna luneta,*
- rozeta, slijepa arkade, tordirani*
- stup, vijenac, visoki reljef, zabat*
- itd.

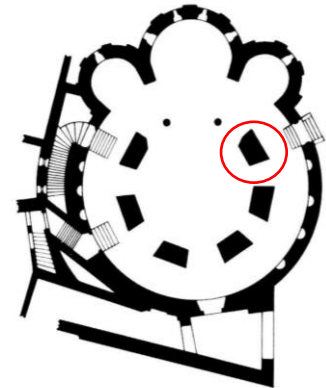
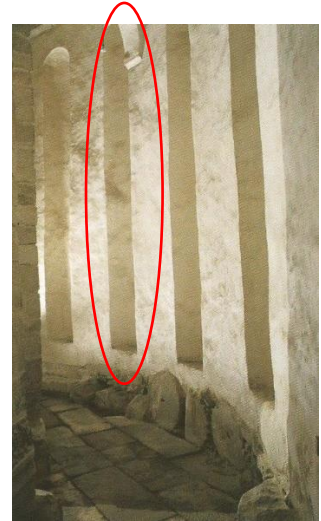
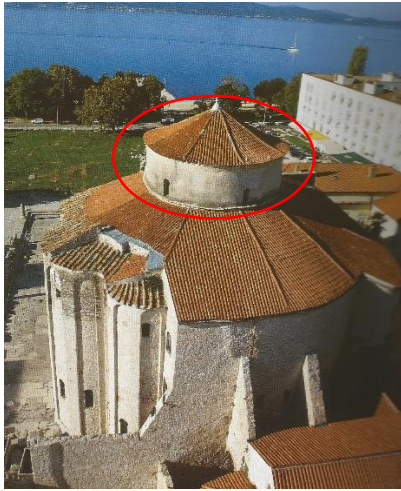

31. a) Poveži tlocrte građevina i njihovu vanjštinu tako što ćeš u kućice uz tlocrt upisati broj odgovarajuće fotografije.

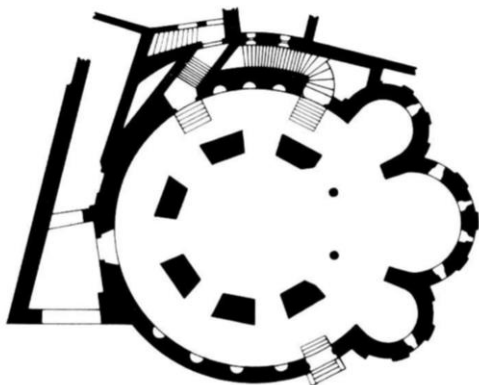
 <input data-bbox="715 331 769 385" type="checkbox"/>	 <p style="text-align: right;">1</p>
 <p style="text-align: right;">0 5 10 20 30</p> <input data-bbox="715 705 769 759" type="checkbox"/>	 <p style="text-align: right;">2</p>
 <input data-bbox="726 1209 780 1263" type="checkbox"/>	 <p style="text-align: right;">3</p>

b) Ukratko opiši sličnosti i razlike u tlocrtima građevina iz prethodnog zadatka.

32. Imenuj označene arhitektonske elemente:

33. Pronađi u unutrašnjosti ili vanjštini crkve sv. Donata barem tri spolije i označi ih na tlocrtu rotonde.

34. Objasni misao Pavaše Vežića (2013.):

»Malo gdje je, u lancu mediteranskog nasljeđa moguće naići na toliku gustoću i vrsnost spomeničkih građevina u tako malenom prstenu kao na primjeru ovog episkopalnog kompleksa, malo gdje takvu tradiciju i toliki kontinuitet prostora u vremenu.«

35. Tko je bila zadarska plemkinja Čika i koji je njen značaj za Zadar?

36. Promotri prikazana pročelja. Navedi koje su sličnosti pročelja crkve sv. Marije i katedrale sv. Jakova u Šibeniku.

37. Na južnom bočnom portalu crkve sv. Marije napisano je ime opatice koja je dala izvršiti pregradnju crkve. Koje je njeno ime?

38. Koje godine nastaje Kolomanov natpis na zvoniku? _____

39. Promotri prikazano pročelje crkve sv. Krševana i pročelje katedrale sv. Stošije. Koje su njihove sličnosti i razlike?

40. Koje su karakteriste romaničkog stila prisutne na crkvi sv. Krševana? Objasni.

41. Koje je izvorno ime crkve sv. Šime? Zašto i kada mijenja naziv?

42. Promotri stupove s južne i sjeverne strane u unutrašnjosti crkve sv. Šime. Odaberi red stupova s južne ili sjeverne strane te ih opiši.

43. Promotri škrinju sv. Šimuna i odgovori na pitanja (kasnije istraži odgovore na pitanja b, c, d, e). Po potrebi, koristi se stranicom [Turistička zajednica grada](#) gdje se virtualno možeš kretati kroz unutrašnjost crkve.

a) Ukratko opiši kako izgleda škrinja.

b) Tko je naručitelj škrinje? _____

45. Promotri prikazane fotografije. Na crte upiši broj ispred fotografije koja odgovara određenoj crkvi.

Crkva sv. Marije

Crkva sv. Krševana

Crkva sv. Šime

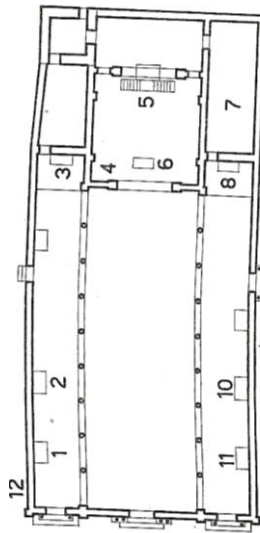
1

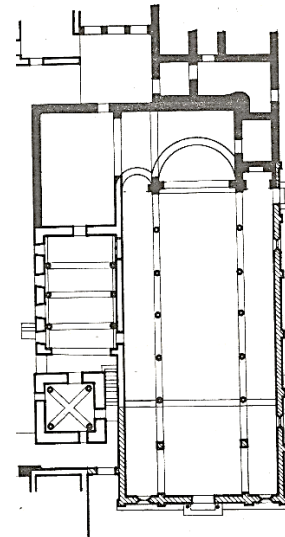
2

3

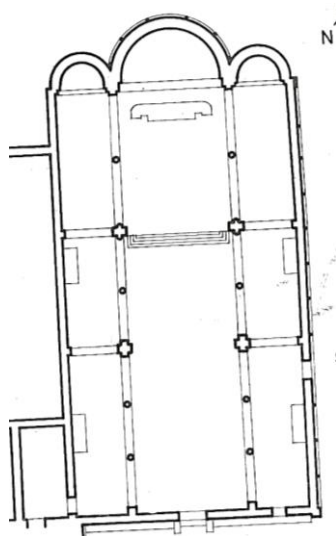
4

5

6

7

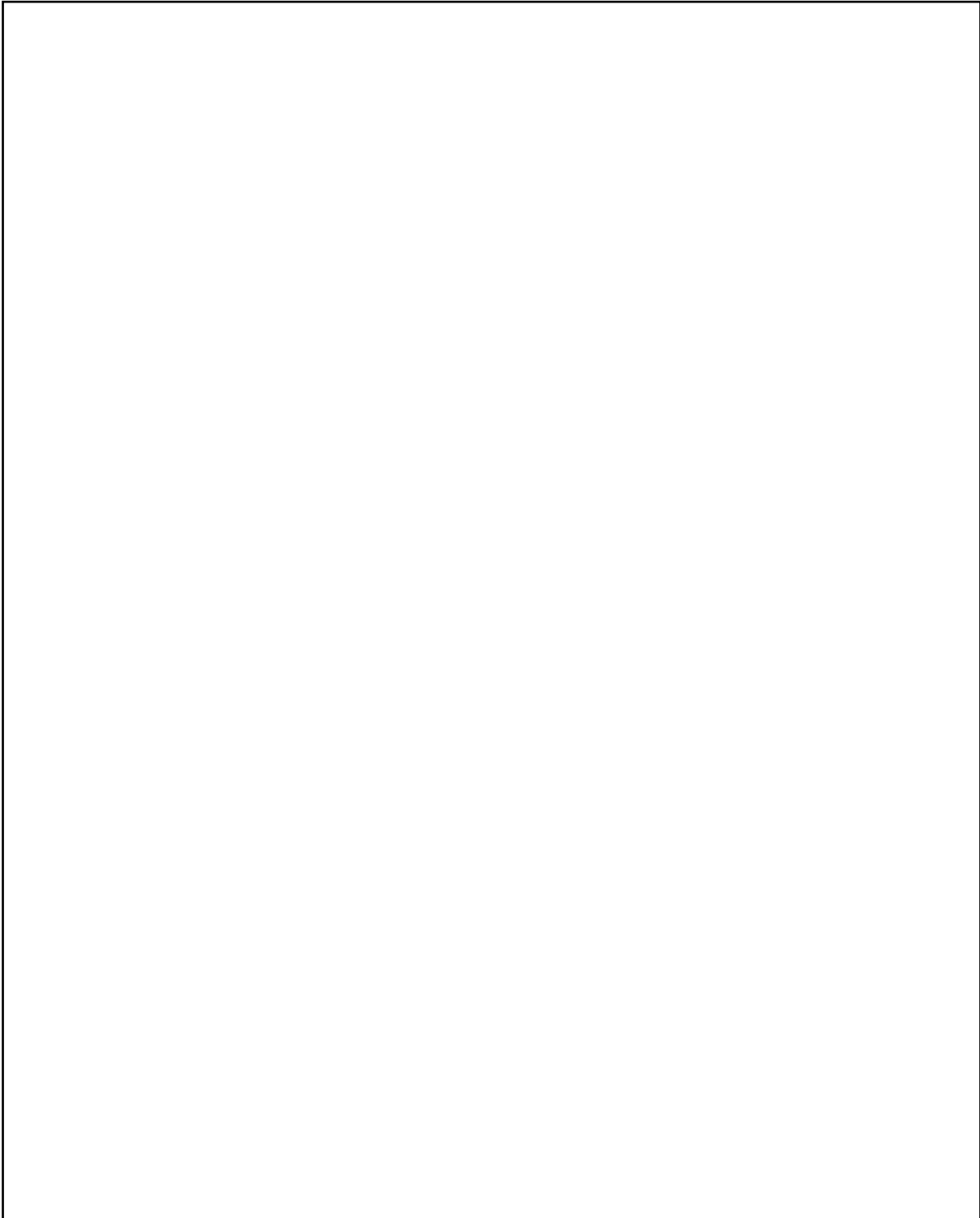
8

9

46. Prošeći zadarskim poluotokom i navedi još tri crkve koje nisu obuhvaćene u istraživačkim projektnim temama. Navedi naziv i razdoblje u kojemu su nastale. Odaberi jednu od njih i skiciraj njeno pročelje u predviđeni okvir.

III. DIO – esej

ISTRAŽIVAČKE TEME:

- a. Suvremena baština – Pozdrav Suncu i Morske orgulje

ESEJ: POZDRAV SUNCU I MORSKE ORGULJE

Posjeti poznate zadarske umjetničke instalacije u dva navrata – predvečer/noću i danju, te ih pažljivo promotri, oslušuj i doživi. Neka te potpitanja vode u promatranju te zabilježi svoje dojmove. Bilješke će ti pomoći kasnije u sastavljanju eseja. Esej možeš napisati u word dokumentu.

Esej treba sadržavati uvod, razradu i zaključak. U uvodu neka naglasak bude na općenitim informacijama o djelima (ime umjetnika, naziv djela, godina nastanka), koje ćeš istražiti kod kuće koristeći se relevantnim izvorima. U razradi se fokusiraj na vlastite dojmove prilikom posjeta te ih valjano argumentiraj. U zaključku se kritički osvrni na cjelokupan dojam, napiši sviđa li ti se takvo umjetničko rješenje ili ne, te obrazloži svoj odgovor.

*Ne moraš nužno odgovoriti na svako pitanje. Pitanja su tu da te vode i pomognu ti pri pisanju eseja. Slobodno možeš zapisati i svoja samostalna zapažanja ili misli povezane s analiziranim umjetničkim projektima. Budi kreativan/na!

PITANJA:

Kada su izvedeni projekti/instalacije? Tko su njihovi autori? Jesu li s kime surađivali? Od čega su izvedeni? Koja je koncepcija/glavna ideja svakog projekta? Koja je njihova važnost za hrvatsku, ali i svjetsku kulturnu baštinu? Koji je njihov doprinos turizmu u Zadru?

U kakvom su odnosu *Morske orgulje* i *Pozdrav Suncu*? Kakva je razlika svjetlosnog efekta danju i noću na primjeru *Pozdrava Suncu*? Kakav je ugođaj slušanja orgulja pri zalasku sunca? Izaziva li u tebi neke osjećaje, misli? Ako da, koje? Uočavaš li neku razliku, drugačiji dojam kada promatraš *Pozdrav Suncu* iz različitih kuteva/perspektiva? Kakav je njihov odnos s okolinom? Kakav je odnos posjetitelja i instalacija?

Da si u mogućnosti, bi li dodao/la nešto uz instalacije? Što misliš, na koji način bi se mogla povećati njihova posjećenost? Na internetu pronađi nekoliko različitih fotografija *Pozdrava Suncu* te uočii kreativnost u njihovom fotografskom prikazu. Također, uočii i različite svjetlosne efekte.

Što misliš o takvom rješenju u odnosu na okolinu u kojoj su instalacije postavljene? Bi li volio/la da je više takvih suvremenih projekata izvedeno u Hrvatskoj?

8.5. Presentacije za učioničku i terensku nastavu

8.5.1. Presentacija 1: Uvodno predavanje – projektna nastava: grad Zadar

VREMENIK

Prva faza: pripremanje materijala i učionička nastava

1.- 4. tjedan: pripremanje prezentacije i radnih materijala svake skupine

5. tjedan: izlaganje istraživačkih tema/podtema;
Geografski smještaj i povijest grada Zadra (jedan školski sat, prva grupa)
Urbanizam Zadra (20 minuta, druga grupa)

Druga faza: dvodnevna terenska nastava u Zadru

5. tjedan: 1. dan - Izlaganje podteme **Fortifikacija Zadra** (druga grupa)

- Izlaganje teme **Stambena arhitektura** (treća grupa)

- Posjet muzeju u Kneževoj palači

- Večernji posjet Pozdravu Suncu i Morskim orguljama

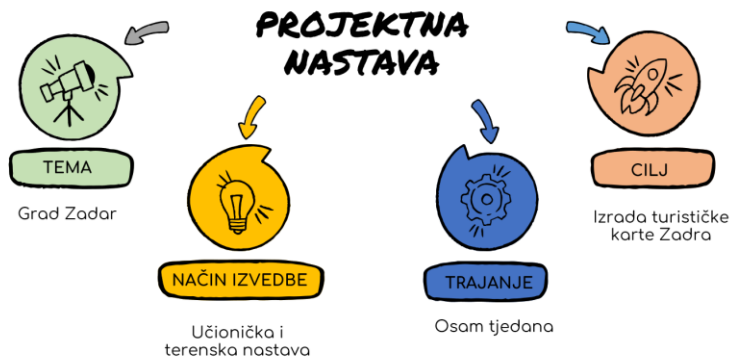
2. dan - Izlaganje teme **Sakralna umjetnost** (četvrta i peta grupa)

- Dnevni posjet Pozdravu Suncu i Morskim orguljama

6.- 7. tjedan: pisanje eseja i izrada mentalne mape u sklopu dovršavanja radne knjižice

Treća faza: predstavljanje i vrednovanje projekta

8. tjedan: izrada turističke karte Zadra i njena izložba u školi

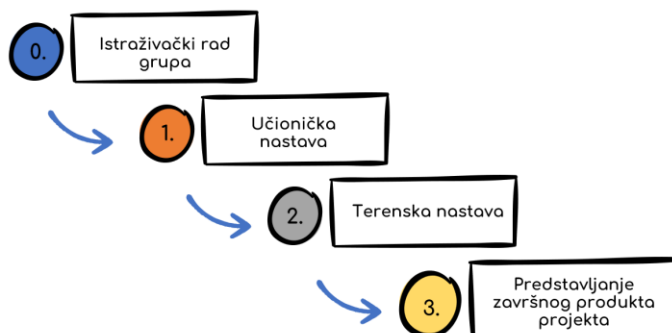
VREDNOVANJE:

Svaki učenik dobiva po 3 ocjene:

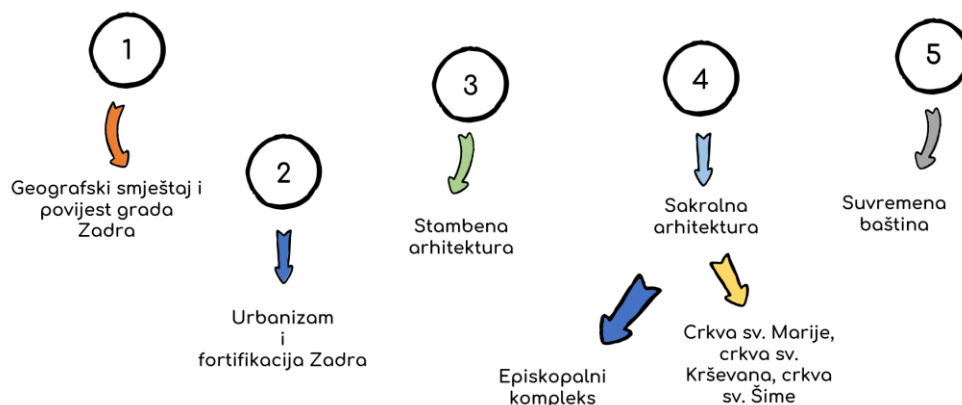
1. Odraž rada učenika
2. Radna knjižica, izlaganje
3. Esej i mentalna mapa

FAZE PROJEKTA

ISTRAŽIVAČKE TEME

PODJELA U 5 GRUPA:

1. GRUPA – Geografski smještaj i povijest grada Zadra
2. GRUPA – Urbanizam i fortifikacija Zadra
3. GRUPA – Stambena arhitektura
4. GRUPA – Episkopalni kompleks
5. GRUPA – Crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime

ŠTO SE OČEKUJE U RADU GRUPE?

- Podjednako sudjelovanje u radu svih članova grupe
- Odgovorno ponašanje, uvažavanje tuđih mišljenja, međusobna komunikacija, međusobno pomaganje..
- Obavezne konzultacije s nastavnikom u dogovorenom terminu
- Izrada prezentacije
- Osmišljavanje i izrada radnih materijala (zadaci za ostale učenike)
- Izlaganje u učionici ili na terenu

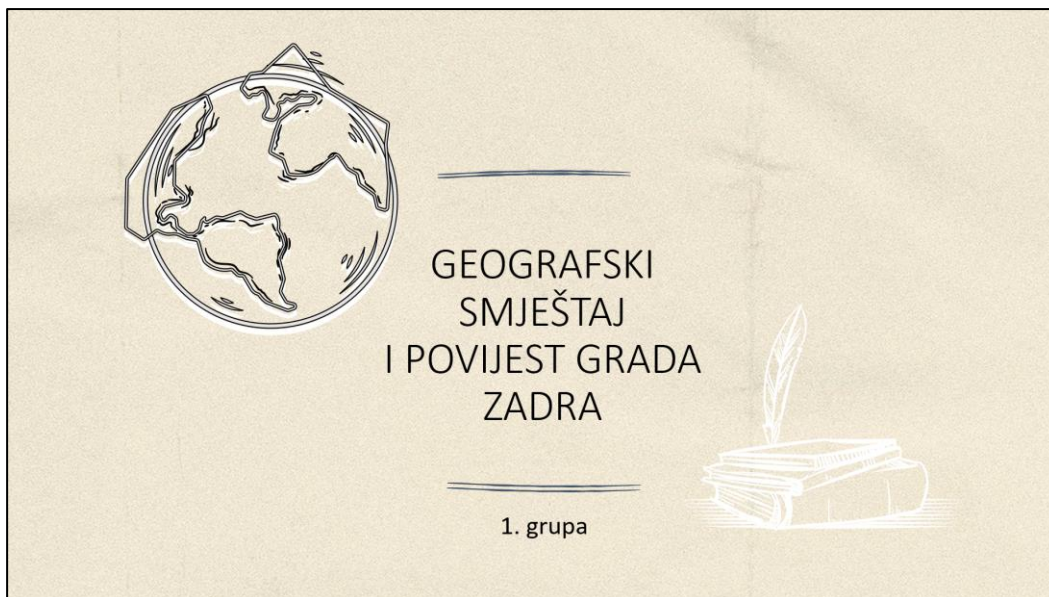

ŠTO SE OČEKUJE OD SVAKOG POJEDINCA?

- Sudjelovanje u istraživanju
- Rješavanje zadataka u radnoj knjižici
- Izrada mentalne mape
- Pisanje eseja
- Sudjelovanje u izradi završnog produkta – karte Zadra
- Ispunjavanje obrasca za samovrednovanje, vrednovanje rada grupe i vrednovanje grupnih izlaganja

8.5.2. *Prezentacija 2: Geografski smještaj i povijest grada Zadra*

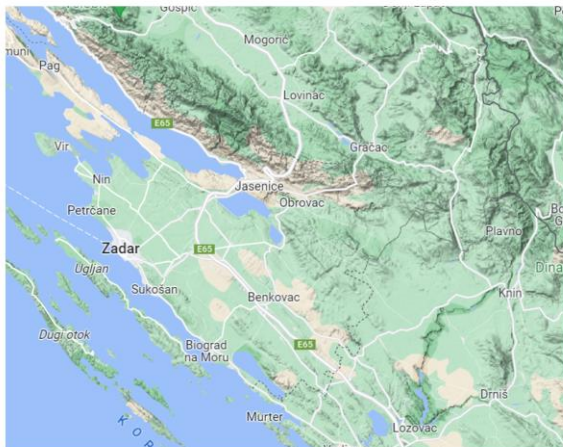
RIJEŠI ZADATAK:

Na prvoj karti označi grad Zadar, a na drugoj zaokruži zaderski poluotok

PRIRODNI SMJEŠTAJ GRADA

- Na obali sjeverozapadnoga dijela Ravnih kotara
- Povoljna strateška pozicija
- Dobra prometna povezanost
- Gestrateški povoljan položaj
- Pogodna klima

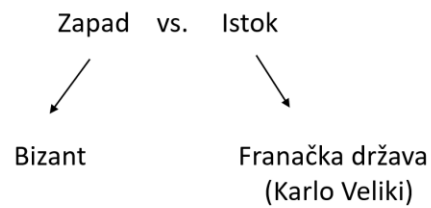
POVIJEST GRADA ZADRA

- U 9. st. pr. Kr. naseljavanje Liburna
- Dolazak Rimljana → Zadar postaje rimska kolonija
- Loše prilike unutar Carstva → uspostava bizantske vlasti u Zadru

→ Zadar postaje središte bizantske Dalmacije

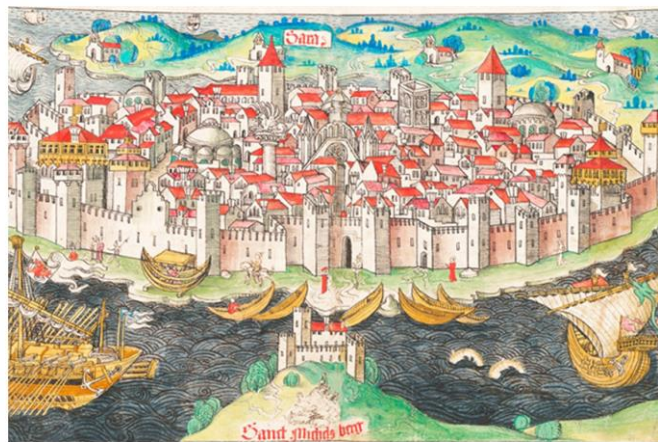
- 9. st. SUKOB SILA:

- 806. Zadar priznaje franački suverenitet
- 812. Aachenski mir – biskup Donat traži oprost od bizantskog cara
- Slabljenje bizantske vlasti, vojne i crkvene moći Zadra

- 10.-11.st. → vlast **dinastije Madijevaca**
- Kulturni i društveni napredak Zadra
- Isticanje benediktinskih samostana
- 12. st. dolazak **Arpadovića** (kralj Koloman)
- Autonomija grada i neovisnost od bizantske vlasti
- Postaje dio ugarskog teritorija
- Mletački napadi i prodori
- 1202. mletački dužd Enrico Dandolo osvaja Zadar
- **1358. Zadarski mir**
- Zadar se oslobađa mletačke vlasti
- Zadar postaje dio ugarsko-hrvatskog teritorija

Fotografija srednjovjekovnog Zadra
Akvel Konrada von Grünemberga iz 1486.

»Dok su stoljeća ranog srednjeg vijeka bila period formiranja gradske fizionomije srednjovjekovnog Zadra, razdoblje od početka XII do početka XIV stoljeća, kada je u arhitekturi i u drugim granama umjetnosti dominirao tzv. romanički stil, znači za Zadar mnogo više. Tada je Zadar stekao definitivno svoj urbani lik, koji je kroz čitav srednji vijek ostao nepromijenjen.«

— Nada Klaić, Ivo Petricioli

- Razdoblje vladavine Anžuvina
- Gospodarski i kulturni napredak
- Razvoj luke, sjedište hrvatskog bana
- 1409. Ladislav Napuljski prodaje Zadar

- 1409. – 1797. mletačka vlast nad Zadrom
- Obilježeno turskim napadima
- Novi sustav utvrda → Zadar postaje **grad-tvrđava**
- Pad Mletačke Republike → Zadar pod vlašću Habsburške Monarhije

- 1797. - 1806. → podvrgnut Beču
- 1806. - 1813. → pod francuskom upravom
- 1813. – 1818. → druga austrijska uprava
- Zadar je sjedište Dalmatinskog sabora i crkvene metropolije Dalmacije
- 1868. prestaje biti grad utvrda

- 1920. Rapalski ugovor – Zadar pripojen Italiji
- 1943. pod teritorijem Nezavisne Države Hrvatske
- **1944. dio Republike Hrvatske**

- Velika razaranja i oštećenja grada tijekom Domovinskog i Drugog svjetskog rata

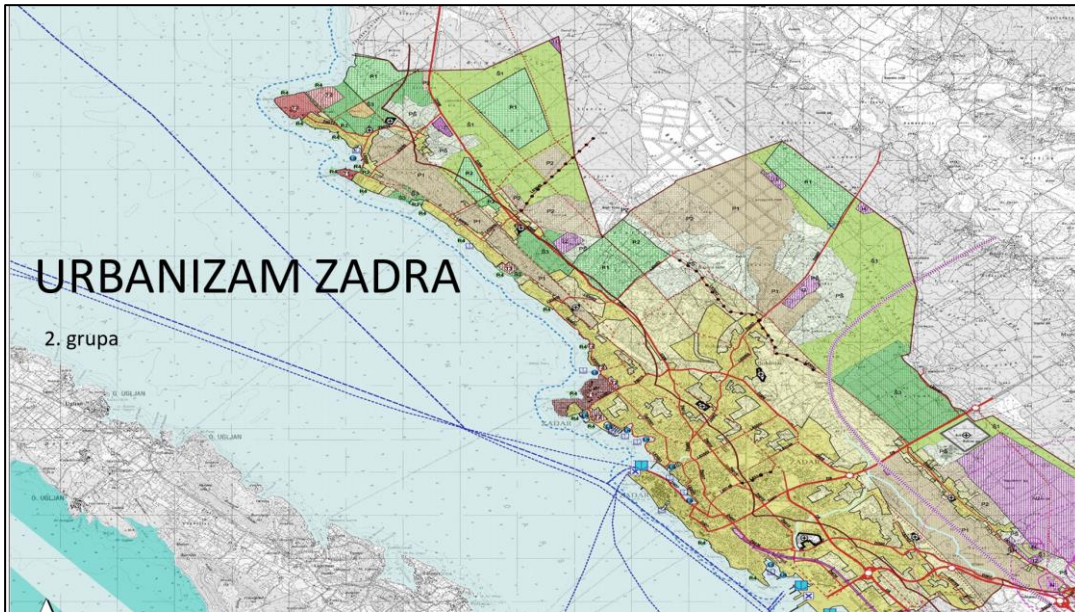
4. zadatak
riješiti kod kuće

Izvori reprodukcije:

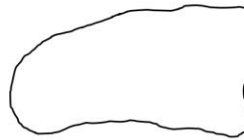
- Slajd 2, 3 – slika 1: slijepa karta Hrvatske;
https://hr.wikipedia.org/wiki/Posedarje#/media/Datoteka:Croatia_location_map.svg (preuzeto 20.4. 2023.)
- Slajd 2, 3 – slika 2: Zadar - karta Hrvatske;
<https://www.google.com/maps/place/Zadar/@44.1350491,15.1663304,12z/data=!3m1!4b1!4m6!3m5!1s0x4761fa62d2c0b88f:0x12323e1c13f40784!8m2!3d44.119371!4d15.2313648!16zL20vMDFxcXQ4> (preuzeto 20.4.2023.)
- Slajd 4 – slika 3: karta Hrvatske;
<https://www.google.com/maps/place/Zadar/@44.1350491,15.1663304,12z/data=!3m1!4b1!4m6!3m5!1s0x4761fa62d2c0b88f:0x12323e1c13f40784!8m2!3d44.119371!4d15.2313648!16zL20vMDFxcXQ4> (preuzeto 20.4.2023.)
- Slajd 8 – slika 4: Fotografija srednjovjekovnog Zadra; Akvarel Konrada von Grünemberga iz 1486.,
<https://i0.wp.com/www.antenazadar.hr/wp-content/uploads/2015/10/Srednjovjekovni-Zadar.jpg?fit=640%2C424&ssl=1> (preuzeto 20.4. 2023.)

8.5.3. *Prezentacija 3: Urbanizam i fortifikacija grada Zadra*

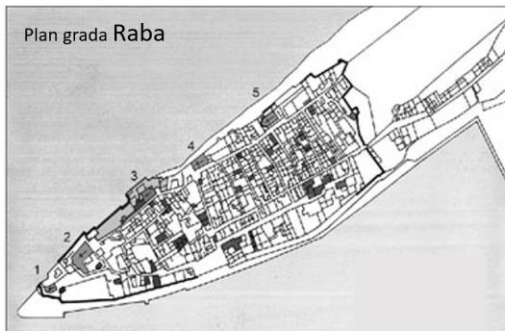
RIJEŠI ZADATAK:

- Unutar zadanih okvira ucrtaj ulice i središte svakog grada onako kako smatraš da bi mogli biti organizirani obzirom na sam zadani oblik.

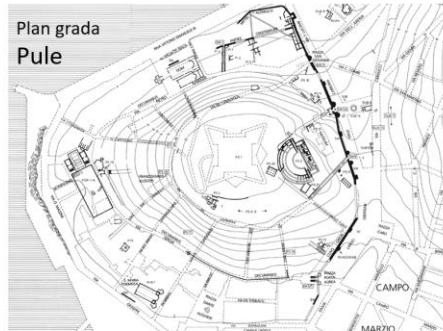
Urbanistička struktura:

pravilan tip oblika grada

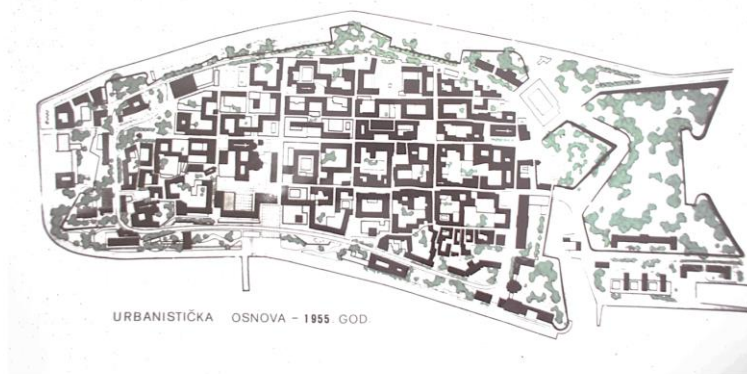
pravilna, geometrijska struktura

nepravilan tip oblika

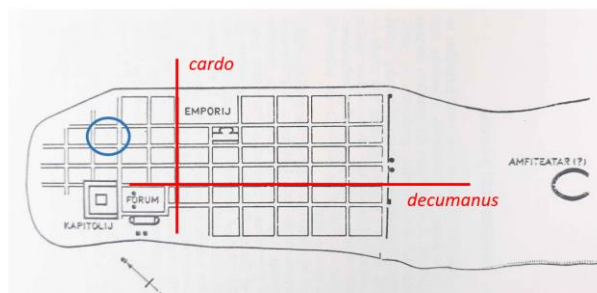
organička struktura

ZADAR

Antička urbanistička struktura Zadra:

- Rimska urbana načela
- Ortogonalni sistem grada
 - pravilan raspored ulica
 - *Insule* → blokovi kuća
 - Glavne ulice *cardo* i *decumanus*

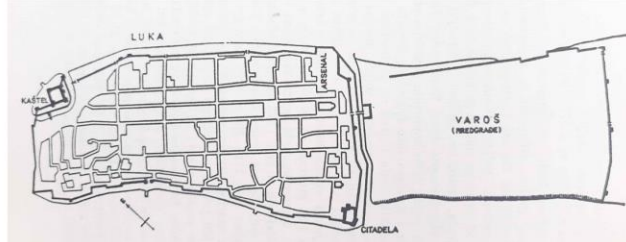
Plan antičkog Zadra

- Gradske zidine, kazalište, terme, vodovod, podzemna kanalizacija

Srednjovjekovna urbanistička struktura Zadra:

- Bicentrična struktura
- Izgradnja brojnih sakralnih građevina
- Veće zidine, učvršćenje utvrda

Plan srednjovjekovnog Zadra

- Mnoštvo zelene površine
- Vrtovi → pravokutnog oblika, utilitarnog karaktera, imali bunar

TRGOVI:

- Narodni trg
- Trg Petra Zoranića
- Trg pet bunara
- Trg tri bunara
- Trg sv. Stošije
- Forum

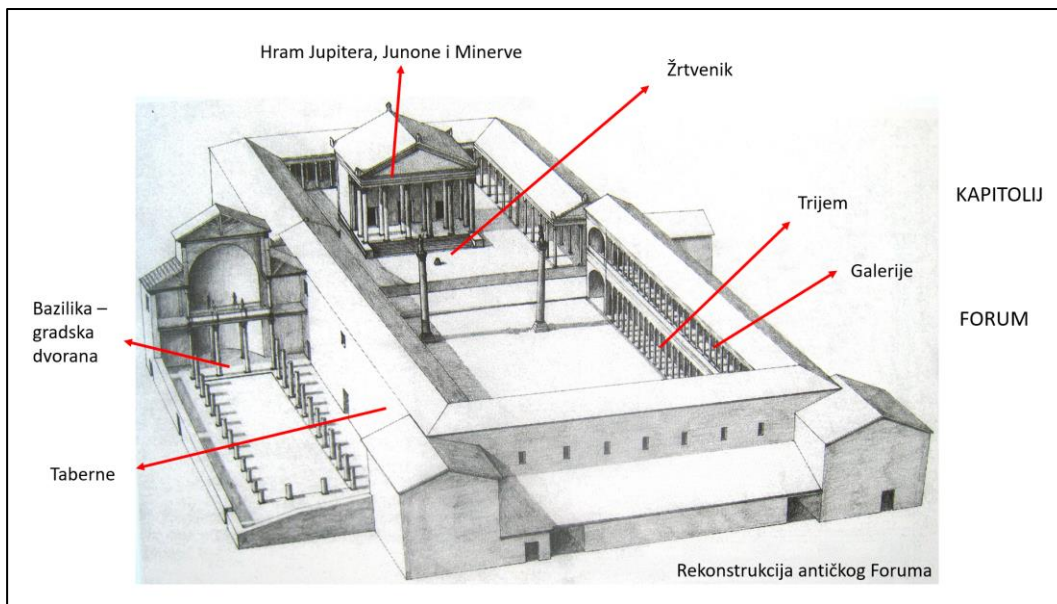
Trg pet bunara

Forum:

- „srce grada”
- Prostor omeđen javnim građevinama, a gdje su se izvodili izbori, skupovi, javne igre

Forum

Obrambeni sustav Zadra

- **Antička osnova** → izgradnja bedema i ulaza

Rekonstrukcija izgleda antičkog ulaza

Današnji izgled Trga Petra Zoranića

Kapetanova kula

- Izvorno iz 13. st.
- Peterokutna građevina
- Kasnije dodana kupola i terasa

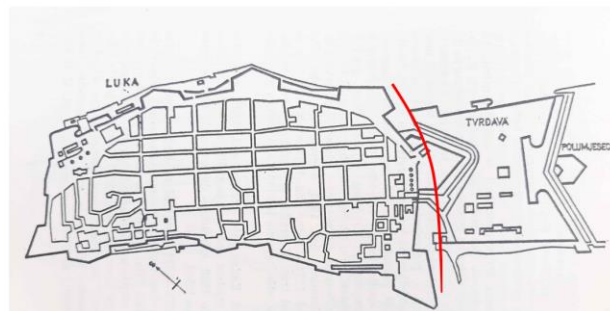
Kapetanova kula

Zadar: grad-utvrda

- 16 stoljeće, doba stalnih turskih napada → ojačavanje zidina, izgradnja novih kula i bedema – bastiona
- Iskapanje jarka
- U 19. st. Zadar proglašen otvorenim gradom

↓
gubi status grada-tvrđave

Plan Zadra od 16. – 18. st.

- Lančana vrata, Vrata sv. Dimitrija, Vrata sv. Krševana (Morska vrata), Vrata klaonice (porta beccaria) te Vrata sv. Marije (Vrata arsenala)

Antički slavluk Melije Anijane (1.stoljeće)

Vrata sv. Krševana (Morska vrata)

Kaštel

- Utvrda za mletačku posadu
- Smješten strateški → kontrola ulaza u luku, kontrola grada
- Odjeljen prokopanim kanalom, zidovima

Detalj makete

Maketa Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.

- Ulazni dio kaštela → Mali Arsenal

- Dio zgrade kaštela → ugaona šesterokutna kula

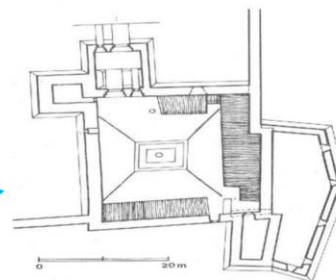

Cittadella

- Mletačka utvrda s konjicom
- »južni ugao četverokutnog zidnog perimetra srednjovjekovnog Zadra«

Maketa Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.

Tlocrt Cittadelle

Kopnena vrata

- 16. stoljeće
- Djelo Michelea Sanmichelija
- Novi glavni ulaz u grad

Objašnjenje pojmova fortifikacije:

- GRAD -TVRĐAVA – Grad zatvoren obrambenim zidom s kulama u koji se ulazi kroz vrata s pokretnim mostom, a koja se se zatvarala noću.
- UTVRDA - Trajan građevinski objekt sagrađen u svrhu obrane; fortifikacija; utvrđenje.
- BASTION - Peterokutni dio bedema, kula tvrđave; grudobran.
- BEDEMI - Debeo, visok zid podignut za zaštitu tvrđave ili grada.
- KULA - Vrsta utvrde; uzdignuta čvrsta građevina, dio građevine ili zidina.
- ARSENAL - Skladište oružja i streljiva.

Izvor reprodukcija:

- Slide 3 – slika 1: plan grada Raba; <https://callisto.ggsrv.com/imgsrv/FastFetch/UBER1/ZI-2FER-2019-DEC00-SPI-12-1> (preuzeto 21.4. 2023.)
– slika 2: plan grada Pule; https://praksa.hr/wp-content/uploads/2014/06/01_fischer.jpg (preuzeto 21.4. 2023.)
- Slide 4 – slika 3: plan grada Zadra; <https://www.grad-zadar.hr/repos/doc/PHILIPS%20-%20Zadar%20Igritng%20Masterplan%20Phase%201%20%20%20croatian%20pr.pdf> (preuzeto 21.4.2023.)
- Slide 5 – slika 4: prikaz antičkog plana Zadra; Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru*, vodič, 2. izdanje, Turističko društvo Liburnija, Zadar, 1981.
- Slide 6 – slika 5: prikaz srednjovjekovnog urbanizma Zadra; Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.
- Slide 7 – slika 6: fotografija Trga pet bunara (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 8 – slika 7: fotografija Foruma (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 9 – slika 8: rekonstrukcija antičkog Foruma; https://zarocroatia.files.wordpress.com/2013/07/img_3868.jpg (preuzeto 21.4. 2023.)
- Slide 11 – slika 9: rekonstrukcija izgleda antičkog ulaza; https://www.057info.hr/images/vijesti/original/TRG_PETRA_ZORANICA_KROZ_POVIJEST_predavanje_19_05_1242303811.jpg (preuzeto 21.4. 2023.)
– slika 10: fotografija današnjeg izgleda Trga Petra Zoranića (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 12 – slika 10 i 11: fotografija Kapetanove kule (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 13 – slika 12: plan Zadra od 16. – 18. st., Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru*, vodič, 1981.
- Slide 14 – slika 13: Vrata sv. Krševana (Morska vrata), (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 15 – slika 14. i 15.: Maketa i detalj makete Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.; E. Hilje: »Mletački kaštel u Zadru«, *Histria antiqua*, Vol. 20, 2011., http://hrcaak.srce.hr/index.php?show-clanak&id_clanak_jezik=137445 (preuzeto 21.4. 2023.)
- Slide 16 – slika 16: ostatak ugaonog dijela kaštela (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
– slika 17: pročelje Malog Arsenala (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 17 – slika 18: Maketa Zadra u Museo Storico Navale u Veneciji, oko 1570.; E. Hilje: »Mletački kaštel u Zadru, 2011., http://hrcaak.srce.hr/index.php?show-clanak&id_clanak_jezik=137445 (preuzeto 21.4. 2023.)
– slika 19: tlocrt Cittadelle; Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.* 1976.
- Slide 18 – slika 20: Kopnena vrata (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)

8.5.4. Prezentacija 4: Stambena arhitektura

Romanička stambena arhitektura:

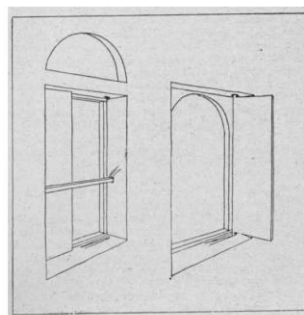
- Jednostavan tlocrt pravokutnog oblika
- Najčešće dvokatnice
- Zatvoreno dvorište
- Raspored unutrašnjeg prostora → prema namjeni

- Palača Grisogono → spoj dviju romaničkih kuća

Pročelje palače Grisogono

- Tri tehnike zidanja:
 - *tehnika neuslojenog lomljenog kamenja*
 - *tehnika uslojenog, pritesanog i često duguljastog kamenja*
 - *zidarska tehnika (tehnika fino klesanog kamena)*
- Glatke plohe ukrašene bogato profiliranim vijencem
- Vrata → pravokutni oblik
→ dva tipa:
 - portal s lunetom (s romanički srpastim lukom)
 - vrata na luk
- Tri vrste prozora:
 - Bifora
 - Lučni prozor
 - Mali četvrtasti prozorčić

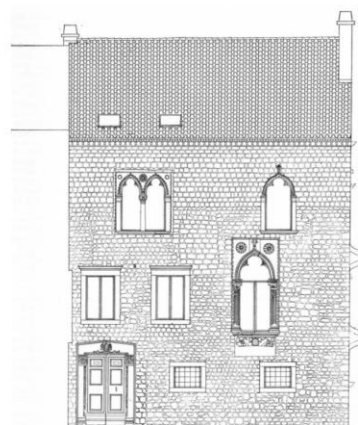
Dva tipa romaničkih vrata

Kuća Nassis

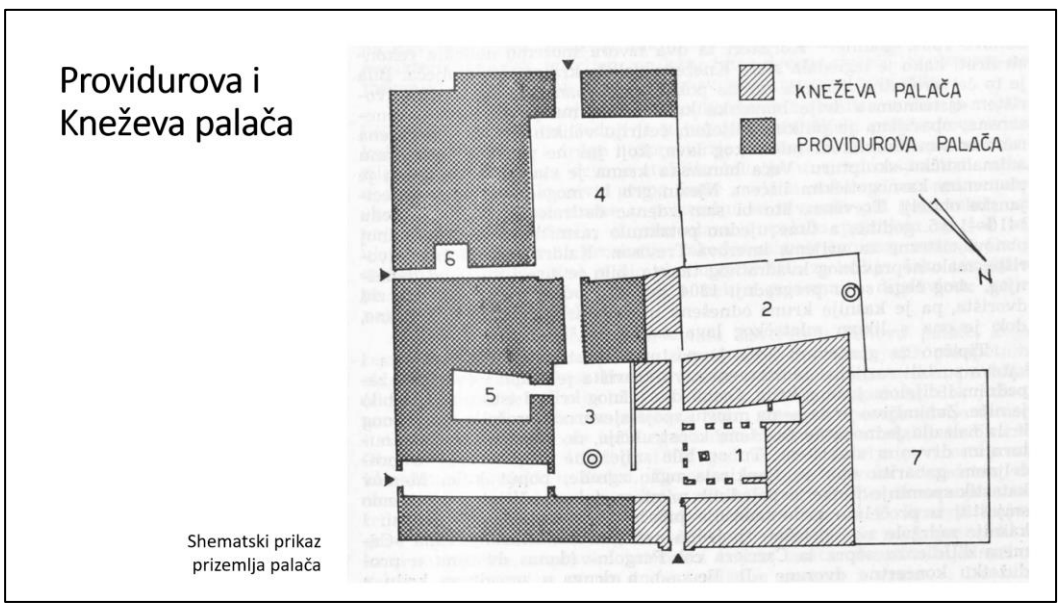
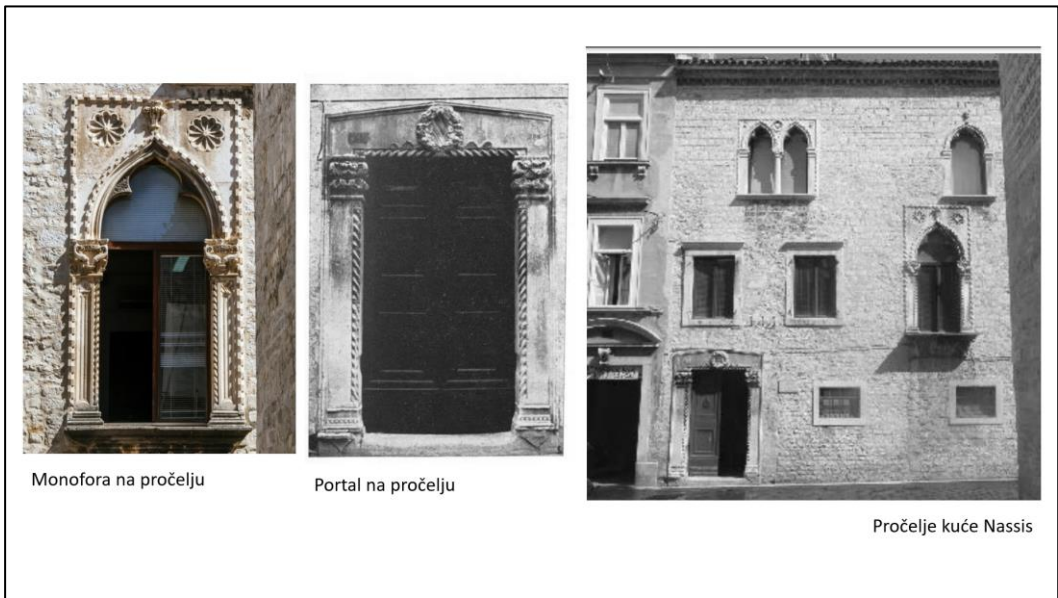
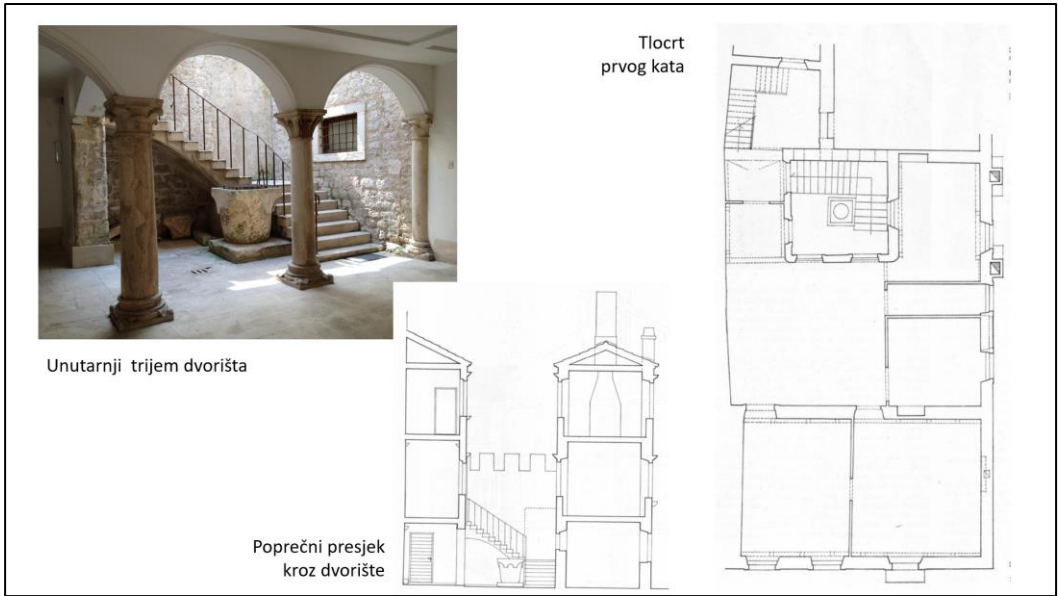
- U romanici izgrađena kao jednokatnica → potom se proširuje i povisuje → u **15. st.** se obnavlja i dobiva današnji izgled gotičko-renesansnog stila

postaje dvokatna, dobiva unutarnji trijem i bogate profilacije na pročelju

Prikaz pročelja kuće Nassis

PROVIDUROVA PALAČA

- Izgrađena tijekom **16. i 17. st.**
- Stalno **sjedište mletačkih poslanika, mjesto upravljanja** i obavljanja administrativnih poslova dužda i venecijanskog vijeća
- 19. st. obnovom promijenjen raspored prostora i pročelje

Pročelje Providurove palače

- Novouređeno pročelje:

- središnja os

glavni ulaz
balkonski prozori
izdignuti svjetlarnik

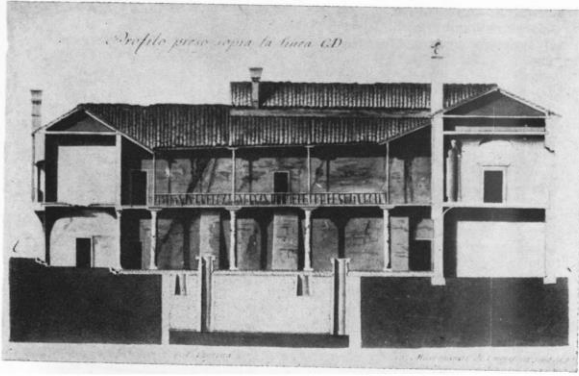
Središnja os pročelja
Providurove palače

KNEŽEVA PALAČA

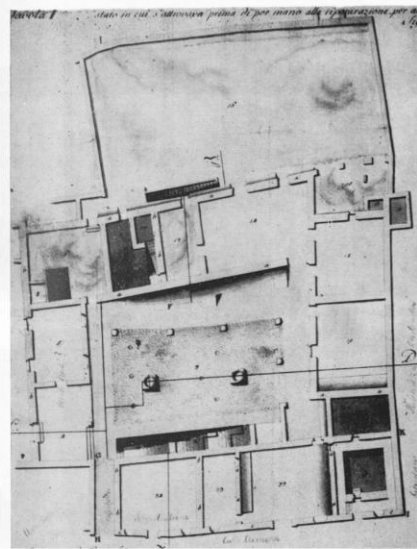
- Izgrađena u **13. st.** kao srednjovjekovna četverokatna zgrada sa središnjim dvorištem
- Različite funkcije tijekom stoljeća

Pročelje Kneževe palače

Uzdužni presjek stare Kneževe palače s trijemom

Tlocrt Kneževe palače iz 1804. godine

- **1. velika obnova → početak 19. st. → prva arhitektonska izvedba klasicističkog stila u Zadru**
- **2. velika obnova → druga polovica 19. st. → Kneževa i Providurova palača postaju boravište austrougarskog Namjesništva u Dalmaciji**
- Vidljive razlike stilova u pojedinim dijelovima palače (gotičke, renesansne, manirističke karakteristike)
- **3. velika obnova → kraj 20./poč. 21. st. → zbog posljedica rata se obnavlja i ojačava**
- **2017. revitalizacija prostora**

Glavni ulaz Kneževe palače

Popis izvora reprodukcija:

- Slide 2 – slika 1: pročelje palače Grisogono (fotografirala Karla Taradi 30. 4. 2023.)
- Slide 3 – slika 2: prikaz dvaju tipa romaničkih vrata; Ivo Petricioli, »Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru«, Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Sv. IX., Zadar, 1962.
- Slide 4 – slika 3: prikaz pročelja kuće Nassis; Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 4/5 1978./1979.
- Slide 5 – slika 4: trijem unutrašnjeg dvorišta kuće Nassis, <https://zadar.travel/hr/atrakcije/atrakcije/pala%C4%8De> (preuzeto 23. 4. 2023.)
 - slika 5: poprečni presjek kroz dvorište; Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, 1978./1979.
 - slika 6: tlocrt prvog kata; Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, 1978./1979.
- Slide 6 – slika 7: monofora na pročelju <https://zadar.travel/hr/atrakcije/atrakcije/pala%C4%8De> (preuzeto 23. 4. 2023.)
 - slika 8: portal na pročelju <https://zadar.travel/hr/atrakcije/atrakcije/pala%C4%8De> (preuzeto 23. 4. 2023.)
 - slika 9: pročelje kuće Nassis Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, 1978./1979.
- Slide 7 – slika 10: shematski prikaz prizemlja Providurove i Kneževe palače; Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, Radovi. Razdio društvenih znanosti 1980/1981., Zadar, 1982.
- Slide 8 – slika 11: pročelje Providurove palače (fotografirala Karla Taradi 30. 4. 2023.)
- Slide 9 – slika 13: središnja os pročelja Providurove palače (fotografirala Karla Taradi 30. 4. 2023.)
- Slide 10 – slika 14: pročelje Kneževe palače (fotografirala Karla Taradi 30. 4. 2023.)
- Slide 11 – slika 15: uzdužni presjek stare Kneževe palače s trijemom; Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, Radovi. Razdio društvenih znanosti 1980/1981., Zadar, 1982.,
 - slika 16: tlocrt Kneževe palače iz 1804. godine Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, 1982.
- Slide 12 – slika 17: glavni ulaz Kneževe palače (fotografirala Karla Taradi 30. 4. 2023.)

8.5.5. *Prezentacija 5: Sakralna arhitektura – episkopalni kompleks*

→ cjelina koju čini **pastoralni i rezidencijalni dio**

→ **sjedište biskupije**

- Nastaje u kasnoj antici na rubu nekadašnjeg Foruma
- Sastoji se od: katedrala sv. Stošije s aneksima, biskupska palača (episkopij) s prirodanim sadržajima, rotonda sv. Donata

Episkopalni kompleks,
pogled iz zraka

5. stoljeće:

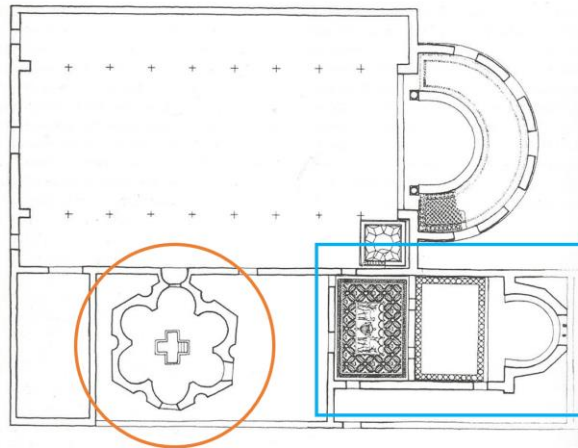
BAPTISTERIJ (KRSTIONICA)

- Centralna šesterokutna građevina

KATEKUMENEJ

- Jednbrodna građevina s polukružnom apsidom
- U romanici preuređen u **SAKRISTIJU**

Tlocrt bazilike episkopalnog kompleksa 4./5.st.

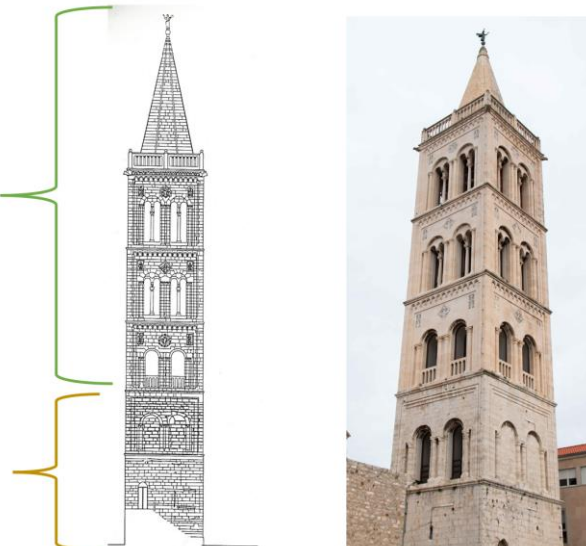
ZVONIK

• 19. st.

- dodane tri etaže, na vrhu balustrada s piramidom (skulptura Viktorije, božice Pobjede)
- otvori prate raspored prijašnjih

• 15. st.

- izgrađen do drugog kata

Zvonik katedrale 15. i 19. st.

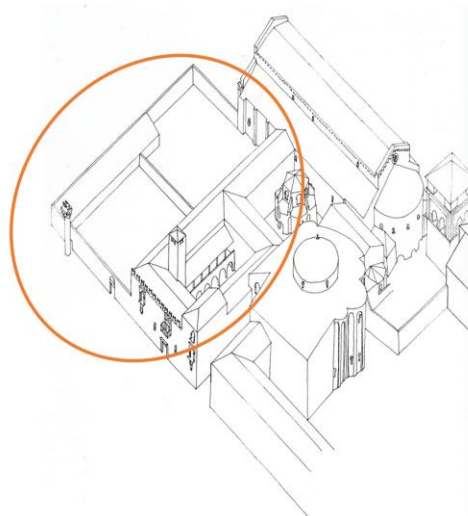
Zvonik katedrale, današnje stanje

BISKUPOV DVOR (EPISKOPIJ)

- Početak izgradnje krajem 4. st.
- Prostorije za stanovanje, upravu, posluđu, vrt

Episkopalni kompleks, pogled iz zraka

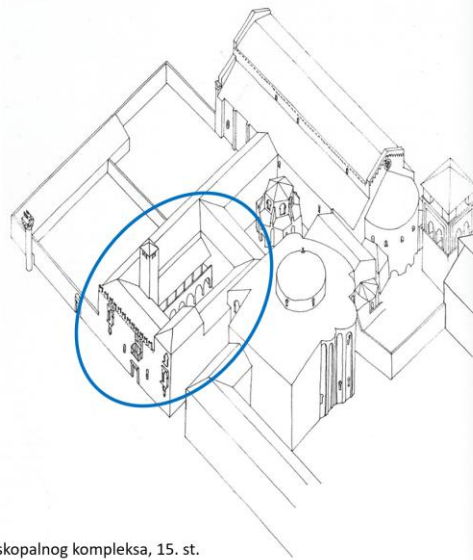
Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.

BISKUPOV DVOR (EPISKOPIJ)

Nadbiskupska palača

→ stambeni dio episkopija

- Dvoetažna građevina s unutarnjim dvorištem i trijemom

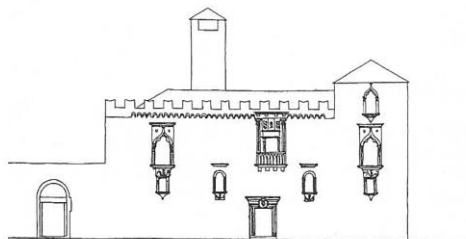
Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.

BISKUPOV DVOR (EPISKOPIJ)

Nadbiskupska palača

- Obnove:
 - 15. st.
 - **19. st.** → dobiva klasicistički izgled

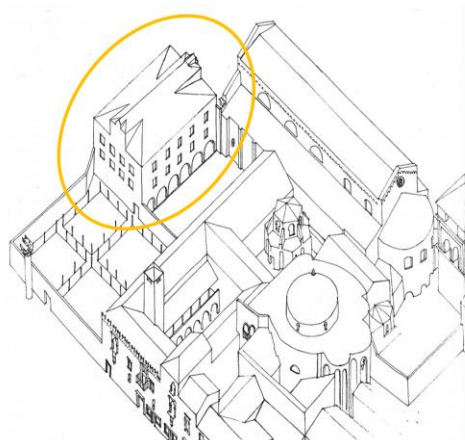
pročelje Nadbiskupske palače, 15.st

Pročelje Nadbiskupske palače, današnje stanje

BISKUPOV DVOR (EPISKOPIJ)

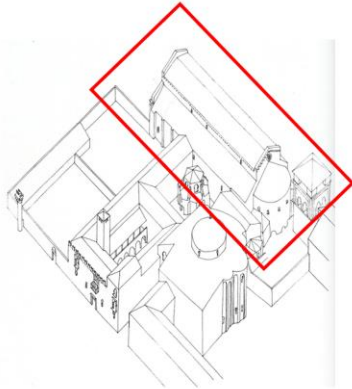
- 18. st. izgradnja ilirskog sjemeništa (**sjemenište Zmajević**)

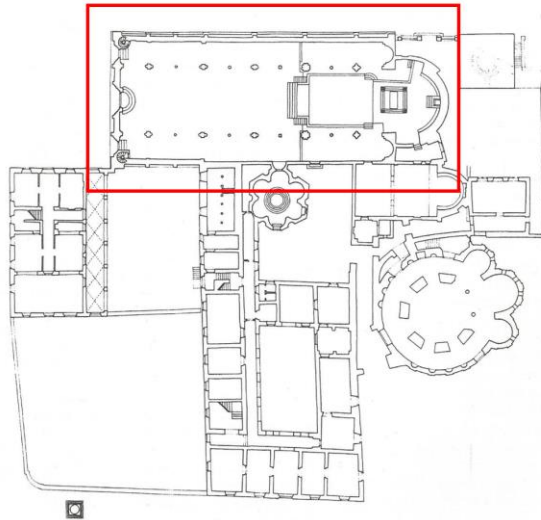
Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 18. st.

Pročelje sjemeništa Zmajević

KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

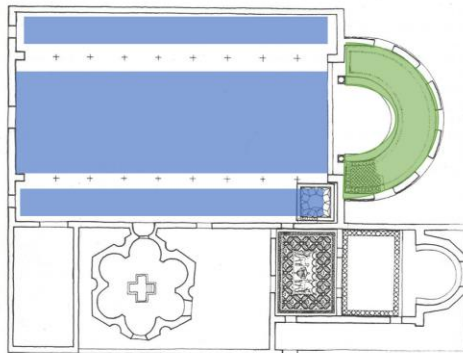
Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.

Tlocrt episkopalnog kompleksa

KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

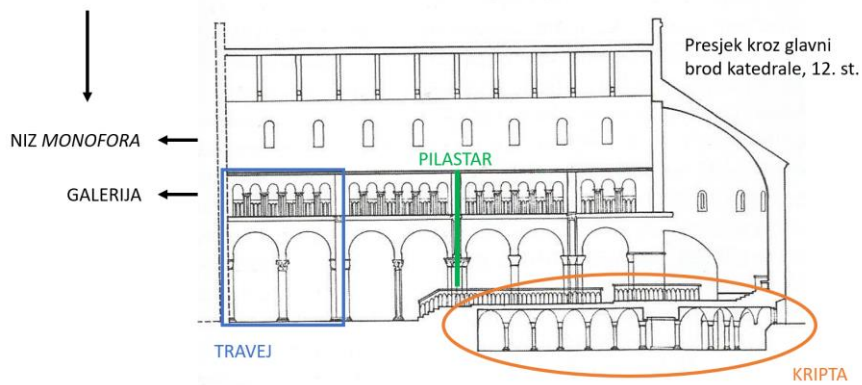
- **Ranokršćanska bazilika, 5. st.**
- **Trobrodna, longitudinalna s polukružnom apsidom**
- Izvorno sv. Petar → u 9.st. mijenja naziv u sv. Anastaziju (Stošiju)

Tlocrt bazilike 4./5.st.

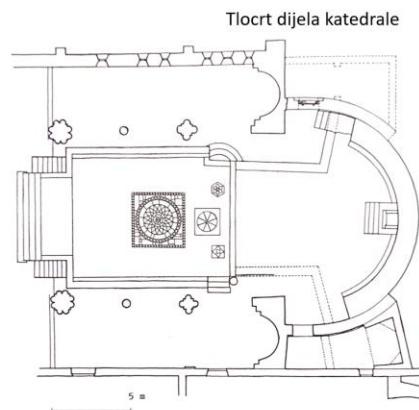
KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

- **12. st. (romanika)** → obnovom dobiva sjeverni zid, pročelje, novu apsidu, kolonade
- Bazilikalno osvjetljenje

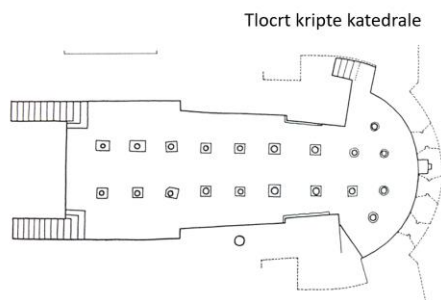
KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

- **Prezbiterij**
- kor
- propovjedaonice (*amboni*)
- Uz apsidu: svećenička klupa (*subselij*) i biskupski tron (*kathedra*)
- 14.st. (gotika) → novi ciborij

KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

- **Kripta**
 - Ispod prezbiterija
- **Konfesija**
 - podignuta, zatvorena komora smještena ispod gl.oltara
 - sadržavala relikvije svetica: sv. Agape, sv. Irene i sv. Kione

Konfesija kripte

KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

- **Vanjski plašt:**
 - Dužinom podijeljen kontraforima u 4 dijela
 - Visinom u dva – na gornjem uska galerija, na donjem udvojene arkade na konzolama i prozori
 - Krovni vijenac
- **Začelje:**
 - Velika apsida s čunjastim krovom
 - Istaknuti zabat

KATEDRALA SV. STOŠIJE (SV. ANASTAZIJE)

Pročelje katedrale

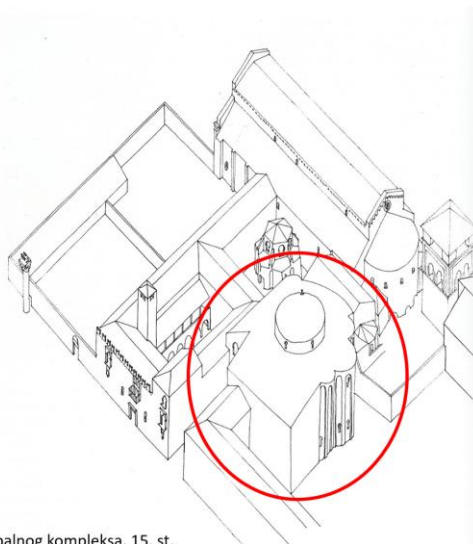
• Pročelje

- Podignuto u 13. st.,
dovršeno u 14. st. (pojedini
gotički elementi)
- 18. i 19. st. → preuređenje
katedrale
- 20. st. → konzervatori
purificiraju baziliku (barokni
izgled pročišćuju u izgled
srednjovjekovne crkve)

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

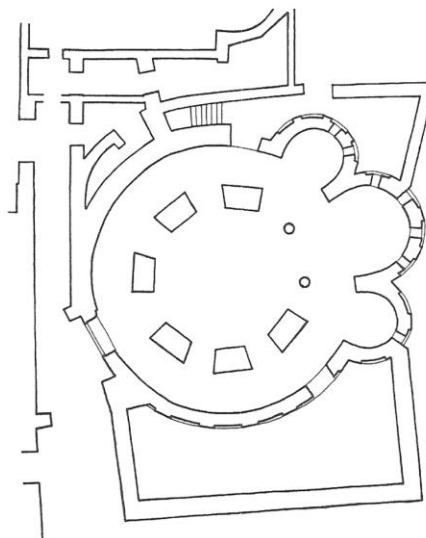
- **Rotonda** – građevina kružnog tlocrta
- Druga pol. 8. st. / prva pol. 9. st.
 - vrijeme zadarskog biskupa Donata
(po njemu dobiva naziv u 15. st.)
- Najveća predromanička rotonda u Hrvatskoj

Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

- **Dva koncepta građenja:**
 1. kao slobodnostojeća rotonda
 2. složena građevina s rotandom kao jezgrom

Tlocrt rotonde, 9. st.

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

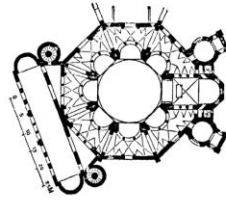
• Sličnosti sa:

- starokršćanskim rotondama Sv. Groba u Jeruzalemu ili Santa Costanza u Rimu.
- karolinškim i bizantskim ostvarenjima

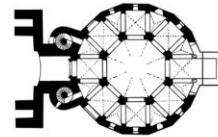

Santa Costanza,
Rim, 4.st.

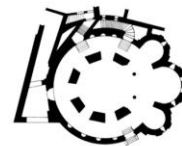
San Vitale,
Ravenna,
6. st.

Dvorska kapela
Karla Velikog,
9. st. Aachen

Sv. Donat,
Zadar,
9. st.

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

• Funkcije:

- Prvotna → rezidencijalna biskupska crkva, za vjerske potrebe stanovništva
- 19./20.st. → prostor zadarskog Arheološkog muzeja
- Danas nema sakralnu funkciju
- „Glazbene večeri u sv. Donatu“

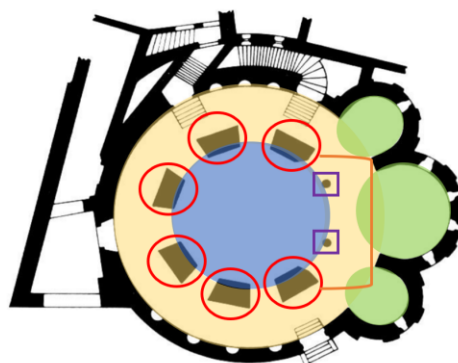

Glazbene večeri,
crkva sv. Donata

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

• **središnji prostorni valjak**

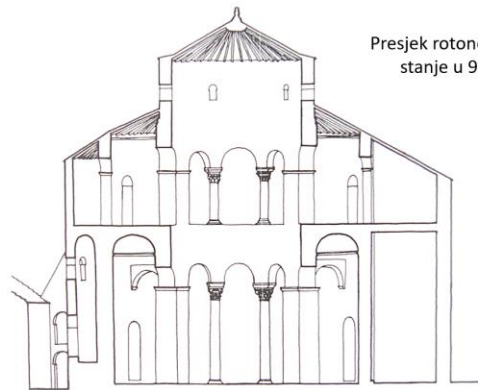
- okružen je **deambulatorijem** - prstenastim ophodom u prizemlju (nadsvođen bačvastim brodom) te galerijom na katu
- ima dva kata → **prizemlje i galeriju**
- središnji dio odvojen je od ophoda sa **6 stubova i 2 stupa**
- **Tribelon** – trostruki otvor ispred svetišta
- **tri apside** dižu se po cijeloj visini građevine

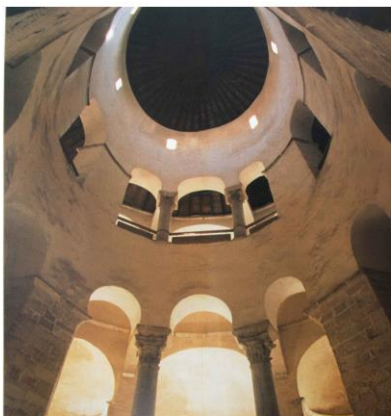
Tlocrt rotonde

Pogled na rotundu

Presjek rotonde,
stanje u 9.st.

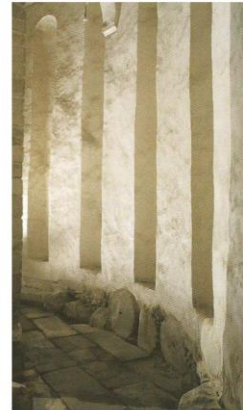

Pogled od ulaza rotonde prema
svetištu galerije

Galerija

Predromanički
kapitel

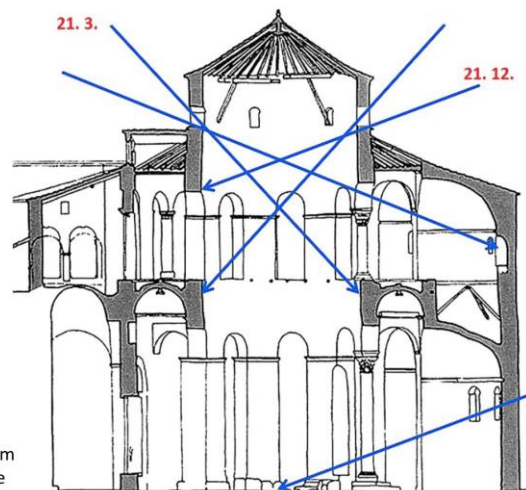

Niše na južnom
dijelu perimetralnog
zida

CRKVA SV. DONATA (SV. TROJSTVA)

- Specifično projiciranje Sunčevih zraka na dan solisticija i ekvinocija

Presjek rotonde s grafičkom analizom
kuta upada svjetlosti tijekom godine

- Vanjski plašt – **lezene, spolije**, dva bočna ulaza

Spolije

Vanjski plašt rotonde

Popis izvora reprodukcija:

- Slide 2 – slika 1: Episkopalni kompleks, pogled iz zraka; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.
- slide 3 – slika 2: Tlocrt bazilike episkopalnog kompleksa 4./5.st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 4 – slika 3: Zvonik katedrale 15. i 19. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- slika 4: Zvonik katedrale, današnje stanje (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 5 – slika 5: Episkopalni kompleks, pogled iz zraka; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- slika 6: Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 6 – slika 7: Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 7 – slika 8: Pročelje Nadbiskupske palače, 15. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- slika 9: Pročelje Nadbiskupske palače, današnje stanje (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 8 – slika 10: Pročelje sjemeništa Zmajević (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- slika 11: Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 18. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 9 – slika 12: Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- slika 13: Tlocrt episkopalnog kompleksa; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.

Popis izvora reprodukcija:

- Slide 10 – slika 14: Tlocrt bazilike 4./5.st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 11 – slika 15: Tlocrt katedrale, romanika; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013. Slide 12 – slika 16: Presjek kroz glavni brod katedrale, 12. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 13 – slika 17: Tlocrt dijela katedrale; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru /I: Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2021.
- Slide 14 – slika 18: Tlocrt kriptе katedrale; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
- slika 19: Konfesija kriptе, Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
- Slide 15 – slika 20: Vanjski plašt katedrale (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 16 – slika 21: Pročelje katedrale (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 17 – slika 22: Aksonometrija stanja episkopalnog kompleksa, 15. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 18 – slika 23: Tlocrt rotonde, 9. st.; Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, 2013.
- Slide 19 – slika 24: Santa Costanza, Rim, 4. st.; <https://churcharchitecture.files.wordpress.com/2016/07/santa-costanza.jpg> (preuzeto 25. 4. 2023.)
- slika 24: San Vitale, Ravenna, 6. st.; https://www.wikiwand.com/en/Domus_Aurea_%28Antioch%29 (preuzeto 25. 4. 2023.)
- slika 24: Dvorska kapela Karla Velikog, Aachen, 9. st.; https://hr.wikipedia.org/wiki/Dvorska_kapela_Karla_Velikog_u_Aachenu (preuzeto 25. 4. 2023.)
- slika 24: Sv. Donat, Zadar, 9. st.; <https://mozks-zzh.com/mozks/wp-content/uploads/2020/05/Starohrvatska-umjetnost.pdf> (preuzeto 25. 4. 2023.)

Popis izvora reprodukcija:

- Slide 20 – slika 25: Glazbene večeri, crkva sv. Donata <https://hkm.hr/sakralna-bastina/140545/> (preuzeto 25. 4. 2023.)
- Slide 21 – slika 26: Tlocrt rotonde; <https://mozks-zzh.com/mozks/wp-content/uploads/2020/05/Starohrvatska-umjetnost.pdf> (preuzeto 25. 4. 2023.)
- Slide 22 – slika 27: Pogled na rotundu; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
 - slika 28: Presjek rotonde, stanje u 9.st.; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
- Slide 23 – slika 29: Pogled od ulaza rotonde prema svetištu galerije; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
 - slika 30: Galerija; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
 - slika 31: Predromanički kapitel; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
 - slika 32: Niše na južnom dijelu perimetralnog zida; Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru*, 2021.
- Slide 24 – slika 33: Presjek rotonde s grafičkom analizom kuta upada svjetlosti tijekom godine
- Slide 25 – slika 34: Vanjski plašt rotonde (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
 - slika 35: Vanjski plašt rotonde (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
 - slika 36: Spolije (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)

8.5.6. *Prezentacija 6: Stambena arhitektura – crkva sv. Marije, crkva sv. Krševana i crkva sv. Šime*

BENEDIKTINSKI CRKVENI RED

- U karolinško doba postaju vodeći u crkvenoj i kulturnoj obnovi
- Velika uloga u pokrštavanju mnogih naroda
- Širili pismenost, znanost, književnost

- U Hrvatskoj **školovali mnoge, promovali narodni jezik i glagoljicu u bogoslužju**
- **Samostan sv. Marije** → najbogatija stara riznica

CRKVA SV. MARIJE

- Zadarske benediktinke:

→ Opatica Čika

- Plemkinja iz obitelji Madijevaca
- U 11. st. daje graditi ranoromaničku baziliku
- Obogatila riznicu, unaprijedila literarnu kulturu
- *Čikin časoslov*

Zadarske benediktinke

→ Opatica Vekenega

- Izgradnja zvonika, dvorane kapitula

CRKVA SV. MARIJE

11. st. → obnova u 16. i 18.st.

- **Pročelje (renesansni stil):**
- Tip pročelja s oblim zabatom
- Rozeta
- Glavni portal

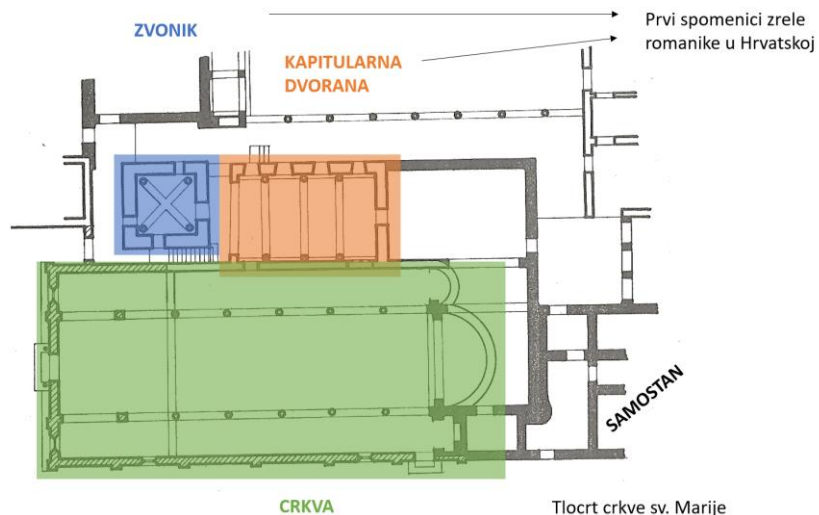
Pročelje crkve sv. Marije

CRKVA SV. MARIJE

- Trobrodna (gl. brod viši i širi)
- Galerije (stil rokoko)

Unutrašnjost crkve sv. Marije

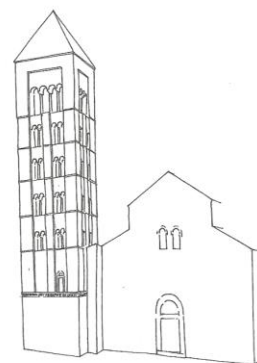
Tlocrt crkve sv. Marije

CRKVA SV. MARIJE

ZVONIK

- 1105. – 1111., romanika
- Kolomanov donatorski natpis
- Rastvoreni katovi, naglašeni vertikalizam
- Glatke plohe prvih katova, ostali rastvoreni otvorima (bifore, kvadrifore)

Zvonik crkve sv. Marije

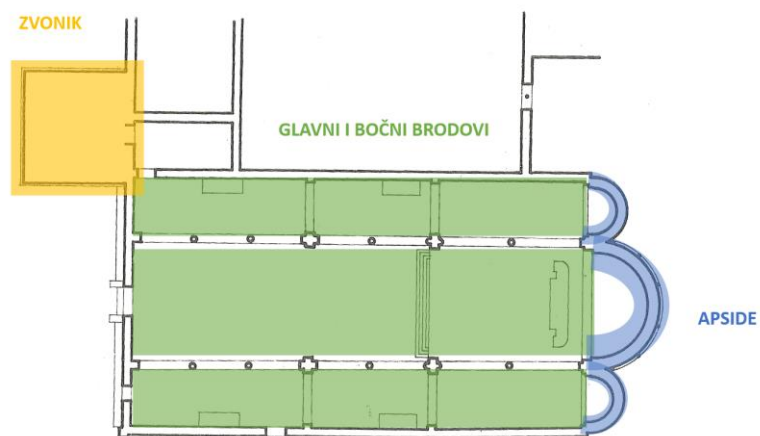
Zvonik crkve sv. Marije, rekonstrukcija originalnog izgleda

CRKVA SV. KRŠEVANA

- Crkva muškog benediktinskog samostana
- Najstarija benediktinska opatija u Hrvatskoj
- Izgrađena u **12. st., romanika**

Crkva sv. Krševana

Tlocrt crkve sv. Krševana

CRKVA SV. KRŠEVANA

Unutrašnjost:

- Romaničke freske
- Glavni oltar 1701. godine (oltarni kipovi svetaca)

Unutrašnjost crkve sv. Krševana

CRKVA SV. KRŠEVANA

Pročelje

Detalj pročelja

Pročelje crkve sv. Krševana

„SLIJEPA“
GALERIJA

Začelje i bočna jugozapadna
strana crkve sv. Krševana

CRKVA SV. ŠIME

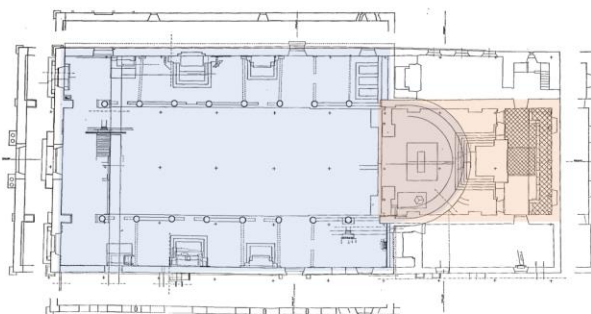
- Ispreplitanje starokršćanskog, srednjovjekovnog, renesansnog, baroknog razdoblja
- Važan urbanistički položaj

Crkva sv. Šime

CRKVA SV. ŠIME

- Izvorno **ranokršćanska bazilika sv. Stjepana** iz 5.st.
- U prostor nekadašnje apside **produženo svetište** (danas nema apsidu)
- Zvonik izgrađen početkom 18. st.

Tlocrt prikaza ostataka nekadašnje bazilike sv. Stjepana u crkvi sv. Šime

CRKVA SV. ŠIME

- 1632. se u crkvu prenosi tijelo sv. Šimuna → mijenja titular
- Jasno vidljivi stilovi pojedinih razdoblja

Bočni dio vanjskog oplošja crkve sv. Šime

Unutrašnjost crkve sv. Šimuna

Škrinja sv. Šimuna

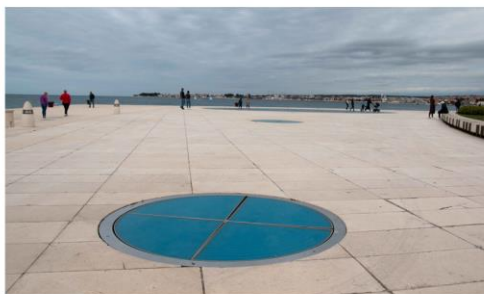
Popis izvora reprodukcija:

- Slide 3 – slika 1: Zadarske benediktinke; <https://benediktinke-zadar.com/zadarske-benediktinke/hrvatska/cika-i-vekenega/> (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 4 – slika 2: Pročelje crkve sv. Marija (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 5 – slika 3: Unutrašnjost crkve sv. Marije; <https://benediktinke-zadar.com/grad-zadar/hrvatska/crkva-i-samostan-sv-marije> (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 6 – slika 4: Tlocrt sv. Marije; Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976.
- Slide 7 – slika 5: Zvonik sv. Marije; <https://benediktinke-zadar.com/images/uploads/str-13.jpg> (preuzeto 26. 4. 2023.)
– slika 6: Zvonik crkve sv. Marije, rekonstrukcija originalnog izgleda; Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976.
- Slide 8 – slika 7: Crkva sv. Krševana; https://www.057info.hr/images/vijesti/orginal/MDI_3841_1528284313.jpg (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 9 – slika 8: Tlocrt crkve sv. Krševana; Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku*, 1976.
- Slide 10 – slika 9: Unutrašnjost crkve sv. Krševana; <http://crovista.com/%C5%A1to-raditi/19-crkva-sv-kr%C5%A1evana,-zadar> (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 11 – slika 10: Detalj pročelja crkve sv. Krševana (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
– slika 11: Pročelje crkve sv. Krševana (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 12 – slika 12: Začelje i bočna jugozapadna strana crkve <https://tourist.hr/uploads/0000/1/2021/09/29/f2d611d54c4bfc6837a846594f7af1c0.jpeg> (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 13 – slika 13: Crkva sv. Šime <https://www.glas-koncila.hr/wp-content/uploads/2020/01/00466373w.jpg> (preuzeto 26. 4. 2023.)
- Slide 14 – slika 14: Tlocrt prikaza ostataka nekadašnje bazilike sv. Stjepana u crkvi sv. Šime; Pavuša Vežić, »Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru«, Diadora, Sv. Vol. 11, Zadar, 1989.
- Slide 15 – slika 15: Bočni dio vanjskog oplošja crkve sv. Šime (fotografirala Karla Taradi 30. 3. 2023.)
- Slide 16 – slika 16: Unutrašnjost crkve sv. Šime https://www.kulturni-turizam.com/slike/Zadar%20Sveti_Sime_01.jpg (preuzeto 26.4.2023.)
– slika 17: Škrinja sv. Šimuna https://cdn.hkm.hr/2019/02/PXL_160713_6419080.jpg (preuzeto 26.4.2023.)

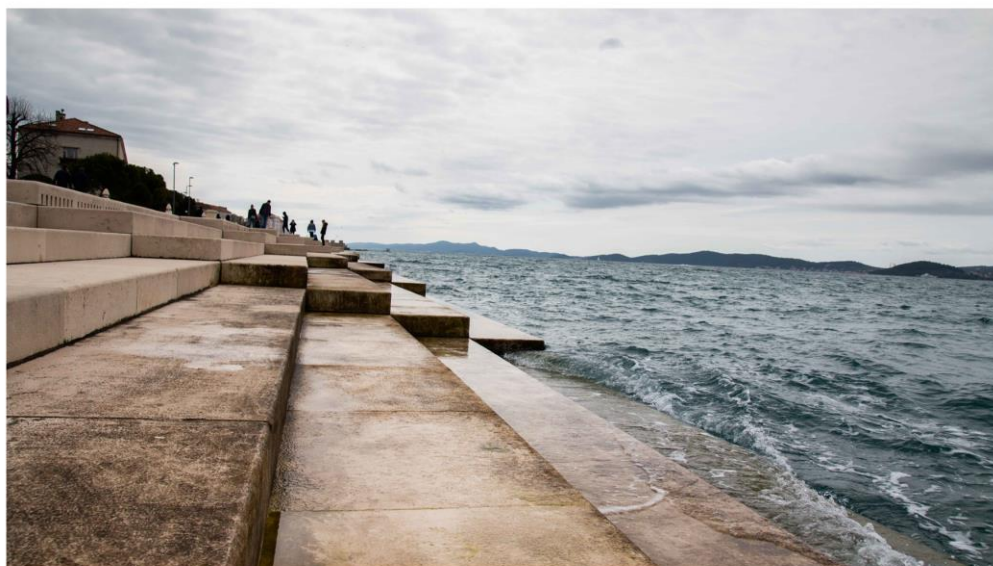
8.5.7. Prezentacija 7: Suvremena baština

POZDRAV SUNCU

MORSKE
ORGULJE

Popis izvora reprodukcija:

- Slide 2, 3, 4 – slike: Pozdrav Suncu (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)
- Slide 5, 6, 7 – slike: Morske orgulje (fotografirala Karla Taradi 30.3.2023.)

9. Popis literature

Josipa Alviž, Jasmina Nestić, »Uvođenje povijesti umjetnosti u općegimnazijsko obrazovanje – doprinosi Grge Gamulina i Milana Preloga«, *Peristil* vol. 64, br. 1, 2021.

Maja Cindrić, »Projektna nastava i njezine primjene u nastavi fizike u osnovnoj školi«, u: *Magistra Iadertina* 1 (1), 2006.

Vesna Fabijanić, »Projektna nastava: primjena u izradi istraživačkih radova učenika«, u: *Educatio biologiae*, 1 (2014.)

Ivo Fadić, Berislav Štefanac, »Geneza grada na Trgu Petra Zoranića u Zadru«, *Histria antiqua*, Vol. 20 No. 20, 2011.

Ana Jordan, »Ranokršćanske crkve s kontinuitetom u predromanici u Zadru«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Vol., No. 52, 2010.,

Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.: Prošlost Zadra – knjiga II*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1976.

Krasanka Majer Jurišić, »Zadarska Providurova palača u vrijeme mletačke uprave«, *Povijesni prilozi*, 32 (44), 183-202., 2013.

Tomislav Marasović, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji (1. rasprava)*, Split - Zagreb: Književni krug Split; Muzej hrvatskih arheoloških spomenika; Arhitektonski fakultet Sveučilišta, Biblioteka Knjiga Mediterana 52, 2008.

Milan Matijević, »Projektno učenje i nastava«, u: Boris Drandić (ur.), *Nastavnički suputnik*, Zagreb: Znamen, 2008.

Milan Matijević, Diana Radovanović, *Nastava usmjerena na učenika: prinosi razvoju metodika nastavnih predmeta u srednjim školama*. Zagreb: Školske novine, 2011.

Wolfgang Mattes., *Nastavne metode: 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.

Wolfgang Mattes, *Rutinski planirati – učinkovito poučavati: savjetnik*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2007., str. 96.

Marko Matešić, Mira Ursić, »Urbano nasljeđe grada Zadra kroz stoljeća«, u: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, Vol. 6 No. 6, 2014.

Alenka Sabljak, Pavuša Vežić, »Obnova kuće Nassis u Zadru«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 4/5 1978./1979.

Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović, *Likovna umjetnost 2: udžbenik likovne umjetnosti u drugom razredu srednje škole*, Školska knjiga, Zagreb, (3. izdanje), 2022.

Jasna Salamon, Mirjana Vučković, Vesna Mišljenović, *Likovna umjetnost 3: udžbenik likovne umjetnosti u trećem razredu srednje škole*, 2022.

Sofija Sorić, »Prilog poznavanju kuće Nassis u Zadru: podjela kuće iz 1488. godine«, *Ars Adriatica*, 7, Zadar, 2017.

Marija Stagličić, »Izgradnja Kneževe i Providurove palače u Zadru«, *Radovi. Razdio društvenih znanosti 1980/1981.*, Zadar, 1982.

Mate Suić, *Zadar u starom vijeku: Prošlost Zadra – knjiga I*, Zadar: Filozofski fakultet Zadar, 1981.

Ivo Petricioli, »Ostaci stambene arhitekture romaničkog stila u Zadru«, *Radovi instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, Sv. IX., Zadar, 1962.

Ivo Petricioli, »Novi rezultati u istraživanju zadarskih srednjovjekovnih fortifikacija«, *Diadora*, Zadar 3/1965, 1965., str. 182.

Ivo Petricioli, *Povijesni i umjetnički spomenici u Zadru – vodič; drugo izdanje*, Turističko društvo Liburnija, Zadar, 1981.

Mirna Petricioli, »Gradski perivoj u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 33 No. 1, 1992.

Mirna Petricioli, »Perivoji Kneževe palače u Zadru«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 36 No. 1, 1996.

Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Čus, *Čovjek i prostor: udžbenik iz likovne umjetnosti za drugi razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*, Alfa, Zagreb, (1. izdanje), 2020.

Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Čus, *Umjetnost i tumačenje svijeta: udžbenik iz likovne umjetnosti za treći razred gimnazije*, Alfa, Zagreb, (ogledno izdanje), 2020.

Pavuša Vežić, , »Starokršćanska bazilika sv. Stjepana (crkva sv. Šime) u Zadru«, Diadora, Sv. Vol. 11, Zadar, 1989.

Pavuša Vežić, »Platea civitatis Jadre -prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru«, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Vol. 36 No. 1, 1996.

Pavuša Vežić, *Sveti Donat: Rotonda svetog Trojstva u Zadru*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2002.

Pavuša Vežić, *Katedrala u Zadru /I: Sv. Stošija – Katedrala sv. Anastazije u Zadru*, Zadarska nadbiskupija, Zadar, 2021.

Pavuša Vežić, *Episkopalni kompleks u Zadru*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.

Mrežni izvori

»Benediktinci«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, (ur.) Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2023.,
<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=6876> (pogledano 24. veljače 2023.)

»Gradski trgovi u Zadru«, u: Magic croatia, <https://magic-croatia.hr/najpopularniji-gradski-trgovi-u-zadru-u-2021/> (pogledano 16. prosinca 2022.)

»Kneževa palača«, u: Narodni muzej Zadar, <https://nmz.hr/hr/sastavne-jedinice/knezeva-pala%C4%8Da,5.html> (pogledano 11. ožujka 2023.)

»Obnova i turistička valorizacija kulturno povijesnog kompleksa Kneževe palače«, u: Sveučilište u Zadru, <https://www.unizd.hr/uzz/znanstveno-istrazivacki-projekti/završeni-projekti/knezeva-palaca> (pogledano 11. ožujka 2023.)

»Romanika«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, (ur.) Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2023.,
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=53288> (pogledano 24. veljače 2023.)

»UNESCO-va baština«, u: Regija Zadar, <https://www.zadar.hr/hr/dozivljaji/povijest-i-kultura/unesco-va-bastina/> (pogledano 10. siječnja 2023.)

»Zadar«, u: Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, (ur.) Slaven Ravlić, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 2023., <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66647> (pogledano 20. studenoga 2022.)

»Zadarske benediktinke«, <https://benediktinke-zadar.com/zadarske-benediktinke/hrvatska/cika-i-vekenega/> (pogledano 24. veljače 2023.)

Ivana Burić, »Benediktinski samostan sv. Krševana Zadar – analitičko sumarni inventar, Državni arhiv u Zadru«, Zadar, 2012., <https://www.dazd.hr/attachment/preview/5c657cc2e4dc5/dazd-336-samostan-sv-krsevana-spisi.pdf> (pogledano 3. ožujka 2023.)

Lovorka Čoralić, »Pavuša VEŽIĆ, Episkopalni kompleks u Zadru / Episcopal complex in Zadar, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2013.« *Croatia Christiana periodica*, vol. 40, br. 77, 2016., str. 240-241. <https://hrcak.srce.hr/164793> (pogledano 6. veljače 2023.)

Kurikulum nastavnog predmeta Likovna kultura za osnovne škole i Likovna umjetnost za gimnazije [dalje *Kurikulum*], Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019., <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/predmetni-kurikulumi/likovna-kultura-i-likovna-umjetnost/757> (pogledano 3. studenoga 2022.)

Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (pogledano 3. studenoga 2022.)

Krešimir Regan, Branko Nadilo, »Crkva Sv. Donata (Sv. Trojstva) u Zadru«, *Građevinar* 61, 2009., <http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE-61-2009-03-06.pdf> (pogledano 10. veljače 2023.)

Pavuša Vežić, »Vrata Michelea Sanmichelija u Zadru«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, No. 29., 2005., str. 93., <https://hrcak.srce.hr/223950> (pogledano 8. siječnja 2023.)

Andrej Žmegač, »Zadarske utvrde 16. stoljeća«, Rad. Inst. povij. umjet., Vol. 27, 2003.
https://www.ipu.hr/content/radovi-ipu/RIPU-27-2003_107-118_Zmegac.pdf (pogledano 25.
siječnja 2023.)

10. Sažetak/ Summary

This Master's thesis proposes a project teaching method based on the city of Zadar and is intended for students in their third year of general, language and classical gymnasium. The project is intended to last 8 weeks as either part of regular classes in the school subject Art or as an out-of-classroom activity, depending on the aspirations and resources of the teacher. The project consists of classroom teaching and a two-day field teaching trip during which the students present their research topics and one final assessment which is comprised of presentations of final project results and grading of students. The goal of this project is to present students with a form of teaching that nurtures activities, skills and capabilities required for everyday life, that are underrepresented in regular classroom teaching. In addition, by following through with the project, the students will explore and familiarize themselves with the historical relevance and cultural heritage of the city of Zadar which dates as far back as ancient civilizations and has immense value in the context of both Croatian and European heritage.

Key words: project-based learning, high-school subject Visual arts, fieldwork, active learning, Zadar